

**T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE KİRAZ ÜRETİMİNİN ARZ-TALEP
VE İHRACATININ BELİRLEYİCİLERİ**

Yılmaz UZER

DOKTORA TEZİ

**Danışman
Doç. Dr. Zeynep KARAÇOR**

Konya-2012

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Sayfası	iv
Doktora Tez Kabul Formu.....	v
Önsöz (Teşekkür).....	vi
Özet	vii
Abstract.....	viii
Kısaltmalar.....	x
Tablolar Listesi	xi
Giriş	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE TARIM EKONOMİSİNE GENEL BİR BAKIŞ.....	3
1.1.1.Tarımsal Üretimin Anlamı Ve Önemi	3
1.1.2.Türkiye ‘De Tarımsal Yapı Ve Üretim.....	6
1.1.3.Tarımsal Ürünlerde Yeterlilik.....	18
1.1.4.Tarımın Ekonomik Büyümeye Etkisi	23
1.1.5-Tarımın İstihdama Katkısı.....	32
1.1.6-Tarımsal Dış Ticaret	38
1.1.7.Tarımsal Destekleme	50
1.1.7.1.Tarımsal Destekleme Politikaları.....	50
1.1.7.2.Tarımsal Desteklerin Etkileri.....	55

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE KIRAZ ÜRETİMİ VE EKONOMİK ETKİLERİ.....	58
2.1.Yaş Meyve	58
2.1.1.Türkiye’de Yaş Sebze – Meyve Üretimi	58
2.1.2.Türkiye Yaş Sebze-Meyve Tüketimi	62
2.1.3.Türkiye Yaş Meyve Dış Ticareti	64
2.2.Dünya Ve Türkiye Kiraz Üretimi Ve Ticareti	68
2.2.1.Kiraz Tanımı Ve Çeşitleri.....	69
2.2.2.Türkiye Ve Dünya Kiraz Üretimi	73

2.2.2.1.Üretim Teknolojisi.....	73
2.2.2.2.Üretim Tesisleri.....	74
2.2.3.Dünya Ve Türkiye Kiraz Tüketimi.....	81
2.2.4.Dünya Ve Türkiye Kiraz İç Piyasa Fiyatları	84
2.2.5.Dış Ticaret.....	87
2.2.6.Kiraz İhracatının Büyümeye Etkisi.....	100
2.2.7.Kirazın İstihdama Etkisi	102

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE KIRAZ ÜRETİMİNİN ARZ – TALEP VE İHRACAT

FONKSİYONUNUN TÜRETİLMESİ	104
3.1.Araştırmanın Amacı Ve Önemi	104
3.2.Verilerin Toplanması Ve Kısıtlılıklar	106
3.3.Araştırmada Kullanılan Yöntemler.....	107
3.3.1.Zaman Serisi Analizi	107
3.3.1.1.Birim Kök Testi	109
3.3.2.Çift Logaritmik Yöntem	110
3.3.3.Yarı Logaritmik Yöntem	110
3.4.Türkiye Kiraz Arz Fonksiyonu	110
3.4.1.Birim Kök Analizi.....	111
3.4.2:Türkiye Kiraz Arz Fonksiyonu.....	114
3.4.3.Değerlendirme	117
3.5. Türkiye Kiraz Talep Fonksiyonu.....	117
3.5.1.Birim Kök Testi.....	118
3.5.2.Türkiye Kiraz İç Talep Fonksiyonu.....	122
3.6.Türkiye Kiraz İhracat Fonksiyonu.....	124
3.6.1.Türkiye Kiraz İhracat Fonksiyonu.....	125
3.7.Değerlendirme Ve Sonuç.....	125
Sonuç.....	126
Kaynakça.....	130
Ek:1:(Akşehir Kirazına Ait Coğrafi İşaret -Tescil Belgesi.....	136
Özgeçmiş.....	140

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	YILMAZ UZER	
	Numarası	034126001008	
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İKTİSAT	
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐	Doktora ☒
Tezin Adı	Türkiye Kıraz Üretiminin Arz-Talep ve İhracatının Belirleyicileri		

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

DOKTORA TEZ KABUL FORMU

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

DOKTORA TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	YILMAZ UZER	
	Numarası	034116001008	
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İKTİSADİ	
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐	Doktora ☒
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Zeynep KARAGÖR	
Tezin Adı	Türkiye Kiraz Üretiminin Arz-Talep ve İhracatının Belirleyicileri		

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan *Türkiye kiraz üretim arz-talep ve ihracatının belirleyicileri* başlıklı bu çalışma *19.07.2012* tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından *yüksek lisans tezi* olarak kabul edilmiştir. *Doktora*

Ünvanı, Adı Soyadı

Danışman ve Üyeler

İmza

Doç. Dr. Zeynep Karagör Danışman

Doç. Dr. Harun Öztürkler Üye

Prof. Dr. Abdullah Bulut

Doç. Dr. Ahmet Arı

Yrd. Doç. Dr. Erdal BAYRAKCI

feyzi
[Signature]
[Signature]
[Signature]

Önsöz (Teşekkür)

Bu çalışmada kıymetli zamanlarını ayırarak yönlendirme yapan ve yardımcı olan başta danışmanım S.Ü. İİBF. Öğretim üyesi Doç. Dr. Zeynep KARAÇOR'a teşekkürlerimi arz ederim. Yine Aynı fakültenin öğretim üyeleri Doç. Dr. Ahmet AY ve Yrd. Doç. Dr.Erdal Bayrakçı ile Yrd. Doç. Dr.Savaş Erdoğan hocaya da teşekkür ederim.Ekonometrik uygulama aşamasında değerli zamanını ayıran Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF. Öğr. Üyesi Doç. Dr. Harun ÖZTÜRKLER hocama da teşekkürü bir borç bilirim.

Özet

Bu araştırma, Türkiye’de kiraz üretiminin arz-talep ve ihracatının temel belirleyicilerini ortaya koymaktadır. Tezde, giriş bölümü ve literatür taramasından sonra Türkiye tarımındaki gelişmeler özetlenmektedir. Daha sonra, Türkiye’de kiraz üretiminin arz-talep ve ihracatının temel belirleyicileri konusuna ilişkin ekonometrik modellemelere dayanan araştırma sonuçları yer almaktadır.

Türkiye, iklim, toprak yapısı ve ekosistem gereği birçok tarımsal ürünün üretiminin yapıldığı ender ülkelerdendir. Türkiye’de tarım önemli bir sektör olup, tarımsal üretimin ihracat, istihdam, ekonomik büyüme ve gelişme açısından önemi büyüktür. Tarım sektöründe yaş meyve grubunun önemli ürünlerinden birisi de kirazdır. Türkiye’nin 2010 yılı toplam kiraz üretimi 417 000 ton civarında iken bu üretimin yaklaşık %13’ü ihraç edilmektedir. Türkiye, kiraz üretim ve ihracatında dünya ülkeleri arasında ilk sırada yer alır. En yakın rakip ülke ABD’dir

Bu tezde, Türkiye geneli kiraz üretimi ve ihracatı, 1980-2010 arası arz verileri temel alınarak analiz edilmiştir. Bağımsız değişken olarak “üreticinin eline geçen gelir” kabul edilmiştir. Buradaki temel hipotezimiz, “üreticinin eline geçen gelir arttıkça üretimin artacağı”dır. Bu tezde gerçekleştirilen araştırma ve analizler, bu hipotezimizi doğrulamıştır.

İç talepte ise 1985-2010 yıllarındaki tüketim verileri ile bağımsız değişken fiyat modellenmiştir. Sonuç olarak iç talebin fiyat duyarlılığı ortaya çıkmıştır. İç tüketimde temel belirleyiciler, tüketici geliri ve marjinal faydadır. Dış talep yani ihracatta 1985-2010 yılı Türkiye ve ABD üretim miktarları ve fiyatları dikkate alınarak analiz edilmiştir. Ekonometrik analiz sonuçlarına göre, “kiraz bir ihracat malı olup getirisi yüksek bir meyve olduğu için üretimi yapılmaktadır”.

Anahtar Kelimeler: Kiraz, yaş meyve, talep-arz, Akşehir, ihracat, tarım.

Abstract

This thesis is based upon a research which puts for the main determinants of supply-demand and exportation of cherry production in Turkey. In this thesis, after introduction and a brief literature review sections, development of Turkish agriculture sector is summarized. Then, it presents results of a research based on econometric modeling for the above-mentioned topic.

Turkey is one of rare countries with a wide range of agricultural production, thanks to its climate, soil characteristics and ecosystem. Agriculture is an important sector for Turkish, particularly in terms of its contribution to the general economy, as it contributes to exportation, employment, economic growth and development. On the other hand, the share of fresh vegetables and fruits in agriculture sector is important. In 2010, 17 859 000 ton fresh vegetables and fruits were produced in Turkey and about 10% of them were exported.

The remaining part was used in internal consumption. An important production within the fresh vegetables and fruits sub-group is cherry. In 2010, total cherry production in Turkey was 417.000 ton and nearly 13% of it was exported. Turkey is the leading country in both production and exportation of cherry. The nearest rival is the USA.

In this thesis, cherry production and exportation has been analyzed using data of cherry supply in Turkey between 1980-2010. The independent variable used in this analysis is “income of producers”. Our main hypothesis is that “cherry production increases when income of producers increase”. The research and analysis conducted in this thesis verified our hypothesis.

On the issue of domestic demand, data on consumption between 1985-2010 and independent variable has been modeled. The result is quite interesting: “There is no direct relationship between domestic demand and cherry prices.

The main determinants of domestic consumption are consumer income level and marginal utility of cherry”. Regarding the relationship between exportation (foreign demand), data on exportation between 1985-2010 production amounts of Turkey and USA and prices have been analyzed. According to the results based on

econometric analyses “cherry is an exportation product and the main reason for its production is its rate of return”.

Key words: Cherry, fresh fruit and vegetables, demand-supply, Akşehir, export, agriculture,

Kısaltmalar

- AB: Avrupa Birliği
ABD: Amerika Birleşik Devletleri
AIC: Akaiki Bilgi Kriteri
AİB: Akdeniz İhracatçılar Birliği.
AR-GE: Araştırma Geliştirme Faaliyetleri.
BM: Birleşmiş Milletler.
DGD: Doğrudan Gelir Desteği
DPT: Devlet Planlama Teşkilatı.
DTH: Dış Ticaret Hadleri.
EU-15:15 Avrupa Birliği Ülkesi
EU-27:27 Avrupa Birliği Ülkesi
EUROPGAP: Global Sebze-Meyve Yönetmeliği
FAO: Food and Agriculture Organization
GSYH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HACCP: Tehlike Analizi ve Kritik Kontrol Noktaları.
ILO: International Labour Organization.
IMF: International Monetary Fund.
ITC: Internationa Trade Centre.
İGEME: İhracatı Geliştirme Genel Müdürlüğü
MG: Milli Gelir.
OECD: Organisation for Economic Co-operation and Development.
OGÜ: Orta Gelişmiş Ülkeler.
SIC: Schawars Bilgi Kriteri
TC: Türkiye Cumhuriyeti
TEAE: Tarımsal Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü.
TKP: Tarım Ve Köyişleri Bakanlığı Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü.
TL: Türk Lirası
TMO: Toprak Mahsulleri Ofisi
TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu
TüDT: Tüketici Destek Tahmini.
UİB: Uludağ İhracatçılar Birliği.
UN: The United Nations
USDA: United State Department of Agriculture
ÜDT: Üretici Destek Tahmini.
YGÜ: Yüksek Gelişmiş Ülkeler.

Tablolar Listesi

Tablo:1:2015-2030 Yıllarında Yetersiz Beslenecek Dünya Nüfusu:	4
Tablo:2:Bazı Yıllar Tarım Arazilerinin Kullanıma Göre Dağılımı:(Bin ha.).....	8
Tablo:3-Tarımsal sektörler itibarıyla üretim(1998-2010):	14
Tablo:4:Temel Tarım Ürünleri Üretimi : (2000-2010) , (000 Ton).....	15
Tablo:5:Bazı Dünya Ülkelerinin Tahıl Üretimi ve Dünya Tahıl Üretimi İçindeki % Payları:	17
Tablo 6:Temel gıda ürünlerinin kişi başına düşen yıllık tüketim miktarları:	20
Tablo 7:Yeterli Beslenme Açısından Kendine Yeterlilik Oranları:	20
Tablo 8:Kişi Başına gıda Tüketimi ve Yetersiz Beslenme,(kcal/yıl)	21
Tablo 9:Bazı Tarımsal Ürünlerde Türkiye ve Gelişmiş Ülkelerde Gıda Yeterlilik Oranları:	22
Tablo 10:Tarımın GSYH ‘daki miktarı ve yüzde payı.....	27
Tablo 11:Bazı Dünya Ülkelerinin GSYH,Tarım ,Sanayi ve Hizmetlerin Payları:	28
Tablo 12: Bazı yıllara GöreTürkiye’de Büyümenin Seyri (%) :	30
Tablo 13:Türkiye ve bazı ülkelerde büyüme oranları:(2004 Yılı,%)	31
Tablo 14:1962-2008 yılları arasında işgücünün sektörel dağılımı :(%)	34
Tablo 15:Bazı Ülkelerde İstihdamın Sektörel Dağılımı: (2004) Paylar %	35
Tablo 16:Ana Sektörlere Göre İhracat: (milyon dolar)	40
Tablo 17:Seçilmiş Tarımsal Ürünlere göre İhracat: 2007-2008 yılları(000 Dolar)	42
Tablo 18:Türkiye ve Bazı Dünya Ülkelerinde İhracatın Sektörel Dağılımı:(2006- 2008-% -Milyar Dolar).....	44
Tablo:19:Yıllara Göre Toplam Tarımsal İthalat:(Milyon Dolar).....	46
Tablo 20:Bazı Yıllar Türkiye,AB ve OECD Destekleme Dağılımı.....	56
Tablo:21:Yıllar İtibarıyla Dünya Yaş Meyve Üretimi (Miktar:1000Ton)	59
Tablo:22:Yıllar İtibarı ile Türkiye’de Yaş Meyve Üretimi :(1000 Ton)	61
Tablo:23:Yıllar İtibarı ile Türkiye Yaş Meyve İhracatı:(1000Ton-1000 \$)	65

Tablo:24:Yıllar ve Ülkeler İtibarı İle Türkiye'nin Yaş Sebze-Meyve İhracatı: .66	
Tablo:25:Bazı Yıllar itibarı İle Türkiye Yaş Meyve İthalatı: 67	
Tablo:26:Bazı Yıllar İtibarıyla Dünya Yaş Meyve İthalatı (Miktar:Ton) 68	
Tablo:27:Türkiye Kiraz üretiminin alanı,verimi ve ağaç sayısı 76	
Tablo :28:Yıllar İtibarı İle Dünya ve Ülkeler Kiraz Üretimi: (Ton) 78	
Tablo:29:Seçilmiş Ülkelerin Dünya Kiraz Üretiminde % payları: 79	
Tablo:30:Dünya Kiraz Üreticisi Ülkelerde Verim: (3 yıl ara ;Hektar=Ton).....80	
Tablo:31:Türkiye'de Yıllara Göre Kiraz Tüketimi ve Yeterlilik Derecesi 81	
Tablo:32:Bazı Seçilmiş Yıllarda Bazı Dünya Ülkelerinde Kiraz Tüketimi 83	
Tablo:33:Bazı Yıllar Üreticinin Eline Geçen Fiyatlar:TL/kg 85	
Tablo:34: Türkiye'de Bazı Yıllar Kiraz Tüketici Fiyatları 86	
Tablo:35:Yıllar İtibarı İle Dünya Kiraz İhracatı: (000 Ton,000 000 dolar) 90	
Tablo:36:Seçilmiş Yıllarda Ülkelerin Kiraz İhracat Fiyatları: (Dolar/Ton) 93	
Tablo:37:Yıllar itibarı ile Türkiye'nin Kiraz İhraç Ettiği Bazı Ülkeler: 95	
Tablo:38:Bazı Yıllar Dünya Kiraz İthalatı: 98	
Tablo:39:Yıllar İtibarı İle Türkiye – Almanya Kiraz Dış Ticaret Dengesi Karşılaştırması: (Dolar) 100	
Tablo:40:Yıllar İtibarı ile Kiraz İhracatı/GSYH Oranları: (%) 101	
Tablo:41:Kiraz Üretimi Birim Kök Analizi.....112	
Tablo:42:Kiraz Üretici Fiyatlarının Birim Kök Analizi.....113	
Tablo:43:Türkiye Kiraz Arz Fonksiyonu Model Bulguları.....114	
Tablo:44:Türkiye Kiraz Tüketimi Birim Kök Analizi.....119	
Tablo:45:Tüketici Fiyatı Değişkeninin Durağanlık Testi Sonuçları.....121	
Tablo:46: Tüketici Fiyatı Değişkeninin Durağanlık Testi Sonuçları.....122	
Tablo:47:Kiraz Tüketim Fonksiyonu Model Bulguları.....123	
Tablo:48:Kiraz İhracat Fonksiyonu Model Bulguları.....124	

Giriş

Türkiye, ekonomik büyüme ve gelişmede sanayileşme yolunda hızlı adım atarken, tarımsal katkıyı da unutmamak gerekir. 21. Yüzyılda, BM, FAO. gibi uluslar arası örgütlerin temel hedefi dünyadaki açlıkla mücadeledir. Bu mücadelede temel sektör tarımdır. Türkiye, tarım açısından ekosistem gereği dünyada yetişen birçok ürünün yetişme imkanı olan bir toprak ve iklim yapısına sahiptir. Türkiye, 39 054 bin hektar toplam tarım arazisi ile dünyada önemli bir yere sahiptir. İşlenen tarım alanı 24 437 bin hektar bunun 802 bin hektarı sebze,1 749 bin hektarı meyve alanı olarak kullanılmaktadır. Geri kalan önemli bir bölümü ise tahıl gibi diğer tarımsal ürünlere aittir. 2000'li yıllardan sonra ise meyve-sebze alanlarının arttığı görülür. Bunun muhtemel sebepleri arasında meyve-sebzenin dış talebinin artması ve gelir etkisinin fazla olmasıdır. Tarımsal ürünler, ihracat içinde önemli bir yere sahiptir. Tarımsal ürünler yurtdışında sürekli pazar bulan bir ekonomik sektördür. Yaş meyve ihracatının son yıllarda arttığı görülmektedir. 2010-2011 yılı ihracat kalemlerine bakıldığında ilk on ürün; üzüm, kiraz ve vişne, nar, elma, incir, kayısı, şeftali, çilek, karpuz, kestane¹ olarak sıralanır. Bu çalışmada tarımsal üretimin teknik yönünden ziyade ekonomik yönü analiz edilecektir.

Bu çalışmada birinci bölüm olarak Türkiye tarımının makro değerler; ekonomik büyüme, istihdam ve dış ticaret gibi değişkenler açısından incelemeye tabii tutulacaktır. Ayrıca dünya ekonomisi içerisindeki yeri birçok dünya ülkesi ile karşılaştırılarak kısaca ortaya konmaya çalışılacaktır. Türkiye tarımsal ürünlerinin dış talebi fazla olan bir ülkedir. Bu imkan ne kadar değerlendirildiği veriler ışığında sunulmaya çalışılacaktır. Tarımsal üretimin istihdam ve milli gelir içindeki payları ve katkıları sayısal verilerle ortaya konmaya çalışılacaktır.

İkinci bölümde ise Türkiye tarımında genel olarak gelişme ve değişmeler ortaya konduktan sonra tarımın bir alt sektörü olan yaş meyve sektörü analiz edilecektir. Öncelikle yaş meyvenin üretim miktarları ve dünya ülkelerine göre durumu ortaya konmaya çalışılacaktır. Ayrıca yaş meyvenin ekonomik büyüme ve gelişme, M.G., dış ticaret ve istihdama katkıları veriler ışığında ortaya konmaya

---

¹ AİB, Türkiye Geneli 2010/2011 Ocak-Aralık Dönemi Değerlendirme Raporu, 04.01.2012, Mersin, s.3.

çalışılacaktır. Burada sadece Türkiye değerleri analiz edilmeyip dünya ülkelerindeki gelişmelerle karşılaştırılarak ortaya konmaya çalışılacaktır.

Yaş meyve analiz edildikten sonra asıl konu olan kiraz meyvesi analiz edilecektir. Öncelikle kiraz çeşitleri kısaca tanımlandıktan sonra kiraz ürününün Türkiye üretimi ve dünya üretimi içerisindeki yeri sayısal verilerle analiz edilecektir. Daha sonra kiraz meyvesinin GSYH'ya katkısı, dış ticareti ve istihdama katkısı yine dünyadaki üretici ülkeleri ile karşılaştırılarak anlatılacaktır. Böylece kiraz ürününün önemi ortaya konmaya çalışılacaktır. Yine aynı doğrultuda yani Türkiye kiraz üretimi, tüketimi, dış ticareti ve istihdamı içerisindeki yeri ortaya konmaya çalışılacaktır. Böylece bölgesel kalkınmaya etkisi de ortaya çıkar. Kırsal kalkınma açısından da önemi ortaya çıkacaktır.

Son bölümde ise Türkiye kiraz üretimi arz-talep ve dış ticaretinin temel belirleyici faktörleri ekonometrik çalışma ile ortaya konacaktır. İktisat teorisinde faydalanılarak , Türkiye kirazının arz-talep ve ihracat fonksiyonları oluşturulacaktır. Yani kiraz arz-talep ve ihracatının temel belirleyicileri neler olabilir? Bu soruya göre fonksiyonel ilişkiler ortaya konacak ve buna göre zaman serileri oluşturulacaktır. Öncelikle ekonometrik çalışma için gerekli olan veriler önceki bölümlerden faydalanarak toplanacak ve işleme konacaktır. Zaman serileri oluşturularak birim kök taşıyıp taşımadığı analiz edilecektir. Zaman serileri durağanlaştırıldıktan sonra sırası ile arz, iç talep ve ihracat fonksiyonları E-wievs programı kullanılarak modellenecektir. İktisat teorisine göre oluşturulmuş olan fonksiyonel ilişki böylece ekonometrik analizle test edilerek arz-talep ve ihracatın belirleyiciler ortaya konacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE TARIM EKONOMİSİNE GENEL BİR BAKIŞ

Tarım, tarımsal üretim açısından kendi içinde ve diğer sektörlere yaptığı katkı yoluyla oluşturduğu katma değer yanı sıra istihdam ve dış ticaretteki önemli payı ile Türkiye ekonomisi içerisinde önemini korumakta ve arttırmaktadır. Bu kısımda istatistiksel veriler ışığında bu katkıları ortaya konmaya çalışılacaktır.

1.1.1. Tarımsal Üretimin Anlamı Ve Önemi

İnsanlık tarihinin ilk iktisadi faaliyetlerinden birisi ve en önemlisi tarımsal üretim faaliyetidir. İnsanlık tarihinin gelişim süreci içinde toplumların sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan farklı değişim ve gelişim gösterdikleri bilinen bir gerçektir. İnsan topluluklarının ilk ve değişmeyen ihtiyaçları, beslenme, barınma ve giyim –kuşam şeklindedir. Onun için ilk iktisadi faaliyetleri bu ihtiyaçları giderecek şekilde ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan tarımsal faaliyetlerin insanlık tarihinde uzun zaman ilk sırayı tutması rastlantı değil, eşyanın tabiatı gereğidir. İktisat tarihi araştırmalarına göre, tarımsal devrimler sanayi devrimlerinden önce gelmiştir.² Sanayi devrimine gelinceye değin ülkelerin ekonomik etkinlikleri tarımsal nitelikte olup; aile işletmeleri biçiminde şekillenmiştir. Bu işletmelerde üretim, pazar için değil yalnızca aile gereksinimleri için yapılmaktaydı. 21.yüzyıldaki sanayi ülkeleri, 19.yüzyılın ilk yarısına kadar tarımsal iktisadi faaliyetleri olan ülkeler konumundadır. Tarımsal iktisadi faaliyetler, sanayinin temellerini oluşturmuştur ve hala daha sanayi için hammadde sağlayan önemli bir iktisadi faaliyettir.

Dünya küreselleşme sonucunda tek pazara dönüşürken tarım ve gıda ürünlerinin bölüşümün de sorunlar devam etmekte birçok gelişmekte olan ve az gelişmiş ülke, açlık ve yetersiz beslenme tehlikesiyle karşı karşıyadır. 2000’li yıllarda dünya küreselleşirken, 800 milyonun üzerinde insan ise açlık ve yetersiz beslenme ile karşı karşıyadır. Bu nüfusun çoğunluğu, genellikle bazı Afrika ülkeleri ile Güney Asya’da yaşamaktadır. Gelecekte bu sorun dünya için uzun süre gündemden düşmeyecektir. Çünkü son yıllarda tarımsal üretimde yaşanan

² Şahin,Hüseyin,Türkiye Ekonomisi,Ezgi Kitapevi,Bursa ,2000,s.239

olumsuzluklar (iklim değişikliği, çevre kirliliği, yüksek enerji fiyatları, yeni teknolojilere ulaşılammaması, nüfuz artışı, tarım arazilerinin daralması ve bozulması) nedeniyle bu sorunu gidermek zor ve güç gözükmektedir. 2000-2030 arasında temel gıda talebini karşılamak için tahıl üretiminin %50, et üretiminin ise %85 artması gerekmektedir.³ Bunun için FAO,2015-2030 arası dünya nüfusunun ve tarımının ne olacağına ilişkin öngörülerde bulunarak tedbirler geliştirmektedir. Bu, projeksiyona göre dünya nüfusu, 2015 'te 7 milyar 207 milyon, 2030 'da ise 8 milyar 270 milyon tahmin edilmektedir. Bu nüfus artışına paralel olarak tarımsal ürünlerde büyüme oranı 2015 için %1,6, 2030'da %1,4 olarak gerçekleşmesi gerekir. Bu büyüme oranlarına ulaşılabilirse dahi 2015'te yine dünya nüfusunun %11 gıdasız kalacağı tahmin edilmektedir. 2030'da ise dünya nüfusunun %6 'sı yetersiz besleneceği öngörülmüştür.

Tablo:1:2015-2030 Yıllarında Yetersiz Beslenecek Dünya Nüfusu:

Yıllar	Dünya Nüfusu	Dünyadaki Tarımsal büyüme	Açlık Sınırındaki Dünya Nüfusu(%)
2015	7 207 Milyon	% 1.6	% 11
2030	8 270 Milyon	% 1.4	% 6

Kaynak:FAO.(www.fao.org)

FAO, bu projeksiyona paralel olarak ülkelerden tarımsal politika ve projeler üretmesini beklemektedir ve teşvik etmektedir. Bunun için de Türkiye deneyiminin örnek alınabileceğini belirtmiştir.⁴ Bu göstergeler de tarımın gelecekte ne kadar önemli olduğunun bir ispatıdır. Gelecekte tarımı iyi organize eden ülkeler,daha rahat büyüüp kalkınacaklardır.

Tarım sektörünün ekonomideki önemi, bu sektörden yerine getirilmesi beklenen işlevlerden kaynaklanmaktadır. Bu işlevlerin en önemlisi insanların besin gereksinmelerini karşılamadır. İlk insanlardan bu yana, tarımın aralıksız yerine getirdiği ve insan neslinin devamını mümkün kılan bu ana işlevi yanında tarım sektörünün, tarım dışı sektörlerle hammadde üretme, sağlıklı işgücü sağlama, ruhsal denge unsuru olma ve nihayet kalkınmanın finansmanını sağlama gibi işlevleri vardır.⁵

Sanayi devrimine kadar tarım, sadece bireyin zorunlu ihtiyaçlarını (beslenme, giyim, konaklama, temizlik gibi) gidermek için yapılmıştır. Sanayi devrimi ile

³ World Bank,World Development Report 2008,s.9

⁴ FAO,Agriculture World:towards 2015-2030 ,Prospect by Major Sector,2008,s.7(www.fao.org)

⁵ Dinler,Zeynel,Tarım Ekonomisi,Ekin Kitapevi,Bursa ,2000,s.37

birlikte tarıma dayalı sanayinin gelişmesi amacıyla sanayiye hammadde tedariki için tarımsal faaliyetlerde bulunulmaya başlanmıştır. Örneğin; tekstil sektörü için pamuk üretimi, şeker üretimi için şeker pancarı üretimi gibi.

Ayrıca tarımın önemli bir işlevi de toplum sağlığını ve ruhsal dengesinin korunmasını sağlamadır. Tarım sadece bitkisel ve hayvansal üretim yaparak insanların zorunlu ihtiyaçlarını gidermez. Tarımsal ürünler içerisinde ormanlar ve yeşil alanlarda girmektedir. Dünya ülkelerinde, ormanlar kentlerin akciğerleri olarak görülmektedir. Kent yaşamı ruhsal gerginlikler ve stres oluşturmaktadır. Ormanlar ve yeşil alanlar, insanlara temiz hava sunarak, boş zamanlarında piknik imkanı sunarak sağlıklı olmalarını ve ruhen dinlenmelerini sağlarlar. Ayrıca insanların, ısınma için kullandığı birçok enerji kaynağı, kullandığı taşıtlar, fabrika bacaları, şehrin kirlenmesini sağlarlar. Bunu önleyecek veya en aza indirecek ormanlar ve yeşil alanların çokluğudur.

Tarım kalkınmanı finansmanını sağlamaktadır. Tarımdan diğer sektörlerle kaynak aktarılması, büyük önem taşır. Diğer sektörlerle kaynak aktarılması da işgücü, sermaye ve üretim girdileri olarak üç ana kesime ayrılmaktadır. Ayrıca tarım sektörü ekonominin öbür sektörlerinin iç pazarı olarak işlev görür, ek olarak da diğer sektörlerin temel gereksinmelerini karşılamaktadır. Üçüncü olarak da tarım 2000'li yıllara girerken işgücünün yaklaşık beşte ikisinin işidir; doğrudan geçim kaynağıdır. Ekonomik gelişme sürecinde tarım kesiminin fazla işgücü yaratması ve bu fazlayı kentlere göndermesi kaçınılmazdır. Bu olgunun kentlerde altyapı hizmetleri, konut eğitim ve sağlık gibi alanlarda yetersizlikler yaratmasına koşut olarak, iç pazarın genişlemesine ve özellikle de işgücü sunumunu fazla yaratarak ücretlerin sınırlı bir düzeyde kalmasına neden olduğu varsayılmaktadır.

Tarımdan ekonominin diğer sektörlerine sermaye aktarılması değişik şekillerde olabilir. Kimi tarımla uğraşanlar sermaye birikimlerini kentlerde yatırıma dönüştürebilirler. Tarımsal gelirlerin diğer sektörlerle sermaye aktarımının ikinci şekli de fiyatlamadır. Eğer tarım sektörünün fiyatları bilinçli olarak diğer sektörlerin fiyatlarından düşük tutulursa fiyat makası denilen bu farklılığa bağlı olarak kırsal kesimden kentlere sermaye aktarımı söz konusu olacaktır. Bunun bir biçimi de ucuz gıda yoluyla işgücü maliyetinin düşük tutulması, diğer biçimi de tarımsal ürünleri girdi olarak kullanan sektörlerle ucuz girdi yoluyla kaynak aktarılmasıdır. Kuşkusuz

bunu terside doğrudur. Tarımsal girdilere sübvansiyon verilmesi de tarıma sermaye aktarılması anlamına gelir. Üçüncü olarak da tarım ürünlerinin dış satımından elde edilen dış sermaye kaynakları diğer sektörlerin gereksinmelerini karşılamada kullanıldığı ölçüde bir sermaye çıkışı vardır.⁶ Tarım diğer sektörlerde yukarıdaki şekillerde sermaye aktarımı yaparak ülkenin kalkınmasına katkıda bulunacaktır. Yeterli sermaye birikimini sağlayamamış ülkeler, ekonomik gelişmede zorluk çekmektedir. Eğer tarım sektörü bahsedilen işlevleri yerine getirirse ekonomik büyüme ve gelişmeye katkı sağlayacaktır.

Ayrıca tarımın ekonomik krizleri engelleme işlevi de söz konusudur. Ülkelerin ekonomik krizleri olduğu dönemlerde örnek olarak enerji ile ilgili krizlerde güçlü bir tarım ekonomisi krizden kurtulmaya yardımcı etken olacaktır. Çünkü kriz dönemlerinde tarımsal sanayi enerji ihtiyaçlarını karşılamada kullanılabilir. Örnek olarak bio-yakıt üretimi. Bio-yakıt üretimi yoluyla petrolden kaynaklanan krizlerin önüne geçilebilir. Bio-yakıt üretiminin olduğu ülkelerde petrol yerine bu tür yakıtlar ikame edilir.

1.1.2. Türkiye’de Tarımsal Yapı Ve Üretim

Tarımsal yapı, işgücü, arazi ve sermaye gibi temel üretim araçlarının değişik biçimlerde bir araya gelmesi ile oluşan üretim ortamı şeklinde açıklanabilir.⁷ Tarımsal faaliyet, doğa şartlarına göre yapılan bir iktisadi faaliyettir. Tarımsal faaliyet; arazide yerleşmiş olan insanların, bitki ve hayvan hayatını kullanarak mümkün olan durumlarda doğal büyüme ve gelişme oluşumunu hızlandırarak ve iyileştirerek muhtaç buldukları bitkisel ve hayvansal ürünleri elde etmek amacıyla giriştikleri çabalara denir.⁸ Tarımsal iktisadi faaliyetin temelinde insanların zorunlu ihtiyaçlarını gidermek vardır. Onun için insanlar, yerleşmiş oldukları özel mülkiyetinde bulunan veya kamuya ait alanlarda bitki ve hayvan hayatını kullanarak ihtiyaçlarını giderirler. Tarımsal iktisadi faaliyetlerde üretim faktörlerinden doğal kaynak önemli yer tutar. Ancak diğer üretim faktörleri de yani emek ve sermaye, doğal kaynak kadar önemlidir. Çünkü sadece doğal kaynak kendi başına bir önem arz etmez. Toprağı işleyecek, bitkileri ve hayvanları yetiştirecek ,ormanları koruyacak ve

⁶ Kepenek, Yakup-Yentürk, Nurhan, Türkiye Ekonomisi, Remzi Kitapevi , İstanbul, 2000, s.331-332.

⁷ Armağan ,G, Türkiye’de Tarımın Yapısı ve Üretim, S. I, (www.adu.edu.tr/akademik) Erişim Tarihi: 15/05/2011

⁸ Eren, Aslan, Türkiye Ekonomisi, Ekin Kitapevi, Bursa, 2006, s.276

faydalanacak bir emeğe ihtiyaç vardır. Dünyada tarımsal üretimde, makineleşme önemli ve üretimi arttıran bir faktördür..Çünkü teknoloji tarımsal üretimde hem verimi artırır hem de kaliteli ürün üretilmesini sağlar.Ayrıca üretim maliyetlerini de düşürür. Tüm bu tarımsal iktisadi faaliyetler bir örgüt çatısı altında meydana gelir. Bu örgütü oluşturacak girişimciye de çiftçi denir.

Çiftçilik faaliyeti ise 1945 yılında çıkarılan çiftçiyi topraklandırma kanununda tanımını bulur: Çiftçilik; arazi üzerinde bitki, hayvan ve hayvan ürünleri yetiştirilmesi ve yetiştiriciler tarafından bu ürünlerin işlenmesi sırasında yaptıkları faaliyetlerdir. Bir girişimci olarak kabul edilebilecek, çiftçi, hem kendi ihtiyaçlarını gidermek amacıyla hem de pazarda satarak diğer insanların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla üretim yapar.

Tarımsal üretimi kendi arasında gruplara ayırmak mümkündür. Bunlar;

- 1-Bitkisel üretim,
- 2-Hayvansal üretim,
- 3-Su ürünleri,
- 4-Ormancılık ve orman ürünleri,
- 5-Tarımsal sanat şeklinde gruplandırılabilir.

Bitkisel üretim; tarla ürünleri, bağ-bahçe ürünleri, doğal yetişen bitkiler olarak sıralanmaktadır.

Hayvansal üretim ise, iş hayvanları, gelir getiren hayvanlar, kümes hayvanları yetiştirme ve bu hayvanlardan hayvansal ürünleri elde etmedir.

Su ürünleri; deniz, göl ve nehirlerden su ürünlerini avlamak, üretmek şeklinde ortaya çıkar.

Orman ürünleri ise temel orman ürünleri (kereste, odun kömürü vs.),avcılık ve orman yan ürünleri olarak sayılabilir.

Türkiye’de özel mülkiyete dayalı küçük ve orta ölçekli işletmelerin hakim olduğu bir tarımsal yapı mevcuttur. İşletme sayısı 3 milyonun üzerindedir. Ortalama işletme arazi büyüklüğü TÜİK tarım sayımına göre 2001 yılı itibarı ile 61 dekadır. Medeni Kanunda yapılan düzenlemelerle birlikte miras yoluyla arazi parçalanmasının önüne geçilerek ortalama işletme arazi genişliğinin artması beklenmektedir. Parsel sayısı 23 milyon civarındadır. Tarımsal işletmelerin parçalı ve küçük yapıda olması, tarımsal yatırımlar ve buna bağlı olan yeni teknolojilerin

kullanımını kısıtlamakta ve beklenen üretim artışının sağlanmasını önlemekte, arazilerin verimli bir şekilde kullanılmasına engel teşkil etmektedir.⁹ Türkiye'nin toplam tarım alanı 2005 yılı itibari ile 26,8 milyon hektardır. Toplam tarım alanının %67.7' ekilen arazi, %18.2 'si nadas alanı,%6'sı meyve alanı,%3'ü sebzelik,%2,5'i zeytinlik ve %1,9'u bağlıktır.1980-2005 döneminde toplam tarım alanlarında %5'lik bir azalma olmuştur. Bu azalışı engellemek amacıyla ''Arazi Koruma ve Toprak Kullanımı Kanunu'' 2005 yılında yasalaşmıştır.¹⁰

Tablo:2:Bazı Yıllar Tarım Arazilerinin Kullanıma Göre Dağılımı:(Bin he.)

Yıl	Toplam Tarım Arazisi	İşlenen Tarım Alanı	Tek Yıllık Bitkiler	Tarla Alanı	Nadas	Sebze Bahçeleri	Çok Yıllık Bitkiler	Meyveler	Bağ
2000	38 757	26 379	23 826	18 207	4 826	793	2 553	1 418	535
2001	40 967	26 350	23 800	18 087	4 914	799	2 550	1 425	525
2002	41 129	26 579	23 994	18 123	5 040	831	2 585	1 435	530
2003	40 645	26 028	23 372	17 563	4 991	818	2 656	1 501	530
2004	41 210	26 593	23 871	18 110	4 956	805	2 722	1 558	520
2005	41 223	26 606	23 830	18 148	4 876	806	2 776	1 598	516
2006	40 496	25 879	22 984	17 440	4 691	853	2 895	1 670	513
2007	39 505	24 888	21 979	16 945	4 219	815	2 909	1 671	485
2008	39 096	24 479	21 529	16 434	4 259	836	2 950	1 693	483
2009	38 911	24 294	21 351	16 217	4 323	811	2 943	1 686	479
2010	39 054	24 437	21 384	16 333	4 249	802	3 053	1 749	478

Kaynak:TÜİK,2010 ve TEAE,2009

Türkiye'de 2005 yılındaki 41 223 bin hektar toplam tarım arazisi ve bunun 26 606 bin hektarı işlenen tarım alanı iken 2008 yılı itibarı ile bu toplam tarım arazisi %05 azalarak 39 096 bin hektara düşmüş, işlenen tarım arazisi ise 26 606 bin hektar iken %08 azalışla 24 479 bin hektara düşmüştür. Tarla alanı 2005 yılında 18 148 bin hektar iken 2008 yılında %9,5 azalarak 16 434 hektara gerilemiştir. Sebze bahçeleri 2005 yılında 806 bin hektar iken 2008 yılında %4 artışla 836 bin hektara çıkmıştır. Bir diğer artışta çok yıllık bitkilerde görülmektedir. Ayrıca meyve alanlarında artış vardır.2005 yılında meyve alanı 1598 bin hektar iken 2008 yılında %6'lık artış ile 1693 bin hektar olmuştur. 2010 yılı itibarı ile 2008 yılına oranla toplam tarım arazilerinde çok düşük bir azalma gözlemlenmektedir. Tarla alanlarında ise cüzi bir artış olduğu görülür. Meyve alanlarında ise 2008' den 2010 yılına %2'lik bir artışın olduğu görülmektedir. Bu artışın sebebi sebze ve meyvelerde getirinin daha yüksek

⁹ DPT,Bitkisel Üretim Özel İhtisas Komisyon Raporu,9.Kalkınma Planı(2007-2013) s.3

¹⁰ TEAE,Ekonomik Göstergelerle Türkiye'de Tarım 2006,Ankara,s.15

olmasıdır. Bilhassa dış talebi yüksek meyveler, kiraz, turunçgiller gibi meyvelerde artışlar söz konusudur.

Türkiye’de tarım alanlarının azalmaların temel sebebi olarak başta tarımsal alan dışı kullanımın artması söylenebilir. Bunların başında da verimli tarım arazilerinin kentleşmeye açılması gelir. Ayrıca kuraklık, sel, çevre kirliliği gibi doğal afetlerinde etkisi de vardır. Ayrıca bilinçsiz gübre, ilaç kullanımı tarlanın verimsizleşmesine etki eder. Tarım dışı sektörlerdeki gelişmelerde tarım arazilerinin azalmasında etkendir.

Dünyada 1950 ve 1960’ larda yaygın anlayış, sanayide büyüme olmuştur. Bu dönemlerde ülkelerin bu politika ile kalkınabileceği anlayışı mevcuttur. O tarihlerde vergi indirimleri ve teşviklerle sanayi korunmuştur. 1970 sonuna kadar ekonomilerde yapısal reformlar üzerinde durulmuştur. Özelleştirme, iç ve dış ticarete liberalleşme, daha düşük vergi ve düşük devlet müdahalesiyle yüksek bir ekonomik büyüme sağlamak tarıma karşı önyargılar oluşturarak üretim azalmasına sebep olmuştur.¹¹ Ancak geçilen on yıl boyunca yoksulluk ve eşitsizlik ile ilgili sorun, uluslar arası kalkınmanın gündeminin en üstüne taşınmıştır. 1990’lı yılların başından itibaren dünya liderleri yoksulluğu azaltma ile ilgili hedeflerini ortaya koymuşlardır ve bir dizi önlem kabul etmişlerdir. Bebek ve çocuk ölümlerini azaltmak, sağlıklı yetişme ve üreme, anne ve çocuk sağlığına önem,cinsiyet eşitliği gibi konulardaki önlemler gündemin en üst sıralarında yer almaya başlamıştır.(BM. Milenyum Deklerasyonu) Dünya liderleri bu deklarasyonla 2015 yılına kadar aşırı yoksulluğu azaltmak için çalışacaklardır. Bunun da anahtarı tarımdır.¹² Tarımsal ürünler içinde de insan beslenmesi açısından önemli olan tahıllardır.

Tahıllar hala, insanlar ve hayvanlar için gıda ihtiyacı yönünden önemini korumaktadır. Dünya, buğday üretiminde 1960 ‘lı yıllarda 1 milyar ton tahıl üretimi ile rekor kırmıştır. Ancak bu yılı takip eden yıllarda bu üretim büyümesi bir daha sağlanamamıştır. ¹³ 1995 yılında, dünya toplam tahıl üretimi 550,5 milyon ton olarak gerçekleşmiştir.1997 ‘de üretim artışı gerçekleşmiş ve üretim 613,3 milyon tona

¹¹ FAO,Agriculture World:towards 2015-2030,Food and Agriculture in National and International Setting,2008,s.4

¹² FAO, a.g.e.,s.1

¹³ FAO,Agriculture World:towards 2015-2030 ,Prospect by Major Sector,2008,s.1,(www.fao.org)

çıkmıştır. Devam eden yıllarda tekrar bu rakamın altına düşmüştür.2003 yılı itibarı ile 556,3 milyon ton gerçekleşmiştir.

2004 yılı için FAO, dünya da tahıl kaynaklarında bir azalma beklediğini söylemiştir. Ancak 2004 yılı itibarı ile %2 artış olmuştur. Bu 5 yıllık ortalamaya göre %3 olması gerekirdi. Buğday kaynaklarında son yıllarda düşüş yaşanmıştır. Bu düşüşün sebepleri, tarım alanlarının daralması, bilhassa çok yıllık bitkilerin, meyve alanlarının genişlemesi gösterilebilir. Çin ve Hindistan'da buğday ekilen yerlerde azalma olmuştur. Dünya pirinç ekiminde bir artış olmuş ama yeterli değildir. Mısır ve darı gibi iri taneli ürünlerde de bir azalma olmuştur.¹⁴

Dünya buğday üretimi 2005 yılında 626 milyon ton iken 2008 yılı itibarı ile yüksek fiyatların ekim alanlarını genişletmesi ile ve iklim şartlarının da iyi olması ile 684 milyon tona yükselmiştir. Pirinç ve mısır üretiminde daralmalar söz konusudur. Bunun da sebebi ihracat sınırlamaları getiren ülke politikalarıdır. Ayçiçeği üretiminde artışlar söz konusudur.

Dünya meyve ve sebze üretimi 1980-1990 arasında %30 büyürken 1990-2003 yılları arasında %56 büyüyerek 1 274 000 tona ulaşmıştır. Bu üretim artışında Çin'in rolü büyüktür. Çin'de 2000'li yıllarda üretimde %200 'lere varan bir artış olmuştur. Dünyanın en büyük sebze ve meyve üreticileri, Çin, %34 payla,Latı,n Amerika ve Karayipler (%11),Hindistan(%10) ve AB ile Afrika ki her ikisi de %9 üretim payına sahiptir¹⁵.Taş çekirdekli meyvelerde (kiraz,şeftali vb.) de kuzey yarımküredeki önemli üreticiler, ABD ve Türkiye 'de üretim artışı devam etmektedir. Yaş sebze –meyvedeki üretim artışına sebep Dünya sağlık örgütünün açıklamaları ve tüketici alışkanlıklarındaki değişimlerdir. Dünya Sağlık Örgütüne göre kronik kalp rahatsızlıkları, kanser, diyabet ve obezite gibi rahatsızlıkların azaltılmasında meyve ve sebze tüketiminin artması etkindir. Kişi başına tüketim en az 400 gr. olmalıdır¹⁶. Tüketimin bu şekilde teşvik edilmesi meyve ve sebze üretimini arttırmıştır.

¹⁴ Mario Ritter,Agriculture Report:World Grain Supplie,Expected to Shrink,27 April 2004 s.1 (www.voanews.com)

¹⁵ Ndiami Diop And Steven M.Jaffe,Fruit and Vegetables:Global Trade and Competition in Fresh and Processed Product markets, s.238,(www.siteresources.worldbank.org/GAT chapte)

¹⁶ Europen Commision,Directorate-General foragricultureand Rural Development,Agricultural Commodity Markets Past Developments: Fruits and Vegetables,s.3.(www.ec.europa.eu/.../trade pol/world Markets/fruit)

Dünyada tarımsal üretimde genellikle bu gelişmeler yaşanırken, aynı şekilde Türkiye’de de global konjoktüre bağı olarak gelişmeler yaşandığı görülebilir.

Türkiye’de, cumhuriyetin ilk yıllarında tarımsal üretim temel iktisadi faaliyetlerin başında gelmekteydi. Ancak tarımın sorunları çok büyüktü. Sorunlar şunlardı:

-Toprak bakımsızdı.

-Tarım aletleri yok denecek derecede az, var olanı da ilkeldi.

-Tarım teknikleri çok geriydi.

-Tarım kesiminin büyük bir bölümü ile piyasa ekonomisinin ulusal alışverişin dışında kapalı ekonomiler özelliğine sahipti.¹⁷

Tarım kesiminin tamamına yakını özel kesimin elinde bulunmaktaydı. Yani bitkisel, hayvansal üretim ve su ürünleri ile ilgili işletmelerin tamamına yakını özel müteşebbislere aitti. Bu amaçla cumhuriyetin ilk yıllarında ve günümüzde tarım sektöründe küçüklü- büyüklü tüm işletmeler teşvik edilmiş ve desteklenmiştir. Tarım alanında ilk kurulan Devlet Üretim Çiftlikleri olmuştur. Ancak bilindiğı gibi 95 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile bunların kuruluş, örgütlenme ve yönetimi yeniden düzenlenerek bu tarım işletmeleri ‘Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü’nde (TİGEM) toplanmıştır.¹⁸

Devlet, Cumhuriyetin ilk yıllarında tarımı geliştirmek ve desteklemek için T.C. Ziraat Bankası, Türkiye Ziraat Kurumu gibi tüzel kişilikler kurmuştur. Bu kurumlar o yıllardan günümüze çiftçiye hizmet sunmaktadır. T.C.Ziraat Bankası, çiftçiye kredi sağlama görevini günümüzde de devam ettirmektedir. Türkiye Ziraat Kurumu ise çiftçinin ihtiyaç duyduğu tüm girdileri (Gübre, tarım alet ve makineleri gibi.) sağlamak amacıyla kurulmuştur.1929 Dünya Ekonomik bunalımı ile birlikte kötü iklim şartları da eklenince tarımsal üretim azalmış ve GSMH düşmüştür. 1930’ların başından itibaren iç talepteki artışa paralel olarak sını bitkileri ekim alanı genişlemiş ve bu ürünlerin tarımsal gelir içindeki payı artmıştır. Devlet tarım sektörüne müdahale amacıyla 1932 yılında buğday fiyatlarını

¹⁷ Kılıçbay, Ahmet, Türk Ekonomisi, Bilim ve Teknik Yayınevi, İstanbul, 1999, s.64

¹⁸ Kuyucuklu, Nazif, Türkiye İktisadi, BETA Basım, Yayımlı, Dağıtım A.Ş. İstanbul, 1986, s.241

desteklemek için destekleme alımlarına başlamış ve bu amaçla TMO 'ni görevlendirmiştir.¹⁹

Tarımda makineleşme, 2.Dünya Savaşından sonra Marshall yardımları ile başlamıştır. 1950 'lerden sonra tarımda makineleşme süreci hızlanmış, ayrıca modern üretim teknikleri ülkemize gelmeye başlamıştır. Bu modernleşmeye bağlı olarak tarımsal üretim de artmıştır. Tarımda sermaye kullanımını 1950 yılından itibaren hızla artmıştır. Toplam sabit sermaye yatırımları içinde tarımsal sabit sermaye yatırımlarının oranı yükselmiştir.

Türkiye 1960'lı yıllarda planlı kalkınma dönemine girmiş ve DPT 'ni kurmuştur. 1963 yılından itibaren ekonomik gelişme 5 'er yıllık kalkınma plan ve programları ile yürütülmeye başlanmıştır. Planlı dönemlerde tarım sektörünün sabit sermaye yatırımları sürekli düşmüştür. 5'er yıllık kalkınma dönemlerinde ilk üç plan döneminde hedeflerin gerisinde kalınarak tarım % 3 büyümüştür. Bu dönemin en önemli özelliği, devlet, gübre, ilaçlama, tohumluk ve sulama gibi verimliliği arttıracak modern tekniklere sübvansiyon vermesidir. Ayrıca tarımsal destekleme fiyatları arttırılmıştır. Bu politikaların sonucunda küçümsenmeyecek başarılar elde edilmiştir.

24 ocak 1980 İstikrar Politikaları, nasıl ki genel ekonomi için bir dönüm noktası ise aynı şekilde tarım politikaları içinde dönüm noktası olmuştur. İstikrar tedbirleri içinde devletin tarıma verdiği desteğin en düşük düzeyde tutulması öngörülmüştür. Kısaca tarımda da diğer sektörlerde olduğu gibi liberal politikaların uygulandığı dönem başlamıştır. Tarımda kullanılan temel girdiler için devlet desteği kaldırılmış ve serbest piyasa kurallarına göre tarımsal ürün fiyatlarının oluşması politikası izlenmiştir. Bu politikalar sonucunda daha modernleşmesini tamamlayamamış tarım olumsuz etkilenmiştir.

Tarımda liberal politikalar 2000 'li yıllara kadar devam etmiş ve bu yıldan sonra IMF'nin önerdiği tarım politikaları ile devam edilmiştir. Aralık 1999'da IMF'ye sunulacak niyet mektubunda tarımla ilgili politikaların ana hatları belirlenmiştir. Niyet mektubunda "Tarım Reformu" başlığı ile sunulan yeni politikalar, tarımsal fiyatlar, krediler ve girdi sübvansiyonları gibi üç temel devlet

¹⁹ Karluk ,Rıdvan ,Türkiye Ekonomisi,BETA,İstanbul 2002,s.185,187

desteğinde önemli değişiklikler öngörölmüştür. Buna göre buğdaydan başlamak üzere destekleme fiyatları dünya piyasa fiyatlarına uyumlu hale getirilecek, tarımsal kredi ve girdilere sağlanan sübvansiyonlar aşamalı ancak hızlı bir biçimde ortadan kaldırılacaktır. Bu program fakir çiftçilere doğrudan gelir desteği sağlamayı öngörmektedir.²⁰ Tabii ki bu politikalar, yapısal sorunlar yaşıyan Türk Tarımı'nı olumsuz etkilemiştir. Fakir çiftçiler için öngörölen, halk arasında tarla parası diye geçen desteklemeler, bilhassa tahıl verimini ve üretimini azaltmıştır.

2007 yılından itibaren tarım ve hayvancılık için desteklemeler hem arttırılmış hem de özellik olarak değişmiştir. Bunlardan bazıları, bazı tarımsal ürünlere kg. başı prim uygulaması, hayvancılık destekleri, arıcılık destekleri gibi. Destekler uygulanmaya başlamıştır.

21.yüzyıla gelindiğinde tüm dünyayı etkisi altına alan küresel ısınma tüm ölkeler için tehdit oluşturduğu gibi ölkemiz içinde önemli problemlerden biri haline gelmiştir. Birçok temel üründe yetersiz yağış ve suların azalması sebebiyle rekolte düşüklüğü ve kalite kayıplarına sebep olmuştur. Ayrıca su ürünlerinde, göllerin ve sulak alanların kuruması sebebiyle azalmalara sebep olmuştur.

Tarım arazilerinin azalması, verimlilik artışı ile telafi edilebilir. Verimlilik; birim alandan elde edilen ürün miktarı ile ölçölür. Hayvansal üretim için ise verimlilik, hayvan başına düşen üretim miktarıdır. Verimlilik açısından Türkiye, gelişmiş ölkeler bir yana çok sayıda tarım ürünü için dünya ortalamasının da gerisindedir. Tarımda birim alana düşen verimi arttırmanın yolu, yeterli ölçüde gübre, iyi cins tohumluk, uygun makine –teçhizat kullanmaktan ve yeterli düzeyde sulama ve ilaçlamadan geçmektedir.²¹ Tarihi süreçte 1927 yılından 2000'li yıllara verimlilik büyük gelişme göstermiştir. 1927 yılında hektar başına buğdayda 546 kg. verim alınırken 2000 yılında hektar başına 2234 kg'a çıkmıştır. Dünyada ise gelişmiş ölkelerde hektar başına verimlilik 2000 'li yıllarda 2,53 ton olarak gerçekleşmiştir. Bu verimlilik pirinçte hektar başına 3,57 ton, mısırdada ise 2,78 tondur. Verimlilik, Alt Sahra Afrika'da gelişmiş ölkelerin çok altında kalmaktadır. hektar başına, buğdayda, 1,62 ton, pirinçte, 1,63 ton ve mısırdada 1,25 tondur. Güney Asya ise verimlilik açısından biraz daha iyidir. Hektar başına verim buğdayda 2,46 ton, pirinçte 2,92 ton

²⁰Karakayalı,Hüseyin,Türkiye'nin Ekonomik Yapısı ve Değişimi,Genişletilmiş 3. Baskı ,Manisa, 2009 , s.243

²¹Şahinöz,a.g.e.,s.89

ve mısırdaki ise 1,68 tondur²². Türkiye 2000 li yıllarda hektar başına 4,144 ton mısır elde ederek dünya ortalamasının üzerine çıkmıştır. Buğday da ise 2000 'li yıllarda dünya ortalamasını yakaladığı görülür. Bu göstergeler, Türkiye'nin tarımsal üretimde iyi bir gelişme gösterdiğinin işaretleridir.

Tablo:3:Tarımsal sektörler itibarıyla üretim(1998-2010):

Yıllar/Tarım sektörleri	Bitkisel Üretim (Ton)	Hayvansal Üretim (ton-Adet)	Orman Ürünleri (metreküp)	Su ürünleri (Ton)
1998	125 443 378	10 920 000	15 423 000	543 900
1999	99 026 736	11 203 000	15 233 000	636 824
2000	104 409290	10 948 000	15 193 000	582 376
2001	92 270 885	10 562 000	14 251 000	594 977
2002	102 749149	9 557 000	15 595 000	627 847
2003	98 877 982	11 883 000	15 385 000	587 715
2004	102 746 766	12 040 000	16 401 000	644 492
2005	102 530 062	12 496 000	15 767 100	544 773
2006	100 164 271	13 325 000	16 301 000	617 709
2007	90 906 970	14 006 550	17 829 620	729 002
2008	120 205 000	13 865 810	11 541 084	623 000
2010	103 296 337	13 543 674	13 532 462	653 000

Kaynaklar:-TUİK, Bitkisel üretim, hayvansal ür., ve su ürünleri istatistikleri, 2010 ; -DPT, Temel Tarımsal Göstergeler, 2008, s.12.v.d.

Türkiye'de 2006 yılına göre 2007 yılında bitkisel ürünlerin üretiminde %9,2 azalış olmuştur. Buna karşılık hayvansal ürünlerde %5,1 artış meydana gelmiştir. Aynı şekilde orman ürünlerinin üretiminde %9,3 artış, su ürünlerinin üretiminde ise %18 artış olmuştur. 2007 yılında bitkisel ürünlerin azalmasının en önemli nedeni, ülkenin aşırı kurak bir sene geçirmesinden kaynaklanmaktadır. 2010 Yılı itibarı ile bazı bitkisel ürünler, tahıllar, sebze ürünleri ve meyve ürünlerinde azalışlar meydana gelmiştir. Bunun temel sebepleri iklim şartlarının uygun gitmemesidir. Hayvansal üretimde büyükbaş hayvan sayısında bir önceki yıla göre %6 ve küçükbaş hayvan sayısında % 9,3 artış olmuştur. Su ürünleri üretiminde ise 2009 yılına göre 2010 yılında %4,83 oranında artış meydana gelerek 623 tondan 653 tona çıkmıştır.

İnsanların temel gıda ihtiyacını karşılamada önemli yer tutan bazı tarımsal ürünlerin yıllar itibarı ile rakamlarını tabloda göstermek gerekirse:

²² FAO, World Agriculture: Towards 2015-2030, Table A8: Yield and harvested land for selected crops, 2008

Tablo : 4:Temel Tarım Ürünleri Üretimi : (2000-2010) , (000 Ton)

	2000	2001	2002	2004	2005	2006	2007	2008	2010
Buğday	21.000	19.000	19.500	21.000	21.500	20.010	17.234	17.782	19.600
Arpa	8 000	7 500	8 300	9 000	9 500	9 551	7 306	5 923	7 200
Mısır	2 300	2 200	2 100	3 000	4 200	3 811	3 535	4 274	4 300
Tütün	200,2	144,7	152,8	133,9	135,2	117,6	80	100	51 912
Ş. Pancarı	18.821	12.632,5	16.523,1	13.517,2	15.181,2	14.452,1	14.414,7	322	17.900
Ayçiçeği	800	650	850	900	975	1 118	854	992	1.300
Patates	5 370	5 000	5 200	4 800	4 060	4 366,1	4 227,7	4 196,5	4.513 ,4
K.Mercimek	280	460	500	480	520	580,3	508,3	106	422
Pirinç	210	216	216	294	600	696	648	753	860
K.Fasulye	230	225	250	250	210	195,9	154,2	155	212,753
Kırmızı Et	491	436	421	447	409	438,5	576,8	482,5	780,7
Kanatlı Eti	663	630	727	914	979	934,7	1 099,9	1.123,1	1.444,05
Yumurta	13.508,5	10.575	11.554,9	11.055,5	12.052,4	11.733,5	12.691,4	13.190,7	13.543,6
Süt	9.794	9.496	8 409	10 679	11 108	11 952	12 400	12.243	13 544
Yaş Sebze	23 025	22 667,6	24 400,3	24 335,6	26 472,1	25 851,6	25 675,7	27.214,3	26.000
Meyve	13.420,9	12.253,5	13.273,3	12.965,4	14.790,6	15.064,9	14.209,6	15.681,6	16.600

Kaynak: TÜİK , Bitkisel Üretim İstatistikleri, 2011.

2008 yılında tahıl ürünlerinde üretim miktarlarının bir önceki yıla göre %0,2 oranında artarak yaklaşık 29,3 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılında sebze ürünleri üretim miktarı bir önceki yıla göre %6 oranında artarak yaklaşık 27,2 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılında meyve ürünlerinin üretim miktarının bir önceki yıla göre %7,3 oranında artarak yaklaşık 15,5 milyon ton olarak gerçekleşmiştir.

2007 yılında bir önceki yıla göre üretim miktarları tahıl ürünlerinde % 15,5, sebzelerde %0,7 ve meyvelerde %4,3 oranında azalış meydana gelmiştir. Bu azalışın temel sebebi, tüm dünyayı etkisi altına alan ve yüzyılın en önemli sorunu olarak tüm ülkeler için tehdit oluşturan küresel ısınma Türkiye’de de 2006/2007 sezonunda etkili olmasıdır. Bir çok temel üründe yetersiz yağış nedeni ile kalite kayıpları ve rekolte azalmalarına neden olmuştur.²³

2006 yılına göre buğday üretimi %13,9 oranında azalarak yaklaşık 17,2 milyon ton, mısır %7,2 azalarak yaklaşık 3,5 milyon ton, arpa üretimi %23,5 oranında azalarak yaklaşık 7,3 milyon ton, çeltik üretimi %6,9 oranında azalarak yaklaşık 648 000 ton olmuştur.

Baklagil ürünlerinde fasulye %21,3, nohut %8,4, kırmızı mercimek % 12,4, yeşil mercimek %36,7 oranında azalmıştır. Yumru bitkilerden patates %3,2 oranında azalış göstererek yaklaşık 4,2 milyon ton olarak gerçekleşmiştir.

²³ TEAE, Ekonomik Göstergelerle Türkiye’de Tarım, Ankara ,2008, s.7

Yağlı tohumlardan ayçiçeği %23,6 oranında azalarak yaklaşık 854 000 ton olurken, yer fıstığı yaklaşık 86 000 ton ile %11,6 oranında artmıştır.

Tütün %18,5 oranında azalarak 80 000 ton, şeker pancarı %14,1 azalarak yaklaşık %12,4 milyon ton olmuştur.

Meyve üretimi 2007 yılında bir önceki yıla göre %4,3 oranında azalarak yaklaşık 14,4 milyon ton olarak gerçekleşti.

Sebze üretimi 2007 yılında bir önceki yıla göre %0,7 oranında azalarak 25,6 milyon ton olarak gerçekleşmiştir.

2007 yılında kırmızı et üretimi, 2006 yılına göre toplamda %31,54 oranında artarak 576 841 tona ulaşmıştır.

Süt üretimi, 2007 yılında bir önceki yıla göre %3,16 artarak 12 329 789 ton olarak gerçekleşmiştir.

Beyaz et üretimi, bir önceki yıla göre %17,67 artmış ve 1 099 920 ton olmuştur. Tavuk yumurtası üretimi 2007 yılında 2006'ya göre %8,16 'lık bir artış göstermiş ve yaklaşık 12,7 milyar adet olmuştur.

2007 yılında bir önceki yıla göre su ürünleri üretimi genelde %16,7 oranında artarak 772 000 ton gerçekleşmiştir. Bir önceki yıla göre avcılıkla yapılan üretim %19, yetiştiricilik üretimi ise %9 oranında artmıştır. Bunlardan deniz ürünleri üretimi yaklaşık 589 000 ton olarak gerçekleşmiştir. İç su ürünleri üretimi ise %1,7 azalarak yaklaşık 43 000 ton olarak gerçekleşmiştir.

2010 yılında 2009 yılına göre tahıl üretimi azalmıştır. Bu azalış %2,5 oranında gerçekleşerek 32,7 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Bir önceki yıla göre buğday üretimi %4,5 oranında azalarak 19,6 milyon ton, arpa üretimi %0,7 oranında azalarak 7,2 milyon ton olurken, dane mısır üretimi %1,4 oranında artarak 4,3 milyon ton, çeltik üretimi %14,7 oranında artarak 860 bin ton olmuştur.

Baklagillerin önemli ürünlerinden kuru fasulye %17,4 oranında artarak 212 758 ton, kırmızı mercimek %53,4 oranında artarak 422 bin ton olarak gerçekleşmiştir. Yağlı tohumlardan ayçiçeği üretimi %24,9 oranında artış göstererek yaklaşık 1,3 milyon ton, soya üretimi %125,1 oranında artarak 86 540 ton olmuştur.

Kütlü pamuk üretimi %24,6 oranında artarak yaklaşık 2,1 milyon ton, şekerpancarı üretimi %3,9 oranında artarak yaklaşık 17,9 milyon ton olarak

gerçekleşirken, tütün üretimi %36 oranında azalarak 51 912 bin ton olarak gerçekleşmiştir.

Sebze üretimi bir önceki yıla göre %2,9 azalarak yaklaşık 26 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Aynı şekilde meyve üretimi de %0,1 azalarak 16,6 milyon ton olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye, tarımı ile dünyada önemli bir yere sahiptir. Bunu Dünya Bankası Başkanının şu sözü çok güzel özetlemektedir:” Türkiye, tarımı ile 600 milyon nüfuslu AB’ni besler.”Dünya da üretilen ürünlerin büyük bir kısmı Türkiye’de üretilmektedir. Fakat tarım yıllardır ihmal edilmiş bir iktisadi faaliyettir. Topraklar verim açısından çok iyidir. Fakat Türkiye, bunu değerlendirememektedir. Zengin toprakların fakir bekçileri olmaması gerekirken maalesef bunu tam olarak başaramamıştır²⁴.

Tablo:5: Bazı Dünya Ülkelerinin Tahıl Üretimi ve Dünya Tahıl Üretimi İçindeki % Payları:(000 Ton)

	1979-1981	1999-2001	2003	2004	2007	%	%	%	%	%
Arjantin	24 579	36 569	33 961	34 212	44 187	1.56	1.75	1.63	1.51	1.80
Bangladeş	20 983	37 960	40 876	41 044	-----	1.33	1.82	1.96	1.81	-----
Bulgaristan	8 129	5 231	3 831	7463	3 203	0.52	0.25	0.18	0.33	0.10
Kanada	42 727	49 502	50 174	52 684	48 112	2.72	2.37	2.41	2.32	2.00
Çin	286 488	420 308	376 123	413 166	457443	18.21	20.16	18.03	18.20	19
Fransa	46 078	63 426	54 940	70 534	59 537	2.93	3.04	2.63	3.11	2.5
Almanya	32 044	46 473	39 426	51 097	40 632	2.04	2.23	1.89	2.25	1.7
İran	8 855	14 002	20 930	21 810	17 597	0.56	0.67	1.00	0.96	0,70
Japonya	14 318	12 444	10 826	11 990	12 026	0.91	0.60	0.52	0.53	0.5
Meksika	20 391	28 882	30 315	32 751	34 111	1.30	1.38	1.45	1.44	1.5
Myanmar	12 986	21 816	24 163	24 822	33 720	0.83	1.05	1.16	1.09	1.4
Pakistan	17 200	28 422	28 964	30 311	35 770	1.09	1.36	1.39	1.34	1.5
Polonya	18 466	25 017	23 391	29 635	27 143	1.17	1.20	1.12	1.31	1.2
G.Afrika	14 195	11 775	11 825	12 352	9 514	0.90	0.56	0.57	0.54	0.4
Türkiye	25 232	30 235	30 807	34 050	29 250	1.60	1.45	1.48	1.50	1.2
ABD	301 133	334 614	348 897	389 066	415166	19.14	16.05	16.73	17.14	18
Dünya	1 573 227	2 084 615	2 085 774	2 270 360	2 351 396	100	100	100	100	100

Kaynak:FAO,Production of cereals and share in world,Table B.1 (www.fao.org)

Türkiye, tahıllar açısından dünyada önemli bir yere sahip olması gerekirken 1980 ‘li yıllarda dünya üretiminin %1,6’nı karşılarken 2004’te bu oran %1,5 düşmüştür. ABD’nin ise 1980’li yıllarda %19,14 iken 2004’te%17,14 ‘e düşmüştür. Almanya ise 1980’li yıllarda %2,04 dünya üretimini karşılarken 2004 yılında %2,25

²⁴ “AB’nin Meyve Bahçesi Olabiliriz.”,Yeni Şafak Gazetesi,Ekonomi,4 Nisan 2005

'ini karşılamaya başlamıştır. Fransa ise 1980'li yıllarda dünya tahıl üretiminin %2,93'ünü karşılarken 2004 yılında %3,11'ini karşılamaya başlamıştır.

1.1.3.Tarımsal Ürünlerde Yeterlilik

Gıda maddeleri yurt içi talebini başlıca üç önemli faktör belirler ki bunlar;

- (i) Nüfus büyümesi,
- (ii) Tüketici gelirlerinin artması ve bu gelirle gıda harcamaları arasındaki ilişki,

(iii) Yeni hayat şartlarına bağlı olarak tüketici tercihlerindeki değişimlerdir. Esas itibarı ile besin talebindeki artışın en az nüfus artış hızı kadar olacağı kabul edilir. Eğer kullanılabilir gelir de yükseliyorsa, ilave gelirin bir bölümü gıda için harcanacağından, besin talep artışı, nüfus artışından daha yüksek bir orana sahip olacaktır. Gelir artışının beslenme için harcanan kısmını 'besin talebi gelir esnekliği katsayısı belirler.²⁵ Gıda talebinde uzun yıllardır üzerinde durulan kendi kendine yeterliliklerdir.

Tarım sektöründeki risk ve belirsizlikler zaman zaman ülkelerin kendi kendine yeterliliğini sorgulamasına neden olmaktadır. Özellikle son yıllarda gıda güvencesizliği konusunun küresel ısınmaya bağlı olarak sık sık gündeme gelmesi bu kavramı yeniden ön plana çıkarmıştır. Kendine yeterlilik bir ülkenin yurt içi tüketimini yerli üretim ile sağlaması olarak tanımlanmaktadır. Diğer deyimle bir ülkede tarım ürünleri arzının talebe eşit olmasıdır. Bir ülkenin kendine yeterliliğini gösteren bazı ölçümler yapılmaktadır. Bunlar;

1-İthalat- ihracat farkını almak; bu ölçüm yanlı ve eksik sonuçlar vermektedir.

2-Yurtiçi tüketim ve üretim oranını almak; burada tüketim aşağıdaki şekilde formüle edilir:

$$\text{Tüketim} = \text{yurtiçi üretim} - \text{ihracat} - \text{stoklar} + \text{ithalat}.$$

Bu oranın 1'in altında çıkması kendine yeterliliğin kaybolduğu ve içerdeki tüketimin üretimden fazla olduğunu gösterir. 1'den yüksek çıkarsa üretim –tüketim

²⁵ Dura ,Cihan,Tarımın Türk Ekonomisinin Gelişmesine Katkısı Bugün ve Yarın,ENKA Spor,Eğitim ve Sosyal Yardım Vakfı yayını,İstanbul ,1987,s.16

dengeinin sağlandığını, kendine yeterliliğe erişildiğini gösterir.1'e eşit çıkması ise üretim –tüketim dengesinin sağlandığını gösterir.²⁶

Türkiye, cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren kendine yeterlilik üzerine tarımsal politikalar üretmiş ve bunda da nispeten başarılı olmuştur. Bugün FAO ve Dünya Bankası, ülkelerin kendine yeterliliğini oluşturabilmek için çalışmalar yapmaktadır. Dünyada 800 milyonun üzerinde insan gıda yetersizliği ile karşı karşıyadır. Gelecekte bu nüfusun artmaması için FAO, 2015 ve 2030 'lu yıllarda dünya nüfus artışını azaltmak ve tarımı geliştirmek için projeksiyon yapmıştır. Bu çalışmada temel amaç; gelecek yıllarda gıda yetersizliğini en aza indirmektir. Bugüne kadar dünyadaki ve Türkiye'deki gelişmeleri incelemek ,tarımsal tüketim hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir.

Giderek artan ve dinamikleşen bir pazar olan Türkiye'de tüketim kalıpları da değişmiştir. Tüketicilerin daha kaliteli ve sağlıklı ürün talepleri, genç nüfusun toplam nüfus içindeki oranının fazlalığı, kişi başına düşen gelirdeki artışlar, teknolojik gelişmeler, ürünlerin çeşitlenmesi ve farklılaşması tüketim kalıplarındaki değişimi etkileyen faktörlerdir. Tüketim harcamaları içinde, gıda harcamaları mutlak olarak artarken oransal olarak gerilemektedir. 1990'lı yıllara kadar toplam harcamalar içinde ilk sırayı gıda harcamalarının yerini son yıllarda konut-kira harcamaları almaktadır. Hane halkı Bütçe Araştırması 2005 yılı sonuçlarına göre gıda ürünlerine yapılan harcamaların toplam harcamalar içindeki payı bir önceki yıla göre yaklaşık 1,5 puan gerileyerek %24,9 olarak gerçekleşmiştir. Düşük gelir grubunda bulunan aileler %37,8,yüksek gelir grubundaki aileler ise %18,2 gıda harcaması yapmışlardır.²⁷

Tabloya göre bir ferдин gıda harcamaları için ayırdığı bütçesinin büyük çoğunluğunu temel tüketim maddeleri oluşturur.

---

²⁶ TEAE-AERI,a.g.e ,s.26

²⁷ TEAE,a.g.e. ,,s.7

**Tablo:6:Temel gıda ürünlerinin kişi başına düşen yıllık tüketim miktarları:
(kg,lt,adet)**

Gıdalar	1994 -%	2002-%	2004-%	2005-%
Ekmek	63,6 -10.0	59,5-10,7	62,9-10.2	65,2-9,6
Et	20,7-14.4	10,6-10,4	9,0-13,1	10,1-12,9
Kümes H.	2,7-1,9	6,0-3,2	7,2-3,5	8,5-3,5
Süt	28,8-3,3	33,6-3,6	33,0-3,4	30,1-3,2
Beyaz Pey.	7,8-5,9	5,2-3,2	6,3-3,3	8,7-5,6
Yumurta	109,1-2,2	115,5-2,8	125,0-2,3	130,8-2,0
Portakal	8,7-0,9	10,6-1,1	10,0-1,1	11,3-1,1
Patates	23,5-1,6	24,2-1,5	22,7-1,2	24,2-1,4
K.Fasulye	2,5-0,9	2,0-0,7	2,0-0,4	2,0-0,5
T.Şeker	18,0-3,8	13,7-3,7	15,0-3,8	15,2-3,6
Çay	2,9-3,2	3,0-2,3	2,6-2,4	2,8-2,5

Kaynak: TÜİK, Hane Halkı Tüketim Harcaması Anketi Sonuçları, Çeşitli Yıllar.

1994 yılına göre 2005 yılında kümes hayvanları tüketiminde önemli artış olurken margarin, çay ve kırmızı ette gerileme gözlenmiştir. Diğer ürünlerin üretiminde önemli bir değişiklik yaşanmamıştır. Bu değişimin sebepleri, tüketici gelirinin artması, tüketici alışkanlıklarının değişmesi, tüketicilerin lüks sayılan bazı yeni ürünleri talep etmesi, Türkiye’de yeni sebze-meyvelerin üretimi (Avakado) gibi faktörler gösterilebilir.

Temel gıdalarda Türkiye’de kendine yeterlilik durumu ürünlere göre değişiklik gösterir. Türkiye’de pirinç, bitkisel yağ ve kısmen hayvansal ürünlere kendine yeterlilik sağlanamamıştır. Yıllar arasında bu oranlar, iklim şartları ve piyasa koşullarına göre değişiklik göstermekle birlikte buğday, turunçgil, domates, zeytinyağı, yumurta ve kanatlı etinde kendine yeterlilik sınırının aşıldığı görülmektedir.

Tablo :7:Yeterli Beslenme Açısından Kendine Yeterlilik Oranları:

Temel Gıda.	1980	1990	2000	2002	2005	2006
Kırmızı Et	0,5	1,0	0,8	0,7	0,6	0,6
Kanatlı Eti	-	0,4	1,0	1,1	1,4	1,4
Yumurta	0,4	0,6	0,9	0,8	0,8	0,6
K. Baklagille	2,3	4,9	2,4	2,9	2,6	2,3
Süt ve Türev.	0,9	1,3	1,1	0,9	1,1	1,0
SebzeveMeyve	4,6	4,3	4,6	4,6	4,6	4,7
Buğday	3,3	3,1	2,6	2,4	2,5	2,3
Yağ	0,9	0,8	0,8	0,9	0,7	0,9
Şeker	2,0	2,3	3,0	2,5	2,3	2,3

Kaynak:TEAE,2007,Bazı ürünlerde yeterlilik durumları

Kişilerin ihtiyaç duyduğu ya da tüketmesi gereken kalori miktarı birkaç değişik yöntemle hesaplanmaktadır. En sağlıklı sonuç Yetişkin Eşdeğer Katsayısı olarak adlandırılan ve tüm nüfusu aynı birimde ifade eden yöntem ile elde edilmektedir. Kendine yeterlilik katsayılarına göre yağ, yumurta, süt ve türevleri ile kırmızı ette yeterlilik negatif çıkmıştır.²⁸

Dünyada, tarımsal tüketim ve kendine yeterlilik yıllara göre farklı değişim gösterir. Gelişmiş ve az-gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkelerde durum farklıdır. Tabloda bu durumlar gösterilmeye çalışılmıştır.

Tablo:8:Kişi Başına gıda Tüketimi ve Yetersiz Beslenme.(kcal/yıl)

	1964-1966	1974-1976	1984-1986	1997-1999	20015	2030
Dünya	2 358	2 435	2 655	2 803	2 940	3 050
Gelişmiş Ül.	2 054	2 152	2 450	2 681	2 850	2 980
Alt Sahra Af.	2 058	2 079	2 057	2 195	2 360	2 540
Diğer Afrika	2 290	2 591	2 953	3 006	3 090	3 170
Lat.Amerika	2 393	2 546	2 689	2 824	2 980	3 140
Güney Asya	2 017	1 986	2 205	2 403	2 700	2 900
Doğu Asya	1 957	2 105	2 559	2 921	3 060	3 190
End.Ülkeler	2 947	3 065	3 206	3 380	3 440	3 500
Geçiş Ülk.	3 122	3 385	3 379	2 906	3 060	3 180

Kaynak: FAO,World Agriculture:towards2015-2030,Summary Report..Table A3:Per capita food consumption and undernourishment,2008

Dünya nüfusu, 1960'lı yıllarda %2 büyürken bu hız 21 yüzyıla gelindiğinde aile planlaması gibi uygulamalarla birçok gelişmiş ülkede yavaşlatılmıştır. Temel gıda tüketimi de 2 700 kcal'dır. Önümüzdeki 30 yıl içerisinde tarımsal ürünler için talep yavaş büyüyecektir. Çünkü dünya nüfusu 1979-1981 yıllarında %1,6, 1989-1999 da %1,5 büyümüştür. 2015 için nüfus artış hızı %1,2, 2030 için ise %0,9 tahmin edilmektedir. Tarımsal ürünlerin üretiminde büyüme ise 2015 için %1,6 ve 2030 için ise 1,3 olacağı tahmin edilmiştir. Bu oranlar, eğer iklim şartları gibi riskler üretimde oluşmazsa tüketim ile üretim denkleşecektir.

Çin, son on yıldır, dünyada tarım ürünlerinin talep büyümesinin temeli olmuştur.1997-1999 arası 3040 kcal gıda tüketimi olmuştur. Fakat Çin'de son 30 yılda gıda tüketiminin 4 kat artması bekleniyor. Nüfusun ise 3 kat artması bekleniyor. Bu değişikliğin ise küresel dünya üzerinde önemli etkisi olacaktır. Birçok

²⁸ TEAE-AERI,a.g.e. ,s.28

ülkede talep büyümesi durdurulursa buna benzer değişiklikler olacaktır. Hindistan'da ise son 30 yılda nüfus artış hızı %1 olması tahmin ediliyor. Günlük tüketimi ise 2 500 kcal olması beklenmektedir. Ayrıca tarımsal talep düşecektir. Çünkü Hindistan'ın gelenek-görenek ve kültürü talep düşmesinin lehindedir. Vejeteryanlık, ülkede hayvansal ürünlere talebi düşürecekler. Türkiye, dünyada, tarımda büyüyen önemli bir ülke olarak, talebe cevap vermek açısından Çin'in rolünü gelecekte üstlenebilir²⁹. Çünkü Türkiye'nin toprak yapısı, iklimi yani ekosistemi dünyada üretilen birçok ürünün Türkiye'de üretilmesine olanak sağlayacak niteliktedir. FAO'nun raporu da gösteriyor ki gelecekte Türkiye birçok tarımsal üründe kendine yeterliliği aşacak ve ürün fazlasını da dünya ülkelerine ihraç ederek, dünyanın ihtiyaç duyduğu gıda yetersizliğine cevap vermeye çalışacak ülkelerden biri olacaktır.

Türkiye, birçok üründe kendine yeterlilik açısından dünya ortalamasının üzerindedir. Bu ürünler, buğday, turunçgil, domates gibi yaş sebze-meyve, yumurta ve kanatlı etinde kendine yeterlilik sınırını aşmaktadır. Buğday ve domates açısından AB ve ABD tüketimine göre yüksek oranda yeterliliğe sahiptir. Zeytinyağı açısından ise ABD seviyesinin üzerindedir.

Tablo:9: Bazı Tarımsal Ürünlerde Türkiye ve Gelişmiş Ülkelerde Gıda Yeterlilik Oranları:

Ürünler/Ülkeler	AB	ABD	Türkiye	AB Seviyesi	ABD seviye	Yet. Beslenme Seviyesi
Buğday	2,3	2,6	1,1	2,5	3,1	2,3
Pirinç	0,8	2,3	0,7	1,0	0,6	2,3
Turunçgiller	0,7	1,0	2,4	1,4	1,4	4,7
Domates	1,2	1,0	1,1	4,2	8,6	4,7
Bitkisel Yağ	1,0	9,8	0,6	0,3	0,2	0,9
Zeytin Yağı	1,6	0,1	2,6	0,5	3,0	0,9
Süt	1,3	1,0	1,0	0,5	0,5	1,0
Et	1,0	1,0	0,9	0,2	0,2	0,6
Yumurta	1,1	1,2	1,0	0,6	0,5	0,6
Kanatlı eti	1,1	1,2	1,0	0,7	0,3	1,4

*Türkiye'de ayçiçeği yağı esas alınmıştır.

Kaynak: TEAE-AERI, Ekonomik Göstergelerle Türkiye 'de Tarım 2007, Şubat 2008

²⁹ FAO, Agriculture World=Towards 2015-2030, Long-term Perspectives The Outlook For Agriculture, 2008, s.2

Dünyada son yıllarda tüketim, üretimden az olmasına rağmen gıda fiyatları yükselmektedir. Bu yükselmenin sebebi, maliyetlerdeki artış, ekonomik krizler gibi sebeplerdir. Buda az-gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yetersiz beslenmeye sebep olmaktadır. 2000-2007 arasında dünyada hasat düşük olmasına rağmen tahıl tüketimi üretiminden az olmuştur. Bu ise dünya tahıl stoklarının tükenmemesi açısından ve global gıda güvenliği için olumludur. Bu olumlu gelişmelere rağmen gıda fiyatları yükselmektedir. Bununda arkasında yatan sebepler:

1-Yüksek petrol fiyatlarının gübre ve enerji fiyatlarını arttırması sonucu maliyetlerin artması,

2-Gelişmekte olan ülkelerde et ve süt üretimini arttırılması için tahılın yem olarak kullanılması.

3-Mahsullerin bio-yakıt üretimi için kullanılması,

4-Son altı yılda dünyada oluşan olumsuz hava şartları ve kuraklık,

5-Gelişmekte olan ülkelerde yerel çiftçilerin pazarlara girişleri engellemesi,

6-İhracat vergileri, yasaklar ve diğer kısıtlamalar gelişmekte olan ülkelerde gıda fiyatlarının yükselmesine sebep olmuştur.³⁰Bu da gelişmekte olan ülkelerde gıda yetersizliğine sebep olacaktır.

1.1.4.Tarımın Ekonomik Büyümeye Etkisi

Bir toplumun gelişmesinde ve büyümesinde yoksulluğun azaltılması önemli yer tutar. Ekonomik büyümeyi sağlamak için yoksulluğun azaltılması ve yaşam standartlarının yükseltilmesi ile desteklenmesi gerekir. Piyasalar, kredi ve gelir üreten varlıklar, temel eğitim, sağlık ve sağlık hizmetleri, tüm hizmetler ve diğer etmenler ekonomik büyümeyi arttırırken yoksul insanların bunlara erişiminin sağlanması, su, ulaştırma ve haberleşme altyapı hizmetlerinin kurulması gibi sorunları çözmekte ekonomik büyüme için gerekli etmenlerdir. Ayrıca bir insan hakkıdır. Tarım sektöründe büyüme yoksulluğun azaltılması için önemli bir

³⁰ Zaccaree Sugg, Food Price Crisis Trigger Question About Global Food Security., World Resources Institute, 25 April 2008 ,s.2

faktördür. Çünkü dünyanın onda yedisi kırsal bölgelerde yaşamakta ve genellikle yoksuldurlar. Onun için gelir büyümesi, ancak iyi beslenme, daha iyi kamu hizmetleri, gelişmiş eğitim, gelişmiş sağlık hizmetleri, temiz içme suyu v.b. imkanların artırılması sayesinde olacaktır. Bununda anahtarı tarımdan geçmektedir.³¹ Dünya Bankası 2005 raporuna göre tarım tabanlı ülkelerde kırsal nüfus 2 220 milyon, bunun 583 milyonu fakir nüfuzdur. Kırsal yoksulluk oranı ise %51 gibi büyük bir orandır. Dünyada gelişmekte olan ülkelerde ise 417 milyon kırsal nüfus vardır. Bunun da %28'i yani 170 milyon kişi yoksuldur. Bu oran gelişmiş ülkelerde 255 milyon kırsal nüfusa karşılık yoksul nüfus 32 milyondur. Dünya bu yoksulluğu azaltmak için sanayileşme ve bilhassa tarımda sanayileşerek, iyi eğitim, iyi beslenme, sağlıklı nesiller yetiştirerek yoksulluğu giderebilirler. Çünkü büyümede beşeri sermayenin önemi büyüktür.

Eğer bir ülkenin insanların iktisadi refahları uzun bir dönem boyunca artıyorsa iktisadi kalkınma gerçekleşiyordur. Kalkınmanın konumunu başta reel GSYH olmak üzere, sağlık, okuma –yazma oranı ve ömür süresi gibi çeşitli iktisadi göstergelerle ölçülür. Büyüme sadece GSYH'nın yıldan yıla artması değildir, aynı zamanda halkın refah düzeyinin artmasıdır.³²

Büyüme performansı için üretim fonksiyonu iyi bir başlangıç noktasıdır. Büyüme üretim faktörlerinin birikimi, kaynak kullanımındaki etkinlik ve faktör verimindeki artış sonucu ortaya çıkar. Büyüme etkileyen temel faktörler:

-Bir ülkenin bir yıldaki yapmış olduğu yatırım,

-Nüfus büyüme hızı,

-Temel girdi olarak beşeri sermayenin yapısı,

-Mevcut üretim kaynaklarının etkin kullanılıp kullanılmadığı. Kısa dönemde bu faktörlerden birindeki değişiklik büyümeyi etkiler.

Burada tarımın büyümede anahtar bir rolü vardır. Tarımın büyümeye ve kalkınmaya etkisi şöyle maddelenebilir:

³¹ FAO, Agriculture World: towards 2015/2030, Food and Agriculture in National and International setting, 2008, s.3

³² R.Dornbusch-S.Fischer, Makro ekonomi. McGraw-Hill-Akademi Yayını, İstanbul 1998, s.283

1-Bir ekonomide sanayileşmenin aksamadan sürdürebilmesi tarım sektörünün besin üretimini toplam talebi karşılayacak ölçüde arttırmasına bağlı bulunmaktadır. Şüphesiz yükselen besin fiyatlarının ekonomik ve politik etkileri sonucunda meydana gelen yurtiçi darlıklar, döviz ve dış kredi imkanları varsa, besin ithalatı genişletilerek telafi edilebilir. Ancak uygulamada döviz arzı kısıtlıdır ve öncelikle sanayilerin makina–teçhizat ve ara malı ithalatı için kullanılır. Bu nedenle besin arzının, genişleyen gıda ithalatını finanse edecek ihracattan çok yurt içi üretimin arttırılmasıyla sağlanması daha uygun olmaktadır.³³ Burada tarımın işlevi diğer sektörlerde çalışan işgücünü beslemektir. Eğer bir ülkede gıda talebi, arzından fazla ise gıda ürünlerinin fiyatı artacaktır. Gelişmekte olan ülkelerde temel sorun yüksek nüfus artışının olmasıdır. Buna bağlı olarak tarım ürünlerinin talebi artacaktır. Besin talebinin gelişmiş ülkelere göre gelir esnekliği daha büyüktür. Gelişmekte olan ülkelerde besin talebi arzından büyük olur. Bu da büyümenin önünde engel teşkil etmektedir.

2-Tarımsal ürünler sanayi ve hizmet sektöründe çalışanların beslenmesi için gerekli olduğu gibi yatırım fonları sağlamak içinde gereklidir. Yeni gelişen sanayi sektörü girdi bakımından da büyük ölçüde tarıma bağlıdır. Örneğin; tekstil sanayi, gıda maddeleri sanayi, şeker sanayi yerli tarımsal girdilerin işlenmesine dayanır³⁴. Tarıma dayalı sanayinin gelişmesi için tarımın gelişmesi gereklidir. Böylece bu sanayinin ihtiyacı olan girdiler iç üretim ile karşılanırsa, bu girdilerin ithalatı sebebiyle yurtdışı döviz çıkışı olmayacaktır.

3-Tarım aynı zamanda sanayi üretimi için büyük talep oluşturur. Yukarıda da belirtildiği gibi tarım tabanlı ülkelerde başta olmak üzere diğer ülkelerde nüfusun büyük çoğunluğu kırsal kesimdedir ve tarımla uğraşmaktadırlar. Bu kesim sanayi malları ihtiyacını talep edecektir. Yalnız tarımın sanayi ürünleri için talebi, tarımdan elde edilen gelirin büyüklüğüne bağlıdır. Eğer tarımdan elde edilen gelir artıyorsa sanayi ürünlerine talep artacaktır.

---

³³ Dura,a.g.e.,s.16

³⁴ Şahin,a.g.e.,s. 239

4-Tarımın sanayi sektörüne bir katkısı dış ticaret yoluyla. Tarımsal ürünlerin ihracatı sonucunda elde edilen döviz gelirleri, ülkenin kalkınması için gerekli teknoloji ve ara malı tedarikinde kullanılır.

5-Tarımın iktisadi kalkınmaya önemli katkılarından biriside diğer sektörlerle üretim faktörleri sağlamasıdır. Tarım, sanayi ve hizmet sektörüne doğrudan ve dolaylı yollardan başta işgücü olmak üzere üretim faktörleri sağlar. Kalabalık nüfuslu ülkelerde, hızlı nüfus artış hızı dolayısıyla, tarım sektörü işgücü deposu niteliğindedir. Tarımda küçük aile işletmelerinde fazla işgücü barınır. Bunlar sanayi ve hizmet sektörünün ihtiyacı oldukça tarımdan ayrılır.³⁵ Tarım, tarıma dayalı sanayinin hammadde ihtiyacını karşılar. Tarımda biriken sermaye, çiftçiler tarafından sanayi ve hizmet sektöründe kullanılır veya kullandırılır.

Tarım ekonomik büyüme ve kalkınma için anahtar rol oynamaktadır. Gelişmekte olan ülkeler, tarımı iyi kullanabilirse kısa sürede gelişebilecektir.

Tarımsal üretim, ekonomik büyüme ve kalkınma ile birlikte miktar olarak artarken, tarımdan elde edilen gelir de artmakta,buna karşın tarımsal gelirin milli gelir içinde payı azalmaktadır. Bunun temel sebebi, ekonomideki sanayi ve hizmet sektörü gibi sektörlerle daha fazla önem verilmesi ve sermayenin bu sektörlerde kolay ve fazla kullanılmasıdır.

Bu durum‘üç sektör teorisi’ tarafından açıklanmıştır. Başta C.Clark olmak üzere çeşitli yazarlarca öne sürülen bu teorinin vardığı başlıca sonuç öz olarak şudur: Bir ülkede milli gelir arttıkça, tarım sektörünün milli gelir içindeki payı azalırken, endüstriyel sektörünki artmakta, hizmet sektörününki artmakla beraber, ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir.³⁶ Türkiye’de Cumhuriyetten günümüze, ekonomik gelişme çabası sonucunda, tarım sektörünün milli gelir içindeki payının 1923 yılında %42,4 iken, 1950’de %37,5’e, 1960’de %31,2’ye düşmüştür. Planlı dönemin başladığı 1963 yılında GSYH içinde tarımın payı %30’larda iken 1970 yılında %26,5, 1980 yılında ise %22,6 ‘e ve nihayet 1990 yılında %16,3 ‘e düştüğü görülür.

---

³⁵ Şahin,a.g.e.,s.240

³⁶ Dinler,a.g.e.,s.77

2000’de %13,4 düşen tarım,2002 yılına kadar bu seviyesini korumuştur. 2003 yılında tarımın GSYH’deki payı %12,6 olmuştur. 2004 yılında ise tarım/GSYH oranı ise %11,2 düşmüştür. Düşüş diğer yıllarda da olmuştur ama %11 ‘in altına inmemiştir. Tarımın bu azalışı oransaldır. Miktar olarak da tarım, Türkiye’de yıllara göre artmıştır. Yani tarım, oransal olarak azalsa bile üretim miktarı olarak artmıştır. Ama diğer sanayi ve hizmet sektörü kadar artış olmamıştır.

Tablo:10:Tarımın GSYH ‘daki miktarı ve yüzde payı

Yıllar	GSYH (Milyon)	Tarımın GSYH’deki miktarı (Milyon TL)	Tarım/GSYH %	Sanayi/GSYH %	Hizmet/GSYH %
1923	11.476,8	4 867,5	%42,4	%10,5	%47,1
1930	21 397,8	9 978,7	%46,6	%9,2	%44,2
1940	33 765,1	14 966,5	%44,3	%13,4	%42,3
1950	38 597,3	15 867,7	%37,5	%15,9	%47,6
1960	71 391,1	26 836,3	%31,2	%19,7	%49,1
1970	123 948,6	32 870	%26,5	%22,6	%50,9
1980	187 834,8	45 268,2	%22,6	%25	%52,4
1990	84 591 717	13 746 287	%16,3	%25,8	%57,9
2000	119 ,144 472	15 ,641 800	%13,4	%25,5	%61,1
2001	107 ,783 063	14 ,710 538	%13,8	%25,3	%62,6
2002	116,337 624	15 ,808 470	%11,6	%25,2	%63,2
2003	123,164 990	15 ,422 217	%11,7	%24,7	%63,6
2004	135,308 023	15 ,733 558	%11,2	%24,9	%63,9
2005	145 ,650 603	16 ,625 493	%11,5	%25,4	%64
2006	154,342 719	17 ,109 108	%10,3	%25,6	%65,2
2007	101 254 625	9 046 723	%8,9	%26,7	%64,4
2008	101 921 730	9 433 550	%9,2	%26,6	%64,2
2009	97 003 114	9 768 638	%10	%26,1	%63,9
2010	105 680 142	9 927 856	%9,4	%27	%63,6

*1994’ten itibaren GSYH dikkate alınmıştır. Para olarak 6 sıfır atılmıştır. 1994’ten itibaren GSYH 1987 fiyatları ile değerlendirilmiştir.

Kaynak: TÜİK, Ulusal Hesaplar,2011

2008 Yılında ise tarımın GSYH içindeki payı %9,2 lere kadar gerilemiştir. En yüksek oran hizmet sektöründedir. 2009 yılında tarımın payı %10 ‘a çıkarken 2010 yılı itibarı ile tekrar %9,4 bandına gerilemiştir.2010 yılında sanayinin GSYH içindeki payı %27’lere çıkmıştır. Bu gösterge sanayileşmenin az da olsa arttığıdır.

Tablo:11:Bazı Dünya Ülkelerinin GSYH, Tarım ,Sanayi ve Hizmetlerin Payları: (2004-2008 yıllarına göre: Milyon Dolar,%)

Ülkeler	GSYH-2004-2008	Tarım %	Sanayi %	Hizmet %
Türkiye	302,786-734,85	13-9	22-28	65-64
İngiltere	2 124,385- 2 674,06	1-1	26-24	73-76
ABD	511 711,834- 14 591,38	1-1	22-22	77-77
Arjantin	153 ,014-328,47	10-10	36-32	54-58
Brezilya	603 ,973-1 575,15	10-7	40-28	50-65
Bulgaristan	24 ,131-49,90	11-7	31-31	58-62
Fransa	2 046,646- 2 856,56	3-2	22-20	76-78
Yunanistan	205,215-355,88	7-3	23-20	70-77
Almanya	2 740,551- 3 649,49	1-1	29-30	70-69
İran	163 ,445-286,06	11-10	42-44	47-45
Japonya	4 622,771- 4 910,84	1-1	31-29	68-69
Güney Kore	679 ,674-929,12	4-3	41-37	55-60
Malezya	118,318-221,77	10-10	50-48	40-42
Meksika	676,497-1 088,13	4-4	26-37	70-59
Pakistan	96,115-164,54	22-20	25-27	53-53
Portekiz	167,716-243,50	4-2	27-28	69-74
İspanya	1039,927- 1 604,24	4-3	29-29	67-70

Kaynak: World Bank,2006 and 2010/World Development Indicators,Structure of Output'dan yararlanılarak hazırlanmıştır.

Gelişmekte olan ülkelerde tarımın, GSYH içindeki payının nispi azalmasına bu ülkelerin ortak özelliği olarak bakmak gerekir.³⁷ Türkiye'de tarımın GSYH'daki nispi payı zaman içinde gerileyerek son yıllar da %40'lardan %13'e inmiştir. Ancak bu oran yüksek gelirli ülkelerde ve üst orta gelirli ülkelerde karşılaştırıldığında hala daha yüksektir. Örneğin; ABD, İngiltere ve Almanya, Japonya gibi YGÜ de tarım sektörü ancak %1-2 'sini karşılamaktadır. Yunanistan, Portekiz, Şili, Arjantin gibi üst OGÜ 'de tarımın GSYH'daki payı ortalama %8 civarındadır.³⁸ Türkiye'de son yıllarda ise bu oran %11'lere düşmüştür ama hala daha bunun yüksek olduğu görülür. Ancak Dünya Bankası verilerine göre ise tarımın GSYH içindeki payı 2006 ve 2007 yıllarında %9,5 ve %8,9 olarak gerçekleşmiştir. GSYH içinde %42'lik payla hizmet sektörü gözükmektedir.2006 endüstrinin payı % 28,7, 2007 için ise %28,3'tür. İmalat sanayinin GSYH 'ya oranı 2006'da %19,8, 2007'de %19,0 olarak

³⁷ Tuncer, Haydar Oğuz, Tarımın Türkiye Ekonomisine Katkısı, TOBB yayınları, Ankara, 1990, s.2

³⁸ Şahin, a.g.e., s.244

gerçekleşmiştir.³⁹ GSYH'yi oluşturan iktisadi faaliyetlerin başında sanayi gelir, onu hizmet sektörü takip etmektedir. En düşük pay ise tarımındır.

Dünya Bankası verilerine göre ülkeler karakteristik özelliklerine göre gruplandırılmıştır. Bu gruplandırmaya göre ülkeler ve tarımın GSYH 'daki payları şöyle gerçekleşmiştir:

- Tarım Tabanlı ülkelerde tarımın GSYH içindeki 2005 rakamlarına göre %29,
- Gelişmekte olan ülkelerde ise tarımın GSYH payı %13 ,
- Gelişmiş ülkelerde 2005 yılında Tarım /GSYH oranı %6'dır.⁴⁰ Bu verilerde göstermektedir ki az gelişmiş ülkelerde ekonomi tarıma dayalı olduğu için tarımın GSYH içindeki payı büyüktür. 2004 Dünya Bankası verilerine göre tablodan da anlaşılacağı gibi gelişmiş ülkelerde tarımın payı %1'dir. Gelişmemiş ülkeler de bilhassa Afrika ülkelerinde hala %40'lardadır. Türkiye'nin eşdeğeri gösterilebilecek birçok dünya ülkesinde tarımın GSYH payı %4'lere kadar düşmüştür. Türkiye ise 2005 yılında bu Dünya Bankası ortalamasının azda olsa altına %11,5'e inmiştir. Bu da göstermektedir ki tarım, Türkiye'de hala daha önemini korumaktadır.

Kalkınma sürecinde tarımsal üretim değeri içinde bitkisel üretimin payı azalırken hayvancılık ve su ürünlerinin arttığı görülür. Ancak ülkemizde bu bakımdan yeterli bir dönüşüm henüz gerçekleşmemiştir. Tarımsal üretim değerinin %69'u bitkisel üretim, %25'i hayvancılık, %4'ü ormancılık ve %2'si de su ürünlerinden oluşur.(1987 rakamları ile)⁴¹ Tarımsal üretim değeri, bitkisel ve hayvansal üretim olmak üzere bileşenlerine ayrıldığında 2001 -2003 yılları arasında yaklaşık %63-64 ' ünün bitkisel üretimden oluştuğu görülmektedir.⁴² Bu verilere göre 2000'li yıllarda tarımsal üretimde yaklaşık bitkisel üretim %68-69 oranında yer alırken hayvansal üretim %25, ormancılık %4 ve su ürünleri de %2-3 oranında yer alır. Ulusal hesaplarda bitkisel üretim ve hayvansal üretim değerleri birlikte yer alırken ormancılık ve su ürünleri değerleri hesaplamalarda ayrı yer almaktadır.

Türkiye, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren bir tarım ülkesi konumundayken yıllar geçtikçe sanayi ve hizmet sektöründe büyüme, tarımda büyümeyi geçmiştir. 1924 yılında tarımda büyüme %27,2 iken sanayi%-7,1 ve

³⁹ World Bank,Turkey at a Glance 2007,2008

⁴⁰ Ravallion,Chen,Sangraula,World Bank 2006y.,2007,s.25

⁴¹ Tecer ,Meral,Türkiye Ekonomisi,Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Başkanlığı,Ankara ,2005,s.6

⁴² Yavuz,Fahri,Türkiye'de Tarım,Tarım ve Köyşleri Bakanlığı,Ankara,Aralık 2005 ,s.13

hizmetler %3,5 büyümüşür.1930 yılında ise tarım %-3,9 küçülmüşken sanayi %12,7, hizmet sektörü ise %8,9 büyümüşür. GSYH ise 1924'te %14,9 büyürken 1930'da büyüme %2,2 olarak gerçekleşmiştir. 1940 yılı ise GSYH ve sektörlerin küçülmeye girdiği bir dönem olmuştur. GSYH %-4,9 küçülmüş ve sektörler bunu takip etmiştir. En çok küçülme sanayide %-10,9 olmuştur. Bunu %-8,9 ile hizmet sektörü takip etmiş, tarım ise %-1,2 küçülmüşür. Bu yıllar daha dünyada savaşların hüküm sürdüğü ve etkisinin devam ettiği yıllar olduğu için böyle bir küçülme söz konusudur.

1950'li yıllar Türkiye'de demokratik seçimlerin olduğu yıllar olması yanında ABD ile ilişkilerin arttığı yıllar olarak göze çarpar. Bu etkiyi de büyümede görmek mümkündür. Bu yılda GSYH %9,4 büyürken en yüksek büyüme tarımda olmuştur. Çünkü Marshall yardımları ile birlikte tarımda makinalaşma başlamıştır. Tarım%10,9 büyürken sanayi %9,3 ve hizmet sektörü ise %8,0 büyümüşür.

Tablo:12: Bazı yıllara Göre Türkiye'de Büyümenin Seyri (%) :

Yıllar	GSYH %	Tarım%	Sanayi%	Hizmet%
1924	14,9	27,2	-7,1	3,5
1930	2,2	-3,9	12,7	8,9
1940	-4,9	-1,2	-10,9	-8,3
1950	9,4	10,9	9,3	8,0
1960	3,4	2,3	0,4	5,4
1970	4,4	2,8	1,3	4,3
1980	-2,8	1,3	-3,6	-4,1
1990	8,4	7,4	9,1	8,3
1995	8,0	1,3	12,5	6,3
2000	7,4	3,9	6,0	8,9
2001	-7,5	-6,5	-7,5	-7,7
2002	7,8	7,1	9,4	7,2
2003	5,8	-2,5	7,8	6,7
2004	8,9	2,0	9,4	10,2
2005	7,4	5,6	6,5	8,2
2006	6,1	2,9	7,4	6,1
2007	3,8	-5,6	5,0	5,0
2009	-4,7	3,5	-6,7	-5,0
2010	8,9	1,6	12,9	8,5

Kaynak: TÜİK,Ulusal Hesaplar. 2011,DPT1924-2010 sektörel büyüme hızları ve GSYH Deflatörü,2011

1960'lı yıllar ise Türkiye'de planlı dönemin başladığı yıllardır.1960'da tarım %2,3, sanayi %0,4 ve hizmet sektörü ise %5,4 büyümüşür.1970'de GSYH %4,4 büyürken tarım %2,8, sanayi %1,3 ve hizmet sektörü ise %4,3 büyüme göstermiştir.

1980 'li yıllar kriz dönemi ve etkilerinin görüldüğü yıldır. Bu dönemde Türkiye Ekonomisine yön veren 24 Ocak Kararları yayınlanmıştır. Büyüme ise GSYH'da %-2,8 gerçekleşirken bu yıl sadece tarımda %1,3 'lük bir büyüme gerçekleştiği görülür. Sanayi %-3,6 küçülmüş hizmetler ise %-4,1 küçülme ile bunu takip etmiştir.1990 ve 2000 yılında ise tarımın büyümesinin devam ettiği ve sanayi ve hizmet sektörlerine göre azaldığı görülür.

2001 ekonomik krizi ile birlikte Türkiye ,%-7,5 küçülmüştür. Aynı yıl tarım %-6.5, sanayi %-7.5 ve hizmet ise %-7.7 küçüldüğü görülür. Kriz bitişini takip eden yıl ise büyüme tekrar %7,8 çıkmıştır. 2002 yılında en çok sanayi %9.4 büyürken, onu tarım %7.8 ile takip etmiştir. Kriz ve savaş gibi olağanüstü durumlarda büyüme negatif olmakta onu takip eden yıl ise artmaktadır.

2007 yılı ise tüm dünyada hüküm süren kuraklık sebebiyle Türkiye tarımı bundan olumsuz etkilenmiş ve büyüme negatif olmuştur. Çünkü bu kuraklık tarım ürünlerinin düşük rekolte ve kaliteli olmasına sebep olmuştur. Bundan tarıma dayalı sanayi de etkilendiği için geçmiş yıllardaki büyüme yakalanamamıştır. Genel büyüme %3,8 gerçekleşirken tarım %-5,6 küçülmüş buna bağlı olarak da sanayi %5, hizmet %5 büyümüştür.

Tablo:13:Türkiye ve bazı ülkelerde büyüme oranları:(2004 Yılı,%)

Ülkeler	GSYH	Tarım	Endüstri	İmalat San.	Hizmet
Türkiye	4,2	0,6	3,4	5,2	4,4
İngiltere	2,3	1,2	-0,1	0,0	2,9
ABD	2,5	-0,7	0,0	0,6	2,5
Arjantin	0,1	1,2	1,3	1,7	-1,2
Brezilya	2,0	5,4	2,1	3,1	-1,1
Bulgaristan	4,8	1,8	5,3	8,2	4,9
Şili	3,7	0,5	7,6	2,8	1,7
Etiyopya	3,6	47	4,4	2,5	4,3
Fransa	1,5	0,9	1,0	2,7	1,6
Yunanistan	4,2	-0,6	4,0	2,7	4,9
Almanya	0,6	-0,1	-0,1	-0,4	1,3
İran	6,0	5,2	8,3	10,9	4,9
Japonya	0,9	-2,2	-0,1	0,8	0,6
Güney Kore	4,7	-1,0	6,2	6,6	4,0
Malezya	4,4	3,4	4,2	4,4	4,7
Meksika	1,5	2,6	0,0	-0,6	2,1
Pakistan	4,1	1,3	5,3	8,0	4,8
Portekiz	0,3	0,9	-1,2	-0,1	1,3
İspanya	3,0	-0,4	2,8	1,0	3,1

Kaynak:World Bank,2006/World Development Indicators,Growth of output 'tan faydalanılmıştır.

2008 Küresel Ekonomik Kriz sonucunda Türkiye,- 4,7 küçülürken tarım3,5 büyüme göstermiştir. En fazla küçülme %-6,7 ile sanayi sektöründe olmuştur. Hizmet sektörü ise %-5 küçülme göstermiştir. 2009 yılında 2008 krizinin etkisi ile sanayi ve hizmet sektöründe küçülme devam etmiş, tarım ise %3,6 büyümüştür. 2010 yılı ise sanayi sektörünün %12,9 büyüdüğü bir sene olmuştur. Bunu hizmet sektörü %8,5 ile takip etmiş, tarım ise %1,6 büyümüştür.

Türkiye, dünya ülkeleri ile büyüme açısından karşılaştırmak gerekirse GSYH'nın büyümesi açısından iyi bir konumda olduğu görülür. 2004 yılı verilerine göre Güney Kore, Yunanistan, Bulgaristan, Malezya, Pakistan gibi birçok dünya ülkesi ile büyüme aynı olduğu görülür. Tarımda büyüme açısından ise Arjantin, Bulgaristan, İran, Malezya, Meksika ve Pakistan gibi ülkelerin gerisinde kalmıştır. Tarımda %0,6'lık büyümesi ile de birçok gelişmiş ülkenin önündedir. ABD, Japonya, Güney Kore, İspanya gibi birçok dünya ülkesinde tarım 2004 yılı itibarı ile negatif büyümüştür. Tarımda en yüksek büyüme Brezilya ve İran da %5 gibi bir oranla gerçekleştiği görülür.

1.1.5-Tarımın İstihdama Katkısı

İstihdam, ekonominin kaynakları tam kullanılıp, tüm kapasiteden tam yararlandığında erişilen durumdur. İstihdam bu şekilde tanımlanmasına rağmen genellikle işsizlik olarak tanımlı daha fazla ön plana çıkar. İşsizlik ile ilgili tanımlama yapacak olursak, makul bir ücretten çalışan, fiyat istikrarı ile tutarlı olan en düşük işsizlik haddidir. Nitekim "iş ve yer değiştirmeden, sürtüşmelerden doğan arızı işsizlik hariç olmak üzere çalışma karar ve gücünde olan emek birimlerinin üretime doğrudan katılabildiği iktisadi durum tam istihdam halidir."⁴³ İstihdam dendiğinde bir ülkede en düşük işsizliğin olduğu durumdur. Şöyle de açıklamak mümkündür; istihdam işgücünün ekonomik faaliyetleri gerçekleştirmek için iş bulup çalışması anlaşılır. Tarımsal istihdam ise, bir ülkede tarımsal üretimde çalışan işgücü olarak tarif etmek mümkündür.

Bir ülkede işgücüne dahil olan insanlar (işgücü), ne iş yaparsa yapsınlar, bunu üç kesimde toplamak mümkündür. Tarım, sanayi ve hizmet sektörü. Bir ülkenin gelişme düzeyi çeşitli ölçülere göre değerlendirilebilir ama sadece işgücünün

⁴³ Güran,Sevgi,Ekonomik Analize Giriş,Der Yayınevi,İstanbul,1989,s.

sektörlere dağılımına bakarak da hüküm verilebilir. Çünkü bir ülkede üretim yapan sektörler tarım ve sanayidir. Gelişmemiş ve az gelişmiş ülkelerde sanayi fazla gelişmiş olmadığından işgücünün çoğunluğu tarımda çalışır. Ekonomik gelişme arttıkça işgücü, tarımdan sanayiye kayar. Sanayi kesimi canlanınca bu kez de sanayiden hizmet sektörüne kayar. Böylece iktisadi gelişmeyi safhalara ayırılırsa, ilk safhada işgücü tarımda birikmiş durumdadır. Bilahare önce sanayi sonra da hizmet kesimi gelişir. Buna üç sektör kanunu denir.⁴⁴ Bu açıklamalara göre bir ülkede tarımsal istihdam, o ülkenin kır nüfusu tarafından belirlenecektir.

Türkiye’de 1927-1950 yılları arasında toplam nüfus içinde kırsal nüfus sabit kalmış olup 1927 yılında toplam nüfusumuzun %75,8’i kırdan yaşarken 1950 yılında ise bu oran %75 olarak gerçekleştiği görülmüştür. 1950 yılından sonra kırdan kente göç hızlanarak artarken toplam nüfus içinde kırsal nüfusun payı azalmış, ancak kırdan oturanların sayısı yavaş da olsa artmaya devam etmiştir. (1980 yılına kadar.) 1950 yılında 15,7 milyon olan kırsal nüfus, 1980 yılında 25 milyona erişmiştir. 1980’den itibaren kırsal nüfus mutlak azalmaya başlamış ve 1997’de 22.1 milyona düşmüştür.⁴⁵ 2007 yılında ise kırsal nüfusun tekrar arttığı görülmektedir. TÜİK’in verilerine göre kırsal nüfus 2007 yılında 25 365 milyon, 2008 ‘de ise 25 213 milyon kişi kırdan yaşadığı görülmektedir. Buda toplam nüfusun %36,6 gibi bir orana tekabül etmektedir. Oransal olarak toplam nüfus içinde tarımın payı sürekli düşmüştür. Ancak son yıllarda kır nüfusunun artması köylerimizin de birçok altyapı imkanına kavuşması, köye dönüşün özendirilmesi ve tarımsal ürünlere olan talebin artması ve tarımda modern teknolojilerin artması gibi faktörler gösterilebilir.

Türkiye’de işgücünün tarihi değişim seyrine bakmak gerekirse 1927’ li yıllarda işgücünün %84’ ü tarımda çalışmaktaydı. Geri kalan %16’ lık kısım ise sanayi ve hizmet sektöründe istihdam edilmiştir. 1960’lı yıllara kadar dağılım %80’ lerde devam etmiştir.1960’ lı yıllardan itibaren işgücü dağılımında ülkemizde tarım sektörü % 80’in altına düşmeye başlamıştır. ⁴⁶ 1970 ‘li yıllardan itibaren tarım sektöründeki işgücünün yüksek istihdamı %70’lerin altına düşmüştür.1980’lere gelindiğinde ise bu oran %60 ‘a düştüğü görülür.

⁴⁴ Zaim ,Sabahattin,Çalışma Ekonomisi,Filiz Kiapevi,7.Baskı,İstanbul 1986,s.136

⁴⁵ Dinler,a.g.e.,s.104

⁴⁶ Zaim,a.g.e.,s.136

Tablo:14:1962-2010 yılları arasında işgücünün sektörel dağılımı :(%)

Yıllar	İstihdam	Tarım	Sanayi	Hizmet
1962	12 643 000	77,0	7,9	15,11
1967	13 238 000	72,2	9,2	18,6
1972	13 917 000	66,1	10,7	22,2
1977	14 726 000	61,8	12,6	25,6
1983	15 577 000	60,07	12,3	27,0
1988	16 550 000	50,6	15,2	34,3
1995	20 169 000	46,8	15,3	38,0
2000	20 580 000	36,0	18,1	44,9
2001	21 524 000	37,6	16,7	44,7
2004	21 147 000	34,0	18,2	47,9
2005	22 046 000	29,5	19,4	51,1
2006	22 330 000	27,3	19,7	53
2007	23 217 000	24	21	55
2008	24 310 000	25,8	19,8	54,4
2009	21 277 000	24,7	19,4	55,9
2010	22 594 000	25,2	19,8	55

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler,1950-2010,İstihdamın Sektörel Dağılımı

1988 yılında toplam istihdam içinde tarımın payı %50'lere düşmüşken sanayi ve hizmet sektörünün payı artmıştır.1995 yılında ise bu oran %46.8 tarım ,%15,3 sanayi ve %38 hizmet sektörü şeklindedir. Tarımın, toplam istihdam içindeki oranı sürekli azalmış, buna karşılık sanayi ve hizmet sektörünün oranı ise sürekli artmıştır. Yalnız üç sektör teorisine aykırı bir durum hizmet sektörü daha fazla artış göstermektedir. 2008 yılına gelindiğinde tarımın toplam istihdam içindeki payı %25,8 sanayi %19,8 ve hizmetler ise %54,4 olarak gerçekleşmiştir. 2010 yılında ise tarımın toplam istihdam içindeki payı %25'lik oranını korumuştur. Sanayi sektöründe ise az da olsa bir artış gözlemlenir. Hizmet sektörü %55'e düşerken sanayi sektöründe istihdamın payı %19,8'e çıkmıştır.

Tablo:15:Bazı Ülkelerde İstihdamın Sektörel Dağılımı: (2004) Paylar %

Ülkeler	Tarım	Sanayi	Hizmetler
İngiltere	2	22	76
Fransa	3	24	73
ABD	2	21	77
Japonya	5	27	68
Almanya	3	30	67
İtalya	4	30	66
Rusya	10	30	60
Portekiz	12	31	65
Yunanistan	13	22	66
Polonya	18	28	54
Kore	8	26	66
Bangladeş	53	9	27
Mısır	31	16	51
Uruguay	4	21	75
Türkiye	33	21	42

Kaynak: World Bank,06/World Development Indicators,

Türkiye’de tarımdaki istihdam azalsa da hala daha AB’nin çok gerisindedir. Zira AB’de toplam istihdamda tarımın payı yaklaşık %4, Türkiye’de % 33 ‘dür. Tabloda görüldüğü gibi 2004 yılı itibari ile gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede, tarımın istihdamdaki payı %2 ‘lere kadar düşmüştür. Tarımın istihdamdaki payı İngiltere ve ABD’de %2, Fransa ve Almanya’da %3, İtalya ve Uruguay’da %4, Japonya’da ise %5 olmuştur. Türkiye, ise Mısır ve Bangladeş’te olduğu gibi %30 üzerinde seyretmektedir. Komşumuz Yunanistan’da bile %13 civarındadır.

TÜİK verilerine göre son 17 yılda kırsal alanda istihdam 1 milyon azalırken tarımdaki istihdam 2,3 milyon kişi azalarak 6 milyon kişiye gerilemiştir. Tarımsal yapının ekonomideki ağırlığı ve mevcut teknoloji ile tarımsal yapıdaki farklılıklar tarımda işgücü talebinin de daha fazla olmasına neden olmaktadır. Kullanılan teknoloji, işletmelerin organizasyon yeteneği, biyolojik-teknolojik gelişmelerin tarımda kullanımı, üretim yapısı ve çeşitliliği işgücü talebinin farklılık ve çeşitlilik göstermesine neden olmaktadır.⁴⁷ Türkiye’de işgücü talebi üretim çeşidine uygun olarak Mayıs, Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında en fazla iken Ocak ve Şubat aylarında en düşük seviyede olur. Buda Mevsimsel İşsizliğin en güzel örneğini verir. Hayvansal üretimde işgücünün sürekliliği vardır. Bitkisel üretimde mevsimsel kesintiler söz konusudur. Bitkisel üretimde mevsimsel işsizliğin karakteristik özelliği görülür. Örneğin; yaş sebze-meyvede çalışma süresi mart ayı ile ekim ayı olarak

⁴⁷ TEAE-AERI,a.g.e.,s.9

sınırlanabilir. Kirazda Mayıs ayında Ağustos ayı sonuna kadar bir süre istihdam vardır. Bu dönem kirazın hasat dönemidir.

Tarımda diğer sektörlerle göre katma değer ve nüfus başına milli gelir düşüktür. Yani tarımda işgücü verimi düşüktür. Onun için tarımda işgücü payının azaltılması ekonominin işgücü produktivitesini yükseltecektir.⁴⁸ 1960'da verim 6,1 iken 1980'de 12,7 olmuştur. Bu oran 1994'de 1 630 TL. olurken 2 000 'de 2 050 TL. olmuştur. 2005'de ise 2 580 'e çıkmıştır. Ocak 2005-Ocak 2006 arasında tarım sektöründe önemli sayılabilecek bir istihdam çıkışı var ve söz konusu istihdam azalışı tarım kesiminde % 5,6 dolayında bir katma değer artışı ile beraber yaşanmaktadır. Yani tarım sektöründe 2005 senesinde istihdam edilen kişi sayısı düşerken yaratılan katma değer artmıştır.⁴⁹ AB sürecinde tarım sektöründe işgücü azalışı devam ederken katma değer artışı devam edecektir. Ama daha AB ülkelerinden çok geride bir yapı söz konusudur.

Kırsal alanda cinsiyete göre istihdam diğer sektörlerle göre önemli farklılık arz eder. Tarımsal istihdamda kadınların ağırlığı söz konusudur. TÜİK verilerine göre 1990 yılında tarımda istihdam edilen 8 324 000 kişiden %93 'ü kadın olurken erkeklerin oranı %63'tür. 2000'de bu oran kadınlarda %89 olurken erkeklerde %60 olmuştur. 2007 yılında ise 3 079 000 kişiden %85 'i kadın işçi olurken %48'i erkek işçilerden oluşmaktadır. En önemlisi de tarım istihdamının %50 gibi bir oranı ücretsiz aile işgücünden oluşur. Son yıllarda kadın istihdamı azalsa da hala daha yüksektir. Çünkü birçok bitkisel ürünün hasadı ve yetiştirilmesinde kadın işçilerin yerini makineler almıştır. Örneğin; şekerpancarı. Bunun yanında sebze-meyvede gerek üretimde gerekse hasatta kadın işçiler çok önemli görev üstlenir.

Dünyada da kadınlar genellikle ücretsiz aile işçileri olarak çalışmaktadırlar. Bilhassa Afrika, Asya ve Latin Amerika ülkelerinde, kadınlar, tarımda ücretsiz olarak çalışırlar. Küreselleşmenin tarım alanında çalışan kadınlar üzerinde önemli etkileri olmuştur. Süpermarket perakendeciliğinin artması tarımın dönüşümüne katkıda bulunurken kadın tarımsal istihdamın bu marketler için üretim fırsatları oluşturur. Küresel tarım geleneksel tarım ürünlerinin ihracat içinde payının azalmasına sebep olmuştur. Buna karşılık değeri yüksek tarım ihracatı hızlı bir artış

⁴⁸ Tuncer,Oğuz Haydar,a.g.e.,s.19.

⁴⁹ Karakaş,Eser,Yeni İstihdam Verileri,Referans Gazetesi,26 Nisan 2006,s.2

göstermiştir. Bu değeri yüksek tarım, bahçecilik, çiçekçilik, zengin proteinli et ve işlenmiş gıda ürünleri (şoklanmış meyveler; kiraz, vişne, erik v.b.) olarak sayılabilir. Bu üretimler, kadın istihdamını arttıracaktır. Örneğin; Kenya'da çiçekçilik kadınların yaptığı bir iştir. Kenya'da kadın istihdamı,%75, Güney Afrika'da %69, İngiltere'de ise kadın istihdamı %35'tir.⁵⁰ Buda göstermektedir ki Türkiye'de tarımda kadın istihdamı geri kalmış ülkeler seviyesindedir.

Türkiye'de ve tüm dünyada gençlerde doğal eğilim kırsal alandan kentlere doğru iş fırsatlarını değerlendirme şeklindedir. Buda genelde kırsal gençlik şehirlerde iş bulamazken kentsel nüfus baskısı oluşturmuştur. Onlar için kentsel alanların pahalı olması ve gerçekleri kendilerini ayakta tutmak için suç işlemek zorunda bırakmıştır.⁵¹ Türkiye'de gençler arasında genel eğilim tarımdan kaçış şeklindedir. Gençlik tarıma hevesli değildir. Köyden kente bir göç söz konusudur.

a-Tarımsal İşsizlik: İLO tanımına göre işsizlik; istihdam edilemeyen fakat faal olarak iş arayan herkes işsizdir. Tarımsal işsizliği, tarımda istihdam edilemeyen fakat faal olarak tarımda iş arayan işgücü olarak tanımlanabilir. Tarımsal istihdam gelişmekte olan ülkelerde %45 ler civarındadır. Bu tür ülkelerde toplam işsizlik oranı çok düşük çıkar. Ama bu ülkelerde işsizlik ciddi bir sorundur.

Tarım kesiminin işsizliğin düşük çıkmasının en önemli sebebi tarımsal yapının küçük işletmelerden oluşması ve tarımla geçimini sağlayan bir ailede işgücüne dahil bireylerin işsizler sınıfında yer almamasıdır. Ayrıca bu kişiler, işsizliğin tanımında yer alan ve ilgili dönemde birkaç saat bile olsa çalışma koşulunu yerine getirmiş olmaktadır.⁵² Türkiye'ye bu açıdan bakıldığında tarımsal işsizlik, diğer sektör işsizliklerine göre daha düşüktür. TÜİK verilerine göre 2007 yılı işsizlik oranı 10,1 iken tarım dışı işsizlik oranı %12,6 olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılında ise %12,3 işsizlik oranı hesaplanmışken tarım dışı işsizlik oranı %15,4 gibi yüksek bir oran olarak hesaplanmıştır. Bu rakamlar da gösteriyor ki işsizlik hesaplarından tarım çıkarıldığında işsizliğin daha yüksek olduğunu gösterir. Tarım, işsizlik oranlarının gerçeğin altında çıkmasına sebep olmaktadır. Çünkü tarımsal istihdamda

⁵⁰Stephanie,Barrientos,Female Employmentin AgricultureGlobal Challenges and Global Responses, Commonwealth Secretariat,2007,S.1,2

⁵¹ Employment for Rural Youth:Change of Priorities Essential,www.way .org.my.,2009,s.1

⁵² Yüceol,Mualla Hüseyin,Bir Politika Değişkeni Olarak İşsizliğin Ölçülmesi Sorunu ve Türkiye'de gerçek İşsizlik Oranı,Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,2005,s.128.

gizli işsizlik vardır. Gizli işsizlik, çalışıyor gibi görünen ama verimliliğe hiçbir katkısı olmayan işsizliktir.

1.1.6 -Tarımsal Dış Ticaret

Bir ülkede tarımsal dış ticaretin önemini anlamak için ödemeler bilançosuna katkısına bakmak gerekir. Ödemeler dengesindeki bir bozukluk, gelir, istihdam ve fiyatlar genel düzeyini etkiler. Dış dengeyi sağlamayı amaç edinen ödemeler bilançosu ile iç dengeler arasında bir çatışma vardır. Ödemeler Dengesinin dar ve geniş anlamda iki tanımı vardır: Ödemeler dengesi, genellikle bir yıl içinde bir ülkenin yerlileri ile yabancıları arasında yapılan ödemelerin sistematik şekilde tutulduğu belgedir. IMF'ye göre geniş tanımı ise belirli bir süre içinde bir ekonominin yerliler ve yabancılar arasında meydana gelen ekonomik akımlara bağlı değerlerin, transfer ödemelerinin ve rezervlerde meydana gelen değişikliklerin sistematik ve muhasebe kayıtlarına uygun olarak tespit edildiği istatistikî bir belgedir.⁵³ Bu belgenin iki ana hesabı vardır. Bunlar; mal ticaret hesabı ve sermaye hesabıdır. Mal ticareti ise ihracat ve ithalat kalemleri ve uluslar arası hizmetler hesabından oluşur. Buna cari işlemler bilançosu denir. Cari işlemler hesabının alt kalemleri alacak ve borçlu olarak muhasebeleştirilir. Borç ve alacaklar dengede ise cari denge vardır.

Resmi Rezervler Hesabı ise cari işlemler hesabı veya sermaye hesapları açık veriyorsa bu açığı kapatmak için kullanılır. Bu hesabın içinde altın rezervi, konvertibl dövizler,(SDR) özel çekme hakları ve IMF'deki rezerv pozisyonu oluşturur.

Ödemeler bilançosu kalemlerinden mal ticareti kalemine tarım ihracat ve ithalatının etkileri ortaya konmaya çalışılacaktır. Çeşitli ülkelerin uygulamalarına bakıldığında gelişmiş ve az-gelişmiş ülkelerde, tarım, en fazla korunan sektörler arasındadır. Bu yoğun koruma ve müdahale daha çok tarımın özelliklerinden kaynaklanır. Tarımsal üretim, toprak ve iklim koşullarının doğrudan etkisi altında büyük değişimler gösterir. Tarımın talep esnekliği düşük olması sebebiyle üretimdeki değişimler, fiyatlarda ve buna bağlı olarak çiftçilerin gelirlerinde önemli değişikliklere sebep olur. Bir diğer önemli sebep, tüketicilerin gıda ihtiyacını

⁵³ Karluk,a.g.e.,s.502

karşılayan temel kaynaktır. Bu sebeplerden dolayı ülkeler çiftçilerini koruma ihtiyacı duyarlar.

Bilhassa sanayileşmiş ülkeler, özellikle tarım kesiminde çalışan nüfusun baskılarıyla bu sektöre yoğun şekilde koruyucu önlemler uygulamaktadırlar. Bu ise kalkınmasını tarımsal ihracata bağlayan az gelişmiş ülkeleri çok olumsuz etkilemektedir.⁵⁴ Bu koruyucu önlemlerin başında tarımsal desteklemeler gelmektedir. Bir diğer koruyucu önlem ise taban ve tavan fiyat uygulamasıdır. Bunun yanında tarımsal üretimi koruyucu dış ticaret önlemleri de söz konusudur. Bunlar; fark giderici vergiler, ihracatta fiyat farkı ödemesi, gümrük tarifeleri, ithalat kotaları, üretim kotaları ve girdi sınıflandırması,tüketici sübvansiyonları sayılabilir.⁵⁵

a-Tarımsal İhracat: Yoğun kalkınma çabasını başlatmış olan bir ülkede, gelirleri ve döviz kaynaklarını arttırmanın en uygun yollarından biri, tarımsal ihracatın arttırılmasıdır. Büyümenin başlangıcında olan bir ülke, hatta sermaye bile ithal etse, gelişmenin gerektirdiği makine ve teçizatı, çok yüksek maliyetlere katlanmadıkça kendisi üretemeyecek; bunları sanayileşmiş ülkelere ithal etmek zorunluluğu ile karşı karşıya kalacaktır. Bu takdirde gerekli ithalatı ancak kıyaslamalı üstünlüğe sahip olduğu ürünleri (doğal kaynakları) satarak finanse edecektir. Tarım sektörü de doğal kaynakların en bol bulunduğu bir sektör olarak, ülke ihracatının büyük bölümünün kaynağı olacaktır.⁵⁶ Buda gösteriyor ki gelişme ve kalkınmanın temelinde tarım sektörü vardır.

Ülke gelişmesini tamamladıkça tarımın ekonomiye ihracat sonucu döviz katkısı da diğer katkıları gibi azalma gösterir. Tarımsal ürünler ticareti, özellikle dünya nüfusunun son yıllarda hızlı artışına paralel olarak devamlı artmaktadır. Ne var ki dünya ticaret hacmi, tarımsal ürünler ticaret hacminden daha hızlı artmaktadır. Bunun sonucu olarak da tarımsal ürünler mübadele hacminin dünya ticaretindeki payı azalmaktadır.⁵⁷ Türkiye tarım ihracatındaki gelişmeler, dünya konjonktürüne bağlı olarak değişmektedir.

Türkiye’de ödemeler dengesi açısından şu genellemeler yapılabilir. Ödemeler dengesinin fazlalık verdiği yıllar,1930 -1946 yılları arasındır.(1938 hariç) Türkiye’nin

⁵⁴ Seyidoğlu,Halil,Uluslar arası İktisat,Teori,Politika ve Uygulama,Gizem yayınları,7. Baskı,İstanbul 1990,s.473

⁵⁵ Seyidoğlu,a.g.e.,s.476 v.d.

⁵⁶ Dura,a.g.e.,s.66

⁵⁷ Dinler,a.g.e.,s.314

dış ticaret dengesi,1947 yılı ve sonrası sürekli açık vermiştir.⁵⁸ Bu açık 2000’li yıllardan sonra sürekli artmış ve 40 milyar doların üzerine çıkmıştır.2008 dünya ekonomik krizi ile birlikte ihracatın düşmesi bu açığı daha da arttıracaktır. Türkiye ihracatının sektörel yapısına bakmak gerekirse, cumhuriyetin ilk yıllarında tarım ağırlıklı bir dış ticaret hakim olduğunu görmek mümkündür. Sanayileşme, ithal ikamesi şeklinde seyir izlerken ithalat karşılığı, dış borçlanma ve ihracat gelirleri ile karşılanmıştır. Burada ihracat gelirleri içinde en önemli pay ise tarımındır. Türkiye’de ekonominin ihracat gelirleri dolayısı ile tarıma bağımlılığı öncelikle kırması gereken kısır bir döngü⁵⁹ idi. Bu kısır döngünün 1980’lerden itibaren değişmeye başladığını söylemek mümkündür. Planlı dönemin başında ihracat gelirlerinin %76’sı tarımsal ürünlerden oluşuyordu. Bu oran 1980 yılında %57 ‘ye düşmüştür.

Tablo:16:Ana Sektörlere Göre İhracat ve yüzde payları: (milyon dolar)

Yıllar	Tarım	İhracat içindeki % payı	Madencilik	İhracat içindeki % payı	Sanayi	İhracat içindeki %payı	Toplam ihracat
1950	245	92,9	15	5,6	4	1,4	263
1960	244	76,0	20	6,1	58	17,9	321
1970	441	74,9	39	6,6	109	18,4	589
1980	1.672	57,4	191	6,6	1.047	36,0	2910
1985	1.719	21,6	244	3,1	5.995	75,3	7.958
1990	2.249	17,4	326	2,5	10.349	79,9	12.959
1995	2.133	9,9	391	1,8	19.089	88,2	21.636
2000	1.659	6,0	400	1,4	25.518	91,9	27.775
2002	1.754	4,9	387	1,1	33.702	93,5	36.059
2004	2.542	4,0	649	1,0	59.579	94,3	63.167
2005	3.329	4,5	810	1,1	68.813	93,7	73.476
2006	3.448	4,0,	1.142	1,3	79.887	93,8	85.142
2007	3.883	3,6	1.660	1,5	101.081	94,2	107.271
2008	4.167	3,2	2.154	1,6	125.172	94,8	132.002
2009	4 536	4,5	1 683	1,6	95 449	93,4	102 143
2010	5 097	4,4	2 677	2,3	105 118	92,6	113 930

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri,2011; DPT, 1950-2010, Dış Ticaret Göstergeleri, 2011

Tablodan da anlaşılmaktadır ki 1950’li yıllarda toplam ihracatımız içinde en yüksek pay %92,9 ile tarımsal ürünler ihracatınıdır. Bu ihracatta genellikle taze tüketilen sebze-meyve ile işlenmemiş gıdalar olduğu görülebilir. Sanayi ise çok düşük (%1,4) durumdadır. 1980 ‘li yıllara gelindiğinde ise tablonun değişmeye

⁵⁸ Eren ,Aslan,Türkiye Ekonomisi,Ekin Kitapevi,2.baskı,Bursa,2008,s.184

⁵⁹ Şahin,a.g.e.,s.246

başladığı görülmektedir. Tarımın payı %57,4, madencilik %6,6 ve sanayi ihracatı ise %36'ya çıkmıştır. 1990 'lı yıllarda ise toplam ihracatımız içinde tarımın payı, %17,4'e düşmüşken sanayinin payı, %79,9 yükselmiştir. 2000 yılında ise bu değişim devam etmiş ve toplam ihracatta tarımın payı azalmaya devam etmiştir. Tarımın payı, %6 'ya düşmüşken sanayinin payı, %91,9 'a çıkmıştır. 2008 yılında ise bu tablo değişimleri aynen devam etmiştir. Toplam ihracat içinde tarımın payı, %3,2 'ye kadar düşmüştür. Sanayinin payı ise %94,8 ' çıkmıştır. 2009 yılında 2008 ekonomik krizin etkisi sebebiyle 102.143 milyon dolara gerilemiştir. Bu sektör ihracatının içinde en büyük pay sanayi ürünleri ihracatına aittir. Tarım ürünlerinin 2009 yılında payı %4,5 iken 2010 yılında %4,4 olarak gerçekleşmiştir. Son yıllarda tarım ürünleri ihracatının toplam ihracat içindeki payının %1'ler oranında arttığı görülür.

Toplam ihracatımız içinde sektörler arası ihracat payı oransal olarak bu olumlu değişimleri gösterirken miktar olarak da her üç sektörün ihracat gelirleri artmıştır. Tarımda 1950-2008 arasında miktar olarak, 16 kat artmıştır. 245 000 dolardan 4.167 000 dolara yükselmiştir. Sanayi ise bu yıllar arasında 4 000 dolardan 172 121 000 dolara çıkarak binlerce kat artmıştır.

Tarımsal ürünler arasında, pamuk, tütün, fındık, kuru üzüm, kuru incir gibi bitkisel ürünler 1980'li yıllarda en büyük paya sahipken günümüze doğru bu tablo önemini korurken yeni ürünlerde ihracatımızda önemli yer tutar. Bu yeni ürünlerden birçoğu meyvede görülür ki buna en iyi örnek taze tüketilen kirazdır. Kiraz ihracatı 2000'li yıllara gelindiğinde sürekli artmış ve artış devam etmektedir.

Tablo:17:Seçilmiş Tarımsal Ürünlere göre İhracat:2007-2008 yılları(000 Dolar)

Ürünler	2007	2008	%Değişim
01-Canlı Hayvanlar	7 078	12 935	82,7
07-Yenilen Sebzeler	861 385	944 197	9,6
08-Yenilen Meyveler	2 670 618	2 854 331	6,9
09-Kahve, çay ve baharat	94 671	105 994	12,0
10-Hububat	66 603	38 412	-42,3
12-Yağlı tohumlar ve meyveler	129 699	150 005	15,7
15-Hayvansal ve bitkisel yağ	401 667	765 855	90,7
17-Şeker ve şeker mamulleri	297 454	346 752	16,6
19-Un, nişasta, süt, vb. mam .	532 908	712 222	33,6
20-Sebze ve meyveden elde edilen mamuller	1 314 079	1 440 495	9,6
24-Tütün ve tütün mamulleri	643 799	704 550	9,4
44-Ağaç ve ahşap eşya	455 777	533 270	17,0
52-Pamuk, p. ipliği,p.mensucat	1 611 317	1 632 015	1,3

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, 2008

Tablodan da görüldüğü gibi tarımsal ihracat içinde en yüksek pay, yenilen meyvelerindir. Bunu pamuk ve pamuklu mensucat almaktadır. Bunu ise taze yenen sebzeler takip etmektedir. Bu meyveler içinde kirazın önemi büyüktür. Yine sebze ve meyvelerden elde edilen mamuller de önemli yer tutar. Tahıllar ise çok düşük kalmaktadır. Kuraklık ve küresel ısınma gibi nedenlerden dolayı 2008 yılında eksi ihracat gerçekleşmiştir. Bunun anlamı tahıl ithalatı yapmak zorunda kaldığımızdır. 2007'den 2008 'e en fazla ihracat artışı, bitkisel ve hayvansal yağlar (90,7) da olmuştur. Bu ürünü canlı hayvan ihracatı ve un, nişasta ve süt mamulleri gibi ürünler takip etmiştir.

2009 ve2010 yıllarında tarım ürünleri ihracatında yine ilk sırayı yenilen meyveler ve kabuklu yemişler, turunçgiller sınıfı aldığı görülür. Değerde 2009 yılında 382 449 000 dolar ve 2010 yılında ise 454 581 000 dolar olarak gerçekleşmiştir. Toplam ihracat içindeki payı ise %18,9 ve 16,4 oranındadır. Bu yıllarda toplam ihracat içinde ilk sıraları sanayi ürünleri almıştır.

Gelişmekte olan ülkelerde tarımsal ihracat önemli yer tutar. Ama bunun yanında gelişmiş bazı ekonomilerde önemli tarım ürünleri ihracatçısı konumundadır.

Örneğin; ABD, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda ve Hollanda gibi ülkeleri bu arada sayabiliriz. Bir bütün olarak sanayi ülkelerinin tarım ihracatında payı %40 dolaylarındadır.⁶⁰ Avustralya, dünyanın tarım itibarıyla üreticilerin sorunlarını karşılayacak şekilde konumlandırılmış ve en verimli üretimi sağlamıştır. Bugün küresel pazarın son derece rekabetçi bir üyesidir. Her ne kadar 2006 yılında yaşanan kuraklık etkilemişse de bazı tarımsal ürünler ihracatında artış gözlemlenmiştir. 2006 yılında canlı hayvan ihracatı, %17 artış ile 465 milyon dolar, yün ihracatı,%18 artış ile 530 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Genel olarak Batı Avustralya tarım ihracat değeri, 2005 yılında 4 milyar dolar iken 2006 yılında %15 artış ile 4,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.⁶¹ Bu rakamlar da gösteriyor ki gelişmiş ülkeler de önemli tarım ihracatçıları arasındadır. Ayrıca dünyada, Avustralya ve Yeni Zelanda gibi ülkeler tamamen tarıma dayalı olarak gelişen ve büyüyen ülkelerdir.

Türkiye'nin, dünya tarım dış ticareti içinde yeri olması gerekenin gerisindedir. Türkiye, tarımını değerlendiremeyen bir ülke konumundadır. Türkiye, tarımı ile bir Avustralya veya Yeni Zelanda olabilirdi. Yine de gelecekte tarım ile Türkiye, dünya ticaretine yön verecek ülkelerden biri olabilir.

Türkiye, tabloda görüleceği üzere 2006 yılı dünya tarım ihracatında önemli bir paya sahiptir. Türkiye, tarımsal ihracatta, gıda ve tarımsal hammadde olarak değerlendirilecek olursa gelişmiş ülkeler seviyesinde bir oranda yer aldığı görülür. Şöyle ki Almanya, ABD, İtalya, Çin v.b. birçok gelişmiş ülkenin tarımsal ihracat seviyesine ulaşmıştır. Bu oran gelişmiş ülkelerde %1 ile %4 arasında değiştiği görülür. Bu tür ülkelerde sanayileşme daha ağırlıklıdır. Sanayi ihracatı, bu ülkelerde %90 'lar civarında gezmektedir. Türkiye'de bu oran %93,7 olarak gerçekleşmiştir.

---

⁶⁰ Seyidoğlu,a.g.e.,s.474

⁶¹ Export&Import,Taking Western Australian Agriculture to the World,s.1,(www.farmguide.com.au.)

**Tablo:18:Türkiye ve Bazı Dünya Ülkelerinde İhracatın Sektörel Dağılımı:(2006-2008-
% -Milyon Dolar)**

Ülkeler	Mal ihracatı	Gıda	Tarım Hammaddeleri	Yakıtlar	Metaller	İmalat Sanayi
Almanya	1.117,97- 1 465,22	4-5	1-1	2-3	3-3	83-82
İtalya	410,57- 539,73	6-7	1-1	4-5	2-2	85-83
Slovenya	23,26-34,20	3-4	1-2	3-3	5-4	87-87
ABD	1.038,28- 1 300,53	7-10	2-2	4-7	4-4	79-74
Kanada	389,54- 456,42	7-9	4-5	20-29	7-8	56-47
Avustralya	123,27- 187,43	15-12	3-2	25-34	25-27	23-20
Yeni Zelanda	22,43-30,59	52-53	11-9	2-7	5-5	27-23
Polonya	110,30- 167,94	9-9	1-1	4-4	5-4	79-80
Romanya	32,34-49,55	3-6	2-2	10-9	5-5	79-77
Arjantin	46,57-70,59	45-53	1-1	15-10	5-3	32-31
Hindistan	120,25- 179,07	9-10	2-2	11-18	7-6	70-63
Rusya	304,52- 471,76	2-2	3-2	63-66	8-6	17-17
Çin	968,84- 1 428,49	3-3	0-0	2-2	2-2	92-93
Brezilya	137,47- 197,94	25-28	4-4	8-9	11-12	51-45
Türkiye	85,48- 131,98	4-8	0	6	1,3-3	93,7-81

Kaynak:The World Bank,World Development Indicators ,2008 and 2010

Avustralya, Yeni Zelanda, Kanada, Arjantin v.b. gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin toplam ihracatı içinde tarımın büyük payı vardır. Aslında Türkiye’de bunu başaracak coğrafi yapı ve emek gücüne sahiptir.

Hindistan, en hızlı büyüyen ekonomilerden biri ve dünyanın önde gelen tarım üreticileri arasında olmasına rağmen henüz ticaret akışı düşüktür. Bunun da sebebi büyük bir tüketici ve gıdaya ihtiyaç duyan nüfusun bulunmasıdır. İşgücünün %60’ı tarıma bağlıdır. 2006 yılı itibarı ile Hindistan’ın toplam ihracatı içinde tarımın payı, %11 civarındadır. AB için, Hindistan üst pazar; bunu, ABD, Bangladeş ve Çin izlemektedir.⁶² Tarım alanında dünyada serbest ticaret büyümenin yeni olasılıkları olarak görülmektedir. Hindistan, bu nedenle tarımsal ihracat için çeşitli rekabet

⁶² MAP(Monitoring Agri-Trade Policy,India’s Role in World Agriculture,No.03/07-December 2007,s.1

avantajlarına sahiptir. Bunlar; düşük işgücü maliyeti, tarımsal iklim koşulları sayılabilir. Çeşitli yıllar, Hindistan, hububat, çay, kahve, baharatlar, meyve ve sebze, tütün gibi mallarda ihracat üstünlüklerine sahiptir.⁶³ Hindistan, Asya’da, ucuz işgücü ve verimli ve geniş toprakları ile yakın gelecekte gelişmiş önemli bir ülke olacaktır.

Dünya lideri ABD’de önemli tarım ihracatçısı bir ülke konumundadır. 2006 yılı itibarı ile tarımın, toplam ihracat içerisindeki payı %9 civarındadır. Bu rakamlar da göstermektedir ki ABD, gelişmiş ülke olmasına rağmen toplam ihracat içinde sanayiden sonra tarım gelmektedir. İhracat ürünlerinden bazıları, sığır eti, süt, tavuk eti, tahıl, buğday, pamuk, sebze ve meyveler sayılabilir⁶⁴. İhracat yaptığı ülkeler ise Japonya, Latin Amerika, AB, Kanada, Meksika gibi dünya ülkeleridir.⁶⁵ ABD bile tarımsal ihracat ve üretime de sanayi yanında önem verdiği bir göstergesidir bunlar. Ayrıca kiraz üretimi ve ihracatı açısından Türkiye’nin en önemli rakibi durumundadır. Bu konu ileride geniş olarak açıklanacaktır. Yine canlı hayvan ihracatı, süt, tavuk eti, yaş sebze ve meyve ile bitkisel ve hayvansal yağlar bakımından rakip durumundadır.

b.Tarımsal İthalat: İthalat, yani kısaca dış alım olarak tarif etmek mümkündür. Tarımsal ithalat ise, ülkenin ihtiyaç duyduğu tarımsal ürünleri ve sermayeyi başka ülkelerden almaktır. Bu tanıma göre bakıldığında birçok ülke tarımsal ürünleri pek ithal etmek istemez. Eğer ülke içinde üretimi yapılabiliyorsa yurt içi üretimi arttırmak ister. Şayet yurt içinde üretileniyorsa veya gıda ihtiyacını karşılamaya yetmiyorsa o zaman ithalat yapar.

Türkiye açısından duruma bakılacak olursa, ithalatın sektörel dağılımında sanayi sektörünün çok önemli bir paya sahip olduğu görülür. Sonra ithalatta petrol ve madenler gelir. Tarımın payı ise çok düşüktür. Çünkü tüketicilerin ihtiyaç duyduğu birçok tarımsal ürün Türkiye’de üretilmektedir. Sanayi sektörünün toplam ithalattaki payı 1990 ‘lı yıllarda % 76 iken madencilik, % 18 paya sahiptir. Tarımın payı ise % 5,9 civarındadır. 1995 yılında tarımın genel ithalatımızdaki payı artmış ve %6,9 olmuştur. Tarımın payı 1997 sonrası sürekli azalmaya başlamıştır.1997’de %6,5 iken

⁶³ Export and Import of Agri Products,2002,s.2,(indabudget.nic.in/es 2001-2002)

⁶⁴ USDA,US Agriculture and the World Market,s.3 (www.clover.okstade.edu/fourth/ait)

⁶⁵ Marisa C. Guaderrama and Neil Meyer,Agriculture in a World Economy,Adapted From the Southern Series,1997,s,4

2000 yılında %3,9 olmuş günümüzde ise 2,7'ye⁶⁶ kadar düşmüştür. Aslında tarımsal ithalatın toplam ithalat içinde oransal olarak düşmesi, sanayi ürünlerinin ithalatının artmasından kaynaklanan bir durumdur. Tarımsal ithalat, 2001 yılından itibaren rakamsal olarak sürekli artış göstermiştir. 2001 yılında 41.399 milyon dolar olan tarımsal ithalat, 2007 yılı itibarı ile 137.036 milyon dolara çıkmıştır.

Türkiye, nüfusu hızla artmasa dahi yıllara göre artmaktadır. Bu yüksek nüfus, önemli gıda talebi oluşturacaktır. Bu talep, Türkiye'de iklim koşulları ve toprak yapısı nedeniyle üretilmeyen ürünler içinde olacaktır. Bu da tarımsal ithalatı arttıracaktır.

Tarımsal ithalatın diğer nedeni ise Türk Lirasının uzun süre değer kazanmasıdır. Bu durum Türk tarımsal ürünlerinin reel değerini yükselteceğinden ithalat ucuzlayacak, böylece tarımsal ürünlerin ithalatı kolaylaşacaktır.

Tarımsal ithalatın diğer bir nedeni ise gıda sanayi ve diğer sanayinin gelişmesi sebebiyle hammadde ihtiyacının artması söylenebilir.⁶⁷ Eğer iç tarımsal hammadde üretimi, gıda sanayinin ihtiyacını karşılamıyorsa o zaman bu ihtiyaçlar ithalat yoluyla karşılanacaktır.

Tablo:19:Yıllara Göre Toplam Tarımsal İthalat:(Milyon Dolar)

Yıllar	Toplam	Tarım ve Hayv.	Ormancılık	Su Ürnl.	Gıda	Tüt. ve m
1996	43.627	2.018	148	1,5	2.009	34
1997	48.559	2.295	122	1,7	1.762	42
1998	45.921	1.980	145	1,1	1.453	52
1999	40.671	1.524	121	1,2	1.050	46
2000	54.503	1.974	149	1,7	1.156	43
2001	41.399	1.321	88	0,9	1.014	40
2002	51.554	1.591	112	1,2	1.362	46
2003	69.340	2.384	152	2,4	1.634	58
2004	97.540	2.527	230	7,9	1.904	73
2005	116.774	2.541	260	24,2	2.114	94
2006	139.576	2.634	268	33	2.453	84
2007	169.987	4.352	288	31	2.661	82

Kaynak: DPT, Temel Tarımsal Göstergeler, 2008, s.25

⁶⁶ DPT, Temel Ekonomik Göstergeler, 2008, s.57

⁶⁷ Akder, A.Halis, Türkiye Tarım Politikasında Destekleme Reformu, 2008, s.18, (www.arip.org.tr/document/raporlar-ve-makaleler.)

Türkiye’de, tarımsal ithalat, 1996’dan 2001 yılına kadar sürekli artış göstermeyip bir artış bir azalış şeklinde gerçekleşmiştir. 2001 yılından itibaren ise sürekli artış gösterdiğini görmek mümkündür. Tarımsal ithalat içerisinde en fazla ithal edilen ürünlerin bitkisel ürünler ve hayvansal ürünler olduğu görülmektedir. Bunu gıda ve içecekler büyük bir oranla takip eder. En az ithalat ise su ürünlerinde yapılmaktadır. Önemli ölçüde arz açığı bulunan hayvansal ve bitkisel yağlar ve yağlı tohumlar ise sırasıyla %27 ve %15 ile gıda maddeleri içinde en fazla ithalat payına sahiptir. Bu grubu ise taze/kuru meyveler ile bunların karışımlarından ve suda/buharda pişirilmiş meyve/sebzelerden oluşan meyve ve sebze grubu izlemektedir. Yine ithalat içerisinde sentetik lifler ile pamuk ve türevlerinden oluşan dokuma elyafı tarımsal hammaddeler içinde % 48’lik (1.8 milyar dolar) ⁶⁸ paya sahiptir. 2005 yılı itibarı ile pamuk ithalatı 883 milyon dolar olmuştur. Bunun %61’i ABD’den, % 22’si Yunanistan’dan⁶⁹ karşılanmıştır. Bu hazin rakamlar, Türkiye’nin tarımı ihmal ettiğinin bir göstergesidir. Aslında pamuk, meyve ve sebze gibi ürünlere gerekli destek verilse Türkiye, bu tip ürünleri dışarıdan ithal etmek zorunda kalmaz.

Türkiye’nin tarımsal ürün ithalatı yaptığı ülkelerin başında ABD gelir. Bu ülkeyi sırasıyla Almanya, Rusya, Brezilya, Ukrayna, Arjantin, İspanya, Yunanistan ve Çin⁷⁰ gibi ülkeler takip eder.

2006 ve 2007 yıllarında enflasyon küresel anlamda artış göstermiştir. Bunun nedenlerinden birisi gıda fiyatlarında son dönemde görülen yükselmedir. Gıda fiyatlarındaki artış, etkisini 2006’da %27, 2007’de %44 olarak göstermiştir. Bunun arkasında hem arz hem de talep yönlü gelişmeler vardır. Bilhassa gelişmekte olan ülkelerin yakın dönemde sergilediği performans gıda talebini arttırmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin gıda talep esnekliği, gelişmiş ülkelere göre daha yüksektir. ⁷¹ Bu yükseklik, talebi artırıcı etki yapar. Eğer talep, yurtiçinden karşılanamıyorsa ithalat yoluyla karşılanacaktır.

Gelişmekte olan ülkelere yiyecek tüketimi, yem, elyaf gıdalar ve beslenme ile ilgili gıdaların talebi önemli yer tutar. Bu ülkelere nüfus artış hızına paralel

⁶⁸ TEAE-AEIRE,a.g.e,s.24

⁶⁹ Aysu,Abdullah,Türkiye Tarımı Çökerken ABD Tarım Tekellerini Zengin ediyoruz.,28 Aralık2005(sendika.org)

⁷⁰ Aysu,Abdullah,a.g.e.,s1

⁷¹ Başkaya,Y.S.-Gürgür,T-Öğünç,F.,İşlenmiş Gıda Fiyatlarını Belirleyen Faktörler,T.C.Merkez B.Araştırma ve Para Politikası Genel Mdr’lüğü,2008,s.5

olarak tarımsal ürünlere talep artacaktır. Talebin artması ise bu tür ülkelerde, tarımsal ithalatı arttıracaktır. Örneğin; Afrika ve Orta Doğu 'da tavuk ve sığır eti ithalatı artmıştır.

Dünyada önemli buğday ithalatçısı ülkeler; Filipinler, Aşağı Sahra Afrika, Mısır, Pakistan, Cezayir, Endonezya ve Brezilya gösterilebilir. 2009 için 22 milyon ton, 2018 için ise 141 milyon ton buğday ihtiyacı olduğu tahmin edilmiştir. Alt-Sahra Afrika, Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da gelecekte dünya buğday ithalatının % 53 artışla 11,6 milyon ton arttıracığı tahmin edilmektedir. Hindistan'ın 2018'de buğday ithalatı 9 milyon ton artarak dünyanın en büyük buğday ithalatçısı konumunu koruyacağı tahmin edilmiştir.

2018 için arpa ve mısır ithalatı açısından Meksika, yem ithalatçısı, Kuzey Afrika ve Ortadoğu ise artan nüfusuna yemeklik mısır ithalatı yapacağından, mısır ithalatının 2 milyon ton artacağı tahmin edilmektedir.⁷²

Soya talebinin ise 2018'e kadar %33 artması beklenmektedir. İthalatçı ülkeler ise AB, Çin, Doğu Asya, Meksika ve Arjantin⁷³ bulunmaktadır. Soya, gıda sanayinde kullanılan bir hammadde olarak gelişmiş ülkeler tarafından talep edilmektedir.

Bu örnekler, dünyanın tarım ithalatçısı ülkeleri göstermesi ve gelecekte tarımın ne kadar önemli olduğunu göstermesi açısından kayda değerdir. Dünyanın tarım ithalatçısı ülkeler; Ortadoğu, Alt-Sahra Afrika, Kuzey Afrika, Hindistan, Pakistan, Brezilya, Endonezya ve Filipinler sayılabilir. Bu ülkelerin gelecekte nüfusu artacak, bu artışa göre de gıda talebi artacaktır. Buda gıda fiyatlarının yükselmesine sebep olacaktır. Gelecekte tarımın iyi yöneten ülkeler, ihracat gelirlerini daha da arttıracaktır.

c.Tarımın Dış Ticaret Dengesi: Türkiye, tarım dışı sektörlerde önemli derecede dış ticaret açığı verdiği ancak tarımda dış ticaret fazlası vermesi sebebiyle bu açığı azaltıcı rol oynadığını söylemek mümkündür. Katma değeri yüksek tarım ürünleri ihracatının artması, yeni pazarlara yönelim, ürün farklılaştırma, ihracat teşvikleri yıllar içinde bu etkiyi daha da güçlendirebilir.

⁷² USDA,Economic Research Service,Agricultural Baseline Projections:Global Agriculture Trade,2009-2018,February2009,s.3

⁷³ USDA,Economic Research Service,a.g.e.s,5

Türkiye 2000’li yıllara kadar iyi bir tarım ürünleri ihracatçısı iken bu yıllardan itibaren artan bazı tarım ürünleri ithalatı sebebiyle ithalatçı olduğu yıllar olmuştur. Bu durum ithalat/ihracat makasının ithalat lehine gelişmesine sebeptir. Sadece tarım ürünleri açısından dış ticaret açığı mevcut olmadığı söylenebilir.

2008 yılında dış ticaret açığı 1,571 milyon dolar ile rekor düzeye ulaşmıştır. Bu dış ticaret açığının bazı temel sebepleri:

1-2007 yılında yaşanan kuraklık ve gecikmeli etkisi nedeni ile talep karşısında yetersiz kalan üretim ve tarımsal stok azlığı gibi faktörlere bağlı ithalat talebinin artışı,

2-Global ekonomik krizin tarım ürünleri piyasalarında yüksek düzeyde fiyat artışları olması ve uluslar arası piyasalarda pazar daralmasıdır⁷⁴.

2009 yılı itibarı ile iklimsel faktörlerin normalleşmesi ve global krizin etkilerinin zayıflaması gibi sebeplerle dış ticaret fazlası oluşmuştur.

Gruplar itibarı ile dış ticaret dengesi incelendiğinde canlı hayvanlar/gıda maddeleri ile içki/tütün gruplarının sürekli dış ticaret fazlası verdiği, yenilemeyen maddeler ile bitkisel/hayvansal yağlar gruplarının dış ticaret fazlalığı verdiğini söylemek mümkündür⁷⁵.

d.Tarımın Dış Ticaret Hadleri ve Gelir Etkisi: İhraç edilen bir birim mala karşılık ithal edilebilecek mal miktarını gösteren ve bu yönü ile bir ülkenin dış ticaretinin gelişmesinin incelenmesinde göz önüne alınan, bunun yanı sıra dış ticaret fiyatlarındaki gelişmeleri ifade eden bir kavramdır. DTH en basit şekliyle ihracat fiyat endeksinin ithalat fiyat endeksine oranlaması ile elde edilir.⁷⁶ Dünyada DTH, az gelişmiş ülkelerin aleyhine işler. Bu alanda Klasik tez ve daha sonra Singer ve Prebisch, tarımsal ürünler ihracatçısı az gelişmiş ülkeler aleyhine DTH’nin işlediğini ileri sürmüşlerdir.

DTH aleyhine işleyen az gelişmiş ülkeler, verimlilikte artış nedeniyle gerçekleştirdikleri üretim fazlasının önemli bir kısmını düşük fiyatlar nedeniyle ihracat yaptıkları ülkelere transfer ederler. Diğer bir deyişle üretimde gerçekleştirdikleri artıştan, kendileri ile ticaret yapan ülkeler yararlanır⁷⁷.

⁷⁴ TEAE, Ekonomik Göstergelerle Türkiye’de Tarım ,Ankara,2008 s.96

⁷⁵ TEAE, a.g.e.s,96

⁷⁶ Balıkcıoğlu, F., Türkiye’nin Dış Ticaret Hadlerindeki Değişmeler ve Gelir Etkisi, Ankara, 1988, s,

⁷⁷ Dinler, Zeynel, a.g.e. ,s.323

Türkiye'nin hem toplam hem de tarım ürünleri DTH, 2004'ten bu yana artan ithalata bağlı olarak negatif bir eğilim göstermiştir. Tarım ürünleri bu azalmaya karşın halen 100'ün üzerinde gerçekleşmiştir ve hala avantajlı konumdadır. 2007 ve 2008 yılındaki kuraklık sebebiyle artan ithalatın 2009 yılında bu olumsuz etkisi sona ermiştir.

DTH'nin gelir etkisi açısından Türkiye'nin toplam dış ticaret açısından olumsuzluğa sahip olduğunu söylemek mümkündür. 2003-2008 yılları arasında gelir etkisi - 86 milyon dolardır. Toplam gelir etkisinin en yüksek olduğu yıl dünya ekonomik krizinin olduğu 2008 yılında -44,4 milyon dolar ilke olmuştur. 2003-2008 yılları arasında tarım ürünlerinin gelir etkisi 73,6 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu etki dönem boyunca devam edebilir ve ileri ki yıllarda da sürebilir.

Tüm bu veriler, tarım ürünlerinin dış ticaretinin Türkiye açısından dış ticaret dengesini düzeltici etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Yani tarım ürünleri dış ticareti, genel dış ticaret açığını azaltıcı etkiye sahiptir. Dolayısı ile tarım ürünleri dış ticareti geliştikçe dış ticaret açığı daha da azalabilir.

1.1.7. Tarımsal Destekleme

Gelişen ekonomilerde tarımın ağırlığı zaman içinde azalır. Çağımızın sanayileşmiş ülkeleri geçmişte tarım sektörünün ağırlıkta olduğu ülkeler konumunda idi. Ekonomik büyümeye bağlı olarak ortaya çıkan tarım sektörünün ağırlığının azalması, bu sektörde çalışanların fakirleşmesine sebep olurken buradaki nüfuzun diğer sanayi ve hizmet sektörüne kaymasına sebep olur. Ancak tarım diğer sektörlerle kaynak aktaran ve ülke nüfuzunun temel ihtiyaçlarını karşılayan önemi kaçınılmaz bir sektör olduğu için mutlaka desteklenmesi gerekir.

1.1.7.1. Tarımsal Destekleme Politikaları

Tarım sektörünün desteklenmesinin sebeplerini şu şekilde açıklamak mümkündür:

1-Tarımsal faaliyetler genellikle açık havada gerçekleştirilmektedir ve iklim koşullarının etkisine açıktır. Üretim zaman almakta ve arzın talebe intibakı gecikmektedir.⁷⁸ Bu sebeplerle tarım sektörü istikrarsızlıklara açıktır. Bu

---

⁷⁸ Şahin ,a.g.e., s.303

istikrarsızlıklar da ekonominin bütününe etkileyeceğinden dolayı tarımın desteklenmesi gerekir.

2-Diğer bir sebep de tarımda çalışan kesim ile ilgilidir. Tarımda çalışanların gelirleri diğer sektörlerle göre düşüktür. Bu düşüklük zaman içinde daha da açılacağından gelir dağılımında bozulmalara sebep olacaktır. Bu da ülkede gelir dağılımının, sosyal adaletin, ekonomik etkinliğin yerleşmesi için desteklenmesi gerekir.

3-Tarım sektörünün desteklenmesinin belki de en önemli gerekçelerinden biri de, tarımın ülke insanının ihtiyaçlarının giderebilme, kendine yeterlilik özelliği gereğidir. Ayrıca, ekonomik büyüme için gerekli olan dış ticaretin bilhassa tarımsal ihracatın yükselmesi için desteklenmesi gerekir.

4-Ekonomik büyümenin faktörlerinden biri de beşeri sermayedir. Beşeri sermayenin iyi eğitilmiş, dengeli beslenen ve sağlıklı olması ekonomik büyüme için önemlidir. Bu da ancak tarım sektörü ile olur. Bu gerekçe de tarım sektörünün desteklenmesi için önemli bir sebeptir.

Yukarıda sayılan sebeplere bağlı olarak yapılan tarımsal desteklemelerin tarımsal yapıya ve tarımsal üretime etkileri de farklı şekilde ortaya çıkmaktadır. Desteklemelerin en önemli etkileri üretici gelirlerini arttırmak iken bir diğeri de yarattıkları piyasa etkisi ile birlikte vergi gelirleri yoluyla milli gelire katkıda bulunmaktadır.

Tarımsal desteklemelerin diğer önemli etkileri de şunlardır;

- 1.Gıda güvenliğinin/gıda güvencesinin sağlanması,
- 2.Üretimin kayıt altına alınması,
- 3.İnsan ve hayvan sağlığının korunması,
- 4.Gen kaynaklarının korunması,
- 5.Çevrenin korunması vb.⁷⁹

Bu kadar önemli etkileri olan tarımsal destekler Türkiye’de nasıl gelişme seyri yıllara göre değişiklikler arz eder. Cumhuriyetin ilk yıllarında belli başlı ihracat ürünleri ve temel gıdalara bir fiyat desteklemesi uygulanmıştır. Türkiye’de tarım işletmelerinin yapısı gereği Cumhuriyetten bu yana devletin tarım kesimine

⁷⁹ TEAE,Ekonomik Göstergelerle Türkiye’de Tarım,2009,s.100

müdahalesinin ve etkin bir müdahale aracı olarak da destekleme politikası uygulanmasını gerektirmiştir.⁸⁰ 1930 Dünya Ekonomik Bunalımı diğer sektörleri etkilediği gibi tarım sektörünü de önemli şekilde etkilemiştir. Bilhassa buğday fiyatlarının düşmesi çiftçilerin gelir seviyesini de düşürmüştür. Bunun sonucunda 1932 yılında iki tarımsal ürün; buğday ve üzüm için devlet destekleme alımlarına başlamıştır. 1950'li yıllarda fiyat destekleme politikalarının kapsamı genişletilerek 20 ürün çeşidine taban fiyat ve destekleme alımı uygulanmıştır. Zaman zaman da temel ürün kapsamına girmeyen ürünler de destekleme politikalarına tabii tutulmuştur. Bu yıllarda destekleme alımını TCMB ve T.C. Ziraat Bankası⁸¹ tarafından finanse edilen çok sayıda kurum yapmıştır.

24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Tedbirleri doğrultusunda destekleme alımlarının finansmanında T.C. Merkez Bankası kaynaklarından yararlanılması uygulaması daraltılmış ve destekleme kuruluşlarının kendilerine bu amaçla ayrılan kaynakları daha rasyonel kullanımlarını sağlamak amacıyla "reeskontabl" kredi ayrılması uygulamasına geçilmiştir⁸². Bu uygulama ile birlikte T.M.O. ve TEKEL dışında M.B.'nden doğrudan kredi uygulamasına son verilmiştir. Burada amaç destekleme alımlarına yetkili kuruluşların finansman gereksinmelerinin karşılanmasında kendi öz kaynaklarının katkısı artırılması amaçlanmıştır. 1982 yılında Destekleme Çevre Kararnamesi çıkarılarak böylece destekleme fiyatlarının saptanmasında Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu, destekleme alım esaslarının belirlenmesinde Para-Kredi Kurulu yetkili kılınmıştır.

1988-1995 yıllarında, 24 Ocak kararları doğrultusunda uygun piyasa koşulları iç ve dış talep şartları dikkate alınarak destekleme fiyatı açıklanan ürün sayısı 10'a düşürülmüştür. Pamuk, fındık, soya, ayçiçeği, çekirdeksiz kuru üzüm, kuru incir, zeytinyağı, çay ve antepfıstığı gibi birçok üründe destekleme kaldırılmıştır.

5 Nisan 1994 tarihi itibarıyla Türkiye, önemli bir ekonomik kriz daha yaşamıştır. Krizin akabinde Ekonomik Önlemler Uygulama Paketi uygulamaya konmuştur. Bu pakette destekleme politikalarının daha rasyonel bir şekilde uygulanmasını sağlamak amacıyla bazı önlemler alınmıştır."Dünya piyasa

---

⁸⁰ Karakayalı, a.g.e., s.243

⁸¹ Şahin, a.g.e., s.304

⁸² Karakayalı, a.g.e., s.244

fiyatlarının üzerinde seyreden destekleme alım fiyatları bazı ürünlerde ekim alanlarının aşırı genişlemesine sebep olmuştur. Bunun sonucunda üretim fazlası ortaya çıkmış devlet bu üretim fazlasını alarak yüksek stok maliyetlerine katlanmıştır. Destekleme fiyatı belirlenirken bu tarihten sonra dünya fiyatlarındaki gelişmelerin yanı sıra yurt içi faktör fiyatları da dikkate alınarak belirlenmesine karar verilmiştir. Bu programın geçerli olduğu dönemde destekleme fiyat saptamaları; piyasadaki ürün arz-talep dengesinin sağlanmasına, enflasyonist baskıların ortaya çıkmamasına, ürünler arası nispi fiyat-gelir ilişkisinin değerlendirilmesine, yurtiçi ve yurtdışı fiyat ilişkilerinin göz önünde bulundurulmasına ve kaliteli ürünlerde ayrıcalık olmasına göre ayarlanması kararlaştırılmıştır. Bu kapsamda destekleme alım fiyatları yurtiçi ücretlerde öngörülen hedefler doğrultusuna paralel belirlenmiştir. Tarımsal girdilerle ilgili sübvansiyonlar ise bütçe ödenekleriyle sınırlandırılmıştır. Çiftçilere bu dönemde doğrudan ödeme yapma ve kredi kolaylığı gibi fiyat desteklemesi dışındaki konulara ağırlık verilmiştir. Bu dönemde hububat, şeker pancarı ve tütün destekleme kapsamında tutulmuş diğer ürünler kapsamdan çıkarılmıştır.

2000 yılından itibaren destekleme politikasının değişmesi ile birlikte desteklenen ürün sayısında ve desteklerin çeşitliliğinde önemli değişim olmuştur. Doğrudan Gelir Desteği (DGD) ve mazot-gübre gibi diğer alan bazlı destekler ile hayvancılık destekleri bu dönemin en önemli destekleme stratejileridir. Bu dönemde yem bitkilerinin kapsamı genişletilmiştir. Hayvancılık desteklemesinde AB’nde olduğu gibi tek ödeme sistemine geçiş çalışmalarının yanı sıra sigorta ve kuraklık ödemeleri gibi destekler son yıllarda bu politikadaki değişimin tarımsal yapıya ve günün koşullarına göre devam ettiğinin bir göstergesidir. DGD 2009 yılından geçerli olmak üzere kaldırılmıştır⁸³.

Amacı ve etkilerine göre destekler ise iki ana başlık halinde incelemek mümkündür: Bitkisel üretim destekleri ve hayvansal üretim destekleri.

a-Bitkisel Üretim Destekleri: DGD, Mazot, Gübre, Fark Ödeme Sistemi, Telafi Edici Ödemeler, Yem Bitkileri Ödemeleri, ÇATAK, Sertifikalı Tohum,

---

⁸³ TEAE,a.g.e.,s.102

Kooperatif Projeleri, Kırsal Kalkınma Destekleri, Tarım Sigortaları, Sertifikalı Fidan, Çay Budama Desteği, AR-GE. Bu desteklerin hepsinin gelir etkisi mevcuttur.

b-Hayvancılık Destekleri: Süt, Et, Su Ürünleri Desteği, Hastalıklardan Ari Desteği, Aşı, Gıda Güvenliği, Hayvan Kimlik Sistemi, Büyükbaş Hayvan Tazmin, Hayvan Gen Kaynakları, Damızlık Saf Irk, Gebe Düve, Suni Tohumlama, Tiftik Üretim, Arıcılık, İpek Böcekçiliği destekleri gibi destekler mevcuttur.

Tarımsal desteklerin 2007 yılında toplam tutarı 5.542.000 TL iken 2008 yılında %5.6 artış ile birlikte 5.900.000 TL'ye çıkmıştır. Desteklerin %60'dan fazlası alan bazlı destekler ile prim destekli fark ödemesinden oluşmaktadır. Alan bazlı destekler ile DGD'nin toplam tutarı 2007 yılında 2.462.000 TL iken 2008 yılında azaltılarak %-20.7 oranında düşürülerek 1.953.000 TL'ye düşürülmüştür. Fark ödemeleri ise 2007 yılında 1782 000 TL iken 2008 yılında % -7.6 azaltılarak 1.647.000 TL'ye düşürülmüştür. Bu düşüşlerde global krizin etkisi, üretim başta gelmek üzere tarımsal yapıdaki değişiklikler etkili olmuştur.2009 yılı itibarı ile fark ödemeleri artmıştır. Fark ödemesinde en yüksek paya sahip ürün pamuk olurken bunu buğday ve yağlık ayçiçeği izler.

Hayvancılık destekleri ise 2007 yılında 723 000 TL iken 2008 yılında % 84.1 arttırılarak 1.330.000 TL'ye çıkarılmıştır. Hayvancılık için yapılan destekler yapısal değişime sebep olabilecek niteliktedir. Çünkü yem bitkileri üretim desteği, et ve süt primleri, suni tohumlama, gıda güvenliği, alet-makine yatırımları destekleri gibi destekler bu değişime etki edecek önemli faktörlerdendir.

2007 yılında yaşanan kuraklığın ardından verilen kuraklık destekleri tarımsal üretimde devamlılığın sağlanması ve çiftçilerin zararlarının telafi edilmesi açısından önemli bir uygulama olmuştur. Bu amaçla 2008 yılında toplam 549 milyon TL. kuraklık ödemesi yapılmıştır. Ayrıca bu dönemde poliçe miktarının %50'si kadar verilen tarımsal sigorta desteği çiftçiler açısından risklere karşı koruma getirmiştir.

2009 yılında DGD'ye son verilmesi ile birlikte gübre ve mazotun alan bazlı destekler içindeki oransal payı artmıştır. Bir tarımsal işletmede ,üretim maliyetleri içinde mazot ve gübre önemli yer tutar.Dolayısıyla bunlara verilen desteklerin artması, üretici maliyetlerinin düşmesi açısından önemlidir.

2009 Yılında gübre desteği bir önceki yıla oranla %70'den fazla arttığı görülmektedir. Gübre fiyatlarına bağlı olarak ürüne göre değişen birim destekleme

miktarlarında yükselme bu artışı sağlamıştır. Birim destekleme miktarları 2007 yılı ürünleri için 1.43 TL ile 3.00TL arasında iken 2008 yılı ürünlerinde 2.70 TL. ile 5.4 TL arasında olmuştur. Her iki yılda en yüksek gübre desteği yağlı tohumlardadır⁸⁴.

Yaş meyve açısından destekler, gübre ve mazot desteği yanında sigorta desteklemeleri ve sertifikalı tohumlar ve fidan desteği gibi destekler sayılabilir.

1.1.7.2.Tarımsal Desteklerin Etkileri

Türkiye’de uygulanan tarımsal desteklemelerin gelir ve üretim etkisi açısından başarılı sonuçlar elde edildiği gibi başarısız olduğu durumlar da söz konusu olmuştur. Destekleme politikaları, dolaylı ve dolaysız şekilde sağladığı imkanlarla, verimi ve üretimi artırıcı olumlu etkileri olmuştur.

Uygulanan destekleme fiyat artışları, üreticiye yüksek karlılık sağladığı durumlarda üretim alanları doğal yetiştirme yerleri dışına taşmış⁸⁵, böylece ürün fazlalıkları ortaya çıkmıştır. Bazı ürünlerde de destekleme yetersizliği sebebiyle iç talebi karşılayamamış ve dış alım yoluyla karşılanmıştır.

Tarımsal işletmeler büyüdükçe, ürettiği ve pazarladığı ürün miktarı artmakta diğer küçük işletmelere nazaran daha fazla desteklemeden faydalanmaktadırlar. Pazardan bu ürünleri karşılamak durumunda olan küçük işletmeler bu durumdan olumsuz etkilenmektedir.

Destekleme alım ve fiyat uygulamalarında dış konjonktürel hareketlere göre dengeli, devlet bütçesine ağır yük getirmeyecek bir yöntem geliştirilememiştir. Dünya fiyatına göre yüksek fiyatla destekleme alımı yapılması stok birikimlerine ve finansman sorunlarına yol açarak gelir artışı ve parasal genişleme oluşturması enflasyonist etkilere dolaylı katkıda bulunmuştur. Ayrıca devletin elinde stoklar birikmiş ve talep oluşturulamadığı için bütçeye yük olmuştur.

Diğer bir sorun da çiftçi çıkarlarını korumak amacıyla kurulan ve destekleme alımları yapan Tarım Satış Kooperatifleri gibi birlikler, destekleme alımı olanakları ile aşırı bir istihdam ve ücret politikası izlemişler ve kredi dönüşlerini aksatacak verimsiz yatırımlar yapmışlardır.

OECD tarafından üye ülkelerde uygulanan tarım politikalarının üretici ve tüketici üzerindeki etkilerini ölçmek için Üretici Destek Tahmini (ÜDT) ve Tüketici

⁸⁴ TEAE,a.g.e.,s.103

⁸⁵ Karakayalı,a.g.e.,s.249

Destek Tahmini (TüDH) hesaplamaları yapılmaktadır. ÜDT'nin amacı, üretim ve gelir etkisine bakılmaksızın tüketici ve vergi verenlerden, üreticilere yapılan transferlerin yıllık parasal değeridir ve çiftlik eşliğindeki toplam üretim değeri ile ölçülür. TüDT ise tüketicilerden ve tüketicilere yapılan transferin yıllık parasal toplam değeridir. TüDT pozitif ise tüketicilere negatif ise tüketicilerden üreticilere transfer yapıldığı anlamına gelir.⁸⁶

Tablo:20: Bazı Yıllar Türkiye, AB ve OECD Destekleme Dağılımı

	TÜRKİYE		AB		OECD	
	2007	2008	2007	2008	2007	2008
Toplam üretim Değeri (Çiftlik Fiyatı ile)	75.2	80.4	323.3	347.2	1.023.7	1.104.8
Pazar fiyatı desteği Hesaplanan ürünlerin Toplam tarımsal üretim değeri içindeki % payı	58	58	74	74	69	69
Üretici Destek Tahmini (ÜDT)	15.3	21.2	98.7	102.9	260.0	265.5
ÜDT(%)	19	25	25	25	22	21
Tüketici Destek Tahmini (TüDT)	-6.9	-15.1	-33.2	-34.8	-118.2	-108.0
TüDT(%)	-10	-18	-10	-10	-12	-10

Kaynak: TEAE., 2009

OECD hesaplamalarına göre Türkiye'de 2007 yılında çiftlik fiyatları ile toplam tarımsal üretim değeri 75.2 milyar TL iken 2008 yılında bu rakam 80.4 milyar TL'ye yükseldiği tahmin edilmektedir. Bunun ile birlikte Pazar fiyatı desteği hesaplanan ürünlerin bu değer içerisindeki oranı %58 olarak tahmin edilmiştir. Aynı oran AB'nde %74 iken OECD ortalaması %69'dur. Bu oran da Türkiye'de Pazar desteği verilen ürünlerin AB ve OECD ülkelerinin altında kaldığı görülür.

ÜDT açısından inceleme yapıldığında ise 2008 yılı itibarı ile Türkiye ortalaması %25 iken bu oran OECD ülkelerinde %21 olarak tahmin edilmektedir. Bunun anlamı ise üretici gelirlerinin %25'i desteklerden olduğu anlaşılmaktadır. Bu oran 2007 yılında %19 olmuştur. Bu rakamlar da üretici gelirlerinde desteklerin arttığını göstermektedir. Fakat bu artış AB ve OECD'nin gerisinde kalmaktadır.

TüDT açısından ise konuya bakmak gerekirse destekleme ile tüketicilerin üreticilere doğru transfer yaptığı görülür. Tabloya göre Türkiye'de tüketicilerin

⁸⁶ TEAE, a.g.e., s.109

ödediği her 100 TL'nin 10 TL'si üreticilere transfer olarak geçmektedir. Bu oran AB ve OECD ortalaması ile aynıdır. Buda Türkiye'de tüketicilerin tarıma yapılan desteklemelerin %10'nunu finanse ettiğini gösterir. Aynı oran 2008 yılında %18'e yükseldiği tahmin edilmektedir.

OECD tarafından tarım ürünlerine yapılan desteklere ilişkin diğer bir ölçümde Tek Ürün Transferleridir (TÜT).⁸⁷ Ürüne özel desteklemeleri dikkate alan bir ölçüm çeşididir.Örneğin,2007 yılında buğday üreticilerinin gelirlerinin %27,8 'i özel transferlerden oluşurken bu oran mısır da %42,6'dır.Bu oran AB'de buğday için %3.4, mısır için %2.0 'dır. OECD'de ise buğdayda %6, mısırdada %4'tür.Bu durum Türkiye'de buğday ve mısır üreticilerinin elde ettiği gelirin önemli bir bölümünün özel transferlerden sağlandığını gösterir. AB ülkelerinde ise üreticilerin gelirlerinin desteklerden kaynaklanan kısmı genel desteklemelerden oluşur. Türkiye'de yaşı meyvede daha çok genel destekler mevcuttur.

---

⁸⁷ TEAE,a.g.e.,s.111

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE KIRAZ ÜRETİMİ VE EKONOMİK ETKİLERİ

Dünyada kiraz, geçmiş çağlardan beri bilinen bir meyvedir. Ancak son yıllarda tüketimindeki artış sebebiyle üretimi de artmıştır. Çünkü tüketim artışı sonucu üreticilere gelir etkisi oluşturmuştur. Yaş sebze-meyve içerisinde taş çekirdekli meyve sınıfına girer. Kirazın üretimi ve tüketimindeki artış, ürünün ekonomiye katkısının önemini ortaya çıkarır. Bunun analiz edilmesi kirazın öneminin ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Öncelikle kirazında içinde bulunduğu yaş meyve sektörü analiz edilecektir.

2.1.Yaş Meyve

Türkiye’de birçok meyve türünün anavatanı ve meyvecilik kültürünün beşiğidir. Bugün meyvecilikte önem kazanmış olan birçok tür(elma, armut, ayva, erik, kiraz, vişne, fındık, Antep fıstığı, badem, ceviz, kestane, zeytin, incir, nar, üzüm vb.) hep bu topraklarda ortaya çıkmış ve evrimini tamamlamıştır.⁸⁸ Nasıl ki Anadolu, ilk çağlardan günümüze birçok medeniyete beşiklik yapmış, birçok kavme yurt olmuş ise aynı şekilde tarımsal faaliyetlerin de merkezi olmuş, birçok meyve türünün anavatanı olmuştur. 21.yüzyılda da birçok meyvenin üretim merkezi konumunu korumaktadır.

Son yıllarda bilimsel ve tıp alanında yapılan çalışmalar, yaş sebze-meyvenin diğer tarımsal ürünler kadar insan sağlığı için gerekli olduğunu ortaya koymuştur. Bu çalışmalar sonucunda dünya sebze-meyve üretiminde son yıllarda artışlar gözlemlenmektedir.

2.1.1.Türkiye’de Yaş Sebze – Meyve Üretimi

Türkiye, coğrafi konumu, toprak yapısı ve iklimi ile birçok meyve türünün anavatanı ve en önemli üreticisi konumundadır. Meyveler, çeşidine göre her toprakta veya iklimde yetişmezler. Her meyvenin kendisine has doğal koşulları vardır. Türkiye, bu açıdan şansı bir ülkedir. Dört mevsimin yaşandığı, her iklimin geçerli

⁸⁸ DPT,8.5 Yıllık Kalkınma Planı,Bitkisel Üretim Özel İhtisas Komisyonu,Meyvecilik Alt Komisyon Raporu,Ankara,2001,s.13.

olduğu doğal bir yapıya sahiptir. Hindistan cevizi, ananas, avakado armudu, kahve gibi meyveler dışındaki birçok meyve Türkiye’de üretilebilmektedir. 43 milyon ton gibi bir rakamla Türkiye, dünya da en önemli üreticiler arasında yer alır.

Türkiye’de, yaş meyve üretimini dört grupta toplamak mmkndr⁸⁹:

- 1-Üzümsü meyveler: Sofralık zm ve incir en önemli meyvelerdir.
- 2-Yumuşak ekirdekli meyveler: Elma, armut gibi meyveler sayılabilir.
- 3-Turunçgil meyveler: Portakal, limon, mandalina, greyfurt gibi meyvelerdir.
- 4-Taş ekirdekli meyveler: Kayısı, kiraz, erik, şeftali v.b.

Yıllara göre dünya ve Türkiye, yaş meyve üretiminin gelişme seyrini sayısal verilere bakarak Türkiye’nin dünya meyve üretimindeki yerini görmek mümkün olacaktır.

Tablo:21:Yıllar İtibarıyla Dünya Yaş Meyve retimi (Miktar:1000Ton)

Meyveler	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2010
Muz	55.027	60.518	60.095	64.958	64.132	65.679	68.695	65.994	67.294	69.444	70.756	81.263	102.115
zm	59.088	58.428	57.021	60.894	64.781	60.780	61.702	63.286	67.553	67.696	68.953	66.271	68 311
Portakal	61.295	65.639	62.299	62.217	64.155	60.364	62.267	60.697	64.557	63.211	64.795	63.906	69 417
Elma	56.206	57.727	56.975	57.726	59.050	57.555	55.892	58.396	62.612	62.027	63.805	64.255	69 570
Mandarin	15.509	18.660	17.209	19.621	18.306	20.830	21.321	22.027	23.567	24.241	25.660	26.613	21 312
Armut	13.732	14.219	15.618	16.754	16.265	16.391	16.958	17.536	18.397	22.662	19.540	20.105	22 645
şeftali	11.715	11.385	11.423	13.177	13.346	14.004	14.793	14.822	16.670	17.681	17.189	17.457	20 274
Limon	9.309	9.793	9.903	10.444	11.120	11.909	12.251	12.746	12.163	12.740	12.990	13.032	14 245
Erik	8.241	8.150	7.677	8.553	8.926	8.965	8.893	9.939	9.173	9.313	9.431	9.719	10 998
Altıntop	5.110	5.286	4.956	4.996	5.643	5.409	5.065	5.017	5.200	4.254	4.563	5.061	6 958
ilek	2.745	2.756	2.861	3.143	3.293	3.222	3.245	3.359	3.667	3.796	4.081	3.822	4 367
Kayısı	2.569	2.397	2.496	2.507	2.917	2.690	2.675	2.909	2.855	3.581	3.251	3.068	3 442
Kiraz	1.808	1.643	1.637	1.819	1.906	1.831	1.731	1.709	1.689	1.867	1.873	1.995	2 103
İncir	1.126	1.083	1.119	1.144	1.086	997	1.051	1.023	1.034	1.079	1.105	1.062	1 065
Ayva	335	333	347	362	421	421	427	452	432	471	490	490	539

Kaynak:FAO:Prodstat verileri (.www.fao.org.)

Tablodan da görüleceği üzere dünyada en fazla üretilen meyveler; muz, üzüm, portakal, elma, mandarin, armut, şeftali, limon ve eriktir. Altıntop, ilek, kayısı, kiraz, incir, ayva gibi meyveler ise az üretilmektedir.

Meyve retiminde önemli etkenler, iklim, toprak yapısı ve doğal şartlar gibi eko-sistemlerdir. Tabloda görüleceği gibi bazı meyvelerde, bazı yıllar üretim düşüklüğü yaşandığı görülür. Burada düşüşün temel sebebi, kuraklık, don, haşere istilası gibi doğal sebepler olmaktadır. Bazı meyvelerin üretiminin azalması ise diğer

⁸⁹ KOÇ SUBAŞI,Dilek,Yaş Meyve Sebze,T.C.Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İGEME,Ankara,2009,s.2

meyvelerin üretiminde artışlardır. Bazı meyvelerin üretim artışının sebebi ise talebinin artması ve üretici gelirinin artmasıdır.

Dünya muz üretimi, 1996 yıllarından itibaren 55milyon ton civarından, 2007 yılında 81 milyon ton civarına çıkmıştır. En güçlü artışlar 2006 ve 2007 yıllarında 10 milyon ton ile görülür. 2010 yılı itibarı ile dünya muz üretimi 100 milyon tonu geçmiştir. Bunun da muhtemel belirleyicisi, muza olan talebin artması vb. etkenler gösterilebilir.

Dünya üzüm üretimi, aynı şekilde 1996 yılından itibaren 2006 yılına gelene kadar sürekli artış göstermiştir. 2007 yılında ise düşüş vardır. 2007 yılındaki düşüş birçok ülkede hissedilen kuraklıktır. 1996 yılında 59.088 milyon ton olan üzüm üretimi 2006 yılında 68.953 milyon tona çıkmış iken 2007 yılında 66.271 milyon tona düşmüştür. 2010 yılında ise 68milyon tonun üzerine çıkmıştır.

Portakal ve elma ise 1996 yılından günümüze kadar üretim standardını korumuştur. Bazı yıllar üretim yükselişi bazı yıllar düşüş olsa da çok önemli oranlarda olmamıştır.

Mandarin üretimi 1996 yılında 15.509 milyon ton civarında iken 2007 yılında 26.613 milyon ton civarına artmıştır. 2010 yılında mandarin üretiminde azalış yaşanmıştır. Aynı şekilde armut üretimi de 1996 yılında 13.732 milyon ton civarında iken 2007 yılında 20.105 milyon ton civarına çıkmıştır. 2010 yılına gelindiğinde armut üretiminde 2007 yılına oranla 3 milyon ton civarında bir artış olduğu gözlemlenir. Şeftalide de aynı durum söz konusudur. 1996'daki üretim 11.715 milyon ton iken 2007 yılında 17 457 milyon tona çıkmıştır. 2010 yılında ise 20 milyon tonun üzerine çıktığı gözlemlenir. Limon ise 1996 yılında 9.306 ton iken 2001 yılında 11.909 milyon ton, 2007 yılında ise 13.032 milyon ton olmuştur.

Dünya üretimi 1996 yılında 8.241 ton olan erik üretimi normal bir artış seyri izleyerek 9.719 milyon ton olmuştur. 1996 yılında 5.110 milyon ton olan altıntop, 2005 ve 2006 yıllarında 4.5 milyon tona düşmüş ancak 2007 yılında ise tekrar 5.061 milyon tona artmıştır. Bir başka önemli meyve çilek ise 1997 yılında 2.756 milyon ton iken 2000 yılında 3.293 milyon tona çıkmış ve üretim artışı devam etmiş 2006 yılında 4.081 milyon tona çıkmış ancak 2007 yılında 3.822 milyon tona düşmüştür.

Kayısı ve kiraz da ise yıllara göre inişli çıkışlı bir seyir izlediği görülmektedir. Bunun da muhtemel sebepleri, doğal şartlardan kaynaklanmaktadır.

Çiçek zamanı tozlaşmanın olmaması, don alması gibi iklim şartlarıdır. Dünya yaş meyve üretimi artan ürünlerden birisi de kirazdır. Çünkü sağlık alanında yapılan çalışmalar kiraz tüketimini tetiklemektedir.

İncir ve ayva ise yıllara göre normal bir artış seyri izlemiştir. İncir, 1 milyon ton civarından 2001 yılında bir üretim düşüklüğü yaşamış ancak diğer yıllar tekrar bir milyon tonun üzerine çıkmıştır.

Dünya elma üretiminin yarısını Çin, tek başına üretmektedir.⁹⁰ 29.800 milyon ton elma üretimi ile Çin birinci sırada onu sırasıyla EU-27, ABD ve Türkiye takip etmektedir. Elma üretiminde bunları takiben Arjantin, Rusya, Şili, Brezilya gibi ülkeler takip eder.

Dünya armut üretiminde öne çıkan ülkeler ise yine Çin birinci sırada gelirken onu EU- 27 Ülkeleri takip ederken ABD üçüncülüğe sahiptir.

Dünya toplam üzüm üretimi, 2008/2009 döneminde 14 548 428 ton⁹¹ olarak gerçekleşmiştir. Dünya üzüm üretiminde öne çıkan ülkeler ise Çin, EU-27, Türkiye, Hindistan v.b. ülkeler olarak sıralanır.

Türkiye'nin, meyve üretimi ile dünya üretimine ne kadar katkıda bulunduğu bakmak gerekir. Türkiye yaklaşık 44.400 milyon ton yaş sebze ve meyve üretimi ile dünyanın önemli üretici ülkelerinden biridir. Birçok önemli meyve üretiminde ilk sıralarda gelir. Kiraz, elma, üzüm, turunçgiller, kayısı, şeftali, incir gibi ürünlerin önemli üreticileri ülkelerindedir.

Tablo:22:Yıllar İtibarı ile Türkiye'de Yaş Meyve Üretimi :(1000 Ton)

Meyveler	1996	1997	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2010
Portakal	890	740	1100	1070	1250	1250	1250	1300	1445	1536	1426	1427	1710
Mandarin	450	365	500	560	580	590	550	670	715	791	744	756	859
Limon	401	270	520	460	510	525	550	600	600	710	651	672	787
Greyfurt	75	55	140	130	135	125	135	135	150	180	163	167	213
Üzüm	3700	3700	3400	3600	3250	3500	3650	3500	3850	4000	3613	3918	4235
Elma	2200	2550	2500	2400	2450	2200	2600	2100	2570	2002	2458	2504	2600
Kayısı	250	206	335	530	470	315	460	320	860	460	558	716	450
Şeftali	360	355	400	430	460	455	470	370	510	553	539	552	539
İncir	290	243	275	240	235	250	280	375	285	290	210	205	255
Kiraz	200	215	250	230	250	210	265	275	280	310	398	338	418
Armut	415	400	360	380	360	340	370	320	360	317	356	355	380

Kaynak:Türkiye İstatistik Kurumu, Bitkisel üretim Veri Tabanı 2010, (www.tuik.gov.tr)

⁹⁰ United States Department of Agriculture, Foreign Agricultural Service, Fresh Deciduous Fruit (Apples, pears, Grapes): World Markets and Trade, 2009, s.1

⁹¹ United States Department of Agriculture, Foreign Agricultural Service, a.g.e., 1

2008 yılı verilerine göre yaklaşık 13 milyon ton meyve üretimi içinde üzüm sü meyveler %37 oranı ile en büyük paya sahiptir. Türkiye'nin sofralık üzümü, ticari önemi en fazla olan meyvesidir. İncir gerek üretim, gerekse ihracat açısından ikinci önemli üründür. Yumuşak çekirdekli meyveler, yaş meyve üretimimizin %23'ünü oluştururken elma bu grubun en önemli ürünüdür. Turunçgil meyveler, yaş meyve üretiminden %24 pay almaktadır. Taş çekirdekli meyve grubunun meyve üretimindeki payı %16 olup kayısı, kiraz, şeftali, erik bu grubun önemli meyvelerindendir⁹². 2010 yılında ise sadece yaş meyve üretimi 17 859 000 olarak gerçekleşmiştir. Bu yılda birçok meyvede üretim artışı olduğu gözlemlenir. Turunçgiller, üzüm, incir, kiraz ve armut meyvelerinde üretim artışı varken kayısıda azalış gözlemlenmiştir.

Dünya toplam elma üretiminin %4'ü, üzüm üretiminin %6'sı, turunçgiller üretiminin %2,2'si, şeftali üretiminin %3,4'ü, armut üretiminin ise %1.86' sını Türkiye tarafından karşılanmaktadır. Türkiye, incir, kayısı, armut gibi ürünlerde de ilk sıralarda yer almaktadır.

2.1.2. Türkiye Yaş Sebze-Meyve Tüketimi

Türkiye, yaş meyve üretiminde sıkıntı yaşamayan bir ülke konumunda olduğunu tekrar belirtmek gerekmektedir. Bu özellik ülke insanlarının birçok temel meyve ihtiyacını ucuz ve rahat bir şekilde karşılamasını sağlayacaktır. Çünkü ülkede hemen hemen her türlü meyve yetiştirilmektedir. Yani yaş sebze-meyve piyasasında arz talebi karşılanmaktadır. Dolayısıyla ithal edilen meyve türü çok azdır. Türkiye, yaş sebze meyve de kendi kendine yeten bir ülkedir. Kendine yeterlilik 1 olarak kabul edilirse Türkiye 1'in çok üzerinde bir üretime sahiptir. Tabloya göre 1980 'de oran 4.6 ve 2006 'da 4.7 dir. Yani bu ara dönemlerde fazla bir azalış olmadığı gibi meyve üretiminde azda olsa bir artış söz konusudur. Bunun anlamı ülke olarak kendi iç talebi karşıladıktan sonra ihracat yapacak bir konumdadır.

Türkiye'de meyve ve sebze tüketimi toplam gıda tüketim harcamaları içinde %20'lik bir paya sahiptir. Meyve tüketimi 1970'li yıllara kadar taze tüketim söz konusuydu. Son yıllarda teknolojik gelişmeler sonucunda yaş meyvenin işlenmiş türlerinin (meyve suyu, şoklanmış meyve, meyve konsantresi gibi) de mevcut

⁹² -KOÇ SUBAŞI, Dilek, a.ge., s.2

olması münasebeti ile bu tüketimi de yaygınlaştırmıştır. Ama yaş meyve de ülkemizde ağırlıklı temel tüketim taze olarak yenmesidir. Son yıllarda tıp alanında yapılan çalışmalar, meyvelerin sağlık açısından birçok faydasını ortaya koymuştur. Bu gelişmeler de meyve tüketimini arttıran önemli faktörlerdendir.

1970’li yıllarda kişi başına düşen meyve tüketimi 141,28 kg. iken son yıllarda meyve işleme sanayinin gelişmesi ve değişmesi tüketici tercihlerini de değiştirmiştir. Bu da 2000’li yıllarda bu kişi başına meyve tüketimini %28,26 azaltarak 101,36 kg.’ma düşürmüştür.⁹³ Yine de bu meyve-sebze tüketimi dünya standardının çok üzerindedir. Bu durumun sebebi meyveden yapılan sanayi ürünlerine kayıştır. Yani taze dondurulmuş meyve, meyve suyu gibi türev ürünlere de talep oluşmasından kaynaklanan bir azalmadır. Ayrıca ülke ekonomisinin büyüme ve gelişmesine bağlı olarak tüketici tercihlerindeki değişme de etkindir.

Meyve tüketiminde karşılaşılan başlıca sorunlar; denetim eksikliğidir. Avrupa’da meyve pazarlayan birçok büyük hipermarket ve süpermarket ‘‘iyi tarım uygulamalarına’’ dayanan EUROPGAP uygulamalarını benimsemiştir. Bu protokolle süpermarket ve hipermarketler, tüketicilere arz ettikleri yaş sebze ve meyvede insan sağlığına zarar veren zararlı faktörleri en aza indirmeye çalışmışlardır. HACCP Uygulama Prensipleri (Tehlike Analizi ve Kritik Kontrol Noktaları): Gıda ve gıda ambalaj üretiminden başlayarak tüketime kadar her bir aşama ve noktada tehlike analizi yaparak kritik kontrol noktaları belirleyen, izleyen ve henüz tehlike oluşmadan önlenmesini amaçlayan ve belirlenmiş normlara uyan gıdanın üretilerek tüketiciye sunulmasını sağlayan koruyucu önleyici gıda güvenliği sistemidir.⁹⁴ Türkiye ‘de HACCP konusunda yetkili TKB’lığıdır. Yine Danıştay, kararı ile de belediyeler denetim yetkisine sahiptir. Tarım bakanlığı bu yetkisini kullanarak, son yıllarda meyve üretiminde kullanılan ilaç ve gübrelerin sağlığa zararlı olanlarını kullandırmamaktadır. Ama bu denetimler yeterli olmamakta üreticiler yine de gizli olarak bu tür ilaçları kullanmaktadır.

⁹³ AKBAY,Cuma-CANDEMİR Serkan-ENVER Orhan,Türkiye’de Yaş Sebze ve Meyve Üretimi ve Pazarlaması,KSÜ.,Fen ve Mühendislik Dergisi,8(2)-2005,s.100

⁹⁴ DPT,Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013,Gıda Güvenliği,Bitki ve Hayvan Sağlığı Özel İhtisas Komisyon Raporu,Ankara 2007,s.36

2.1.3. Türkiye Yaş Meyve Dış Ticareti

Türkiye’ de yaş meyve ihracat ve ithalatı 1980’li yıllardan itibaren artmaya başlayarak 2000’ li yıllarda önemli bir dış ticaret gelir kaynağı olmuştur. Türkiye yaş meyve dış ticaretinde önemli kavramlar olan ihracat ve ithalatına değinilmesi gerekir.

a-Yaş Meyve İhracatı: Türkiye’de yaş meyve–sebze üretimi miktar itibarıyla dünya üretiminde önemli yere sahip iken yapılan yaş meyve ihracatının üretime oranı çok düşük kalmaktadır. Yaş meyve de kendi kendine yeten ülkelerden biridir. Yaş meyve üretimi, iç talebi karşılamakta fazlası oluşmaktadır. Bu üretim fazlalığının tamamı ihraç edilememektedir. Bu durumun başlıca sebepleri;

- 1-Türkiye’de üretilen yaş meyvenin birçoğunun uluslar arası piyasalarda talep edilen ürünlerden olmaması;
- 2-Üretiminden tüketimine miktar ve kalite kayıplarının önüne geçilememesi;
- 3-Yaş meyve üretiminde kullanılan ilaçların kalıntı yapan ilaçlardan olması sebebiyle talep edilememesi;
- 4-Denetim eksikliği;
- 5-Yaş meyve üreten çiftçi kesiminin bilinçsiz uygulamaları v.b. sebepler sayılabilir.

Son yıllarda bitki ve bitkisel ürün ihracatında, ihracatçı, ihraç edeceği ürün ile ilgili hastalık zararlı maddeler ve ilaç kalıntılarının bulunmadığını gösteren ‘‘Bitki Sağlık Sertifikası’’⁹⁵ adlı belgeyi temin etmek zorundadır. Bu belgeyi vermeye yetkili makam, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ile tarım il müdürlükleridir. İstanbul, İzmir, Mersin ve İskenderun ‘da yetkili kuruluş, Bölge Zirai Karantina Müdürlükleridir.

Yukarıda sayılan eksiklikler giderildikten sonra Türkiye, yaş meyve ihracatında önemli tercih edilen ve rekabet edebilen ülkelerden biri olabileceği öngörülmektedir. Yaş meyve ihracatının artması, MG’de önemli katkı sağlayacaktır.

⁹⁵ Bedestenci,Çetin-Camitez,Murat,Dış Ticaret İşlem ve Uygulamaları,Gazi Kitabevi,3.Baskı,Ankara,2004,s.22

Tablo:23:Yıllar İtibarı ile Türkiye Yaş Meyve İhracatı:(1000 Ton-1000 D.)

Ürünler	2005		2006		2007		2008		2010	
	Miktar	Gelir	Miktar	Gelir	Miktar	Gelir	Miktar	Gelir	Miktar	Gelir
Limon	344	164 093	323	153 317	286	194 535	222	202 874	423	311 318
Mandarin	226	99 533	299	137 253	258	155 708	301	196 086	417	282 011
Portakal	181	70 571	246	99 249	176	91 843	162	95 679	220	150 633
Greyfurt	97	49 475	155	69 067	127	72 473	130	81 776	155	101 268
Kiraz,Vişne	35	92 146	54	129 180	57	144 157	29	113 458	66	150 002
Sof. Üzüm	156	91 362	151	84 093	170	130 786	202	169 407	238	205 967
Şeftali	39	20 600	39	22 877	19	15 935	43	36 710	42	29 270
Elma	28	11 560	25	10 355	10	5 432	20	12 314	82	33 780
İncir	10	12 598	9	17 794	7	17 914	10	24 293	14	27 219
Yaş Meyve Diğ.Dahil.	1 238	685 000	1 377	779 000	1 196	907 000	1 262	1061 000	1 852	1 451 169

Kaynak: TÜİK.(Türkiye İstatistik Kurumu) ,2010, www.tuik.gov.tr.

AİB. Yaş Meyve-Sebze İhracatçılar Birliği Değerlendirme Raporu, 2012,s.1,2.

Türkiye, yaş meyve üretimi yaklaşık 13 milyon ton iken ihracata bakıldığında maalesef üretimin ancak % 9,7 ‘si ihraç edilebilmektedir. Bunun da sebebi yukarıda sayılan eksikliklerdir. Örneğin, elma dünya da en fazla üretilen ürünlerdendir. Aynı şekilde Türkiye dünyanın önemli üreticilerden biridir. Ama üretimin ihracata oranına bakıldığında 2 504 bin ton üretim varken ihraç edilen sadece 2008 yılı itibarıyla sadece 20 000 tondur. Bu da ancak %0,79 gibi bir rakama tekabül etmektedir. Yine önemli ürünlerden üzümde de durum aynıdır. Şöyle ki 2008/2009 döneminde Türkiye üzüm üretiminin ihracata oranı %10 iken Arjantin‘de bu oran %45,8, ABD’nde ise %16,3 ‘tür. Bu seçilmiş iki meyve göstermektedir ki Türkiye, meyve üretiminde istediği dış ticaret gelirini elde edememektedir.

2008 yılından 2010 yılına yaş meyve ihracatında %67’lik bir artış gerçekleşmiştir. İhracat geliri açısından ise %73’lük bir artış olmuştur. Değerde 1 451 169 456 dolardır. Bu artıştaki temel sebepler, ürün kalitesi, yeni pazarlar ve ekonomik istikrar olarak sayılabilir.

Ülkeler itibarı ile yaş meyve ihracatına bakıldığında Rusya Federasyonu 2008 yılı itibarı ile 1 674 milyon dolarlık toplam yaş sebze–meyve ihracatımızın % 37(627 712 000 D.) ‘sinin pazar olduğu ülke konumundadır. Rusya Federasyonu’nu , % 10 (163 296 000 D.) ile Almanya; %8 (135 099 000 D.) ile Ukrayna ,%7 (102 212 000 D.) ile Romanya ve %6 (102 212 000 D.) ile Bulgaristan takip etmektedir. Bu

ülkeleri Suudi Arabistan Irak v.b. Ortadoğu ülkeleri ile Hollanda, Belçika, Avusturya, Yunanistan gibi ülkeler takip etmektedir.

**Tablo:24:Yıllar ve Ülkeler İtibarı İle Türkiye'nin Yaş Sebze-Meyve İhracatı:
(Miktar: Ton, Gelir: 1000 ABD Doları)**

Ülkeler	2004		2005		2007		2008		2010	
	M	\$	M	\$	M	\$	M	\$	M	\$
Rusya	490 559	241 254	599 499	322 778	737 221	511 011	755 991	627 712	205 718	208 147
Almanya	135 123	134 098	125 258	136 156	123 640	156 361	115 733	163 296	55 446	101 112
Ukrayna	133 870	61 647	188 223	87 641	146 813	93 421	202 201	135 099	37 632	24 682
Romanya	159 406	68 144	196 787	83 351	188 968	117 887	168 783	115 272	16 440	10 437
Bulgaristan	36 602	10 974	55 168	16 330	101 558	42 195	169 598	102 212	69 534	67 161
S.Arabistan	165 544	62 583	168 178	65 901	136 295	66 532	104 763	69 802	33 364	21 141
Irak	93 095	9 036	114 535	26 438	45 462	38 402	232 824	50 276	87 979	31 038
Hollanda	51 686	46 399	53 172	45 405	32 830	39 299	30 087	33 863	9 855	16 270
B.Krallık	45 377	44 419	23 421	37 445	23 753	38 852	17 116	30 686	6 499	17 275
Polonya			36 596	17 869	45 462	38 402	36 555	29 878	5 010	4 933
Belçika			12 449	16 129	8 402	16 495	9 066	22 061	1 979	7 838
Avusturya	28 994	23 890	30 147	25 149	24 361	25 975	24 180	22 035	4 397	5 383
Yunanistan	52 307	29 134	41 129	23 428	29 930	18 860	27 453	21 475		
Toplam Diğer Ülk.	1 798 000	960 000	2 046 000	1 115 000	2 183 000	1 430 000	2 245 000	1 674 000	1 852 000	1 451 169

(2008'e kadarki rakamlarda yaş sebze de dahildir. Fob değerleri dikkate alınmıştır.)

Kaynak:TÜİK.(Türkiye İstatistik Kurumu),2010,www.tuik.gov.tr, AİB. Yaş Meyve-Sebze İhracatçılar Birliği Değerlendirme Raporu, 2012,s.3.

2004 yılından 2008 kadar Rusya, en fazla yaş sebze-meyve ihraç edilen ülke olmuştur. Bu dış ticaret ilişkisi artarak devam etmektedir. Rusya'yı Almanya takip etmektedir. 2004 yılında Romanya'ya yaş sebze –meyve ihracatı fazla iken 2007-2008 yıllarında Ukrayna'nın, Romanya'nın önüne geçtiği görülmektedir. Yine 2004 yılında Suudi Arabistan önemli bir ithalatçı ülke iken 2008 'li yıllarda Bulgaristan, Suudi Arabistan'ın önüne geçerek yaş sebze–meyve ihracatının yapıldığı önemli bir pazar haline gelmiştir.

2010 yılında Rusya yine en iyi dış Pazar özelliğini korumaktadır. Bu ülkeyi Almanya takip etmektedir. Bu ülkeleri, Bulgaristan, Suudi Arabistan ve Ukrayna takip eder. Son yıllarda Irak, Türkiye açısından iyi bir dış pazar olmuştur.

Tablo göstermektedir ki Türkiye'den yaş sebze–meyve alan ülkeler genellikle Avrupa ülkeleri ile yakın komşularımızdır. Türkiye, yaş sebze–meyve ihracatı

açısından daha dünyanın birçok yerine açılmamıştır. Bu durum dış ticaret politikası açısından önemli bir eksikliklerdir.

b--Türkiye Yaş Meyve İthalatı: Türkiye, sahip olduğu üretim alanı ve ekolojik yapısı itibarıyla yaş meyve açısından kendine yeterli ve ihracat şansına sahip ülkelerden biridir. Dünyada üretilen meyvelerden çok azı Türkiye’de üretilmemektedir. Bu şanslı konumu sebebiyle çok az yaş meyve ithalatı söz konusudur.

Muz, Hindistan cevizi, ananas, kivi, hurma, avakado armudu gibi ülkemizde üretilmeyen veya üretim imkanı kısıtlı olan bu tür meyveler ithal edilir.

Ayrıca sezon dışı iç talebi karşılamak amacıyla ithalat yapılır. Örneğin; kışın iç talebi karşılamak amacıyla Arjantin’den kiraz ithalatı yapılmaktadır. Zaman zaman da re-export⁹⁶ amacıyla yaş sebze ve meyve ithal edildiği görülür.

Türkiye’nin gıda işleme sanayinin ihtiyaç duyduğu meyve çeşitlerinin temini amacıyla ithalat yapılır. Örneğin; meyve suyu fabrikalarının ihtiyaç duyduğu elma,vişne,nar v.b. ürünlerin zaman zaman ithalatı çok az da olsa yapılır.

Tablo:25:Bazı Yıllar itibarı İle Türkiye Yaş Meyve İthalatı:

(M: Ton; D: 1000 Dolar)

ÜRÜNLER	2000		2001		2005		2007		2008	
	M	D	M	D	M	D	M	D	M	D
Muz	124245	49 024	41 601	16 490	151838	62 100	224262	100749	104829	70 893
Turunçgiller	73	28	2 132	212	72 539	15 137	78 049	14 569	9 573	24 293
Hurma	8 514	1 127	7 308	1 481	11 467	3 941	13 092	6 874	12 227	8 571
Kivi	-	-	2 451	901	10 925	3 277	9 166	3 126	6 537	1 936
Hin. Cevizi	742	161	291	103	821	503	769	338	1 244	842
Üzüm(Taze)	173	118	120	95	162	170	415	536	433	707
Toplam					249196	88162	339461	134606	294216	139976

Kaynak: TÜİK, 2009 ve Dış Ticaret Müsteşarlığı verileri.

Dünya yaş meyve ticaretinde önemli nokta çevresel baskılar sebebiyle kalite güvence sistemlerini etkilemektedir. Kaliteyi olumlu yönde etkileyen ancak çevreye olumsuz etkiler yapan sistemler kabul edilmemektedir. Ayrıca kaliteyi olumlu etkileyen birçok sistemin insan sağlığına oluşturacağı zararlar sebebiyle de eleştirilmektedir. Son yıllarda AB’nde ülkelerin çevresel boyutuna çok önem verilmektedir. Bu sebeple üreticiler, ürünlerinin sadece fiyat, kalite, tüketici talepleri ve standartları gibi özelliklerle değil aynı zamanda çevresel boyutuna göre de üretim

⁹⁶ Koç, Dilek, Yaş Sebze –Meyve, İGEME, Ankara, 2005, s.6

yapmak zorundadırlar AB ülkelerinde büyük perakendeci gruplar, sağlıklı ve kaliteli ürünler tüketimini sağlamak amacıyla kendi ülkelerinde yetiştirilen ve ithal edilen tarımsal ürünlerde aranacak minimum şartları GAP⁹⁷ altında toplamışlardır. Bu sertifika AB'nde büyük mağazalar tarafından kabul edilmekte ve istenmektedir. Ayrıca GAP, HACCP (Kritik kontrol noktaları ve tehlike analizi) sisteminin uygulanmasını şart koşmaktadır.

Tablo:26: Bazı Yıllar İtibarıyla Dünya Yaş Meyve İthalatı (Miktar: Ton)

MEYVELER	1998	2000	2004	2005	2006
Muz	13 251 898	14 439 019	14 872 908	15 823 134	16 292 445
Elma	4 662 551	4 850 811	6 257 043	6 801 979	6 517 392
Portakal	4 700 782	4 675 695	5 101 414	5 175 500	5 026 425
Üzüm	2 183 370	2 608 949	2 926 163	4 143 017	3 321 534
Mandarin	2 204 832	2 381 356	2 761 998	3 181 748	3 259 877
Armut-Ayva	1 491 851	1 549 437	1 959 618	2 227 741	2 168 680
Limon-Lime	1 354 592	1 667 534	1 896 317	2 066 630	1 933 234
Şeftali	861 669	1 132 104	1 223 448	1457 660	1 428 402
Kayısı	156 047	174 352	169 862	214 436	231 515
Kiraz	106 297	136 739	120 462	229 174	275 475

Kaynak: ITC Trademap,2008

Tabloda görüldüğü gibi dünya en fazla muz ithalatı yapmaktadır. Bunun da muhtemel sebebi, her ülkede yetiştirilememesine engel toprak yapısı ve iklim şartlarının olmasıdır. Bu meyveyi, elma, portakal ve üzüm takip eder. Dünya ticaretinde en düşük meyve ithalatı ise kayısı ve kiraz olarak görülmektedir.

Son yıllarda dünya meyve ticareti organik meyvelere doğru kaydığı görülmektedir. Bunun da sebebi, meyve üretiminde kullanılan ilaç ve gübre gibi kimyasal maddelerin kalıntı bırakması olması sebebiyle insan sağlığı ve çevreye verdiği zarardır. Türkiye açısından bu büyük bir avantajdır. Çünkü Türkiye'de tarım alanları gelişmiş ülkeler kadar zarar görmemiş ve doğallığını korumaktadır. Bu potansiyel özellik dünya meyve ithalatında değerlendirilebilecek bir durumdur.

2.2.Dünya Ve Türkiye Kiraz Üretimi Ve Ticareti

Dünya kiraz üretiminin çok eski yıllara dayandığı söylenebilir. Ancak tüketimi ve dış ticareti 1970-1980 li yıllardan itibaren arttığı görülmektedir. Çünkü Fao ve UN Comtrade verileri bunu destekler.

⁹⁷ Mollie Woods,EU Tree Fruit Production and Trends,Department of Agricultural MSU West Central Spring Horticulture Meeting,February 24,2005,s.6

2.2.1.Kiraz Tanımı Ve Çeşitleri

Baharın en güzel habercilerinden biri kiraz ağacının çiçekleridir. Dünyanın en eski meyvelerinden kiraz, rengi, küpe biçimindeki hoş şekliyle herkesin en sevdiği meyvelerdendir. Gülgiller ailesinden olan kirazın latince ismi Prunus Avium 'dur. Kirazın anavatanı Hazar Denizi, Güney Kafkasya ve Kuzey Anadolu'dur Kirazın Avrupa kıtasına yayılması tohumların kuşlar ve hayvanlar tarafından taşınmaları ile olmuştur. ABD'ne kiraz kolonistler tarafından götürülmüştür. Çeşitlerin çoğu İngiltere'den ithal edilmiş olup ilk modern kiraz yetiştiriciliğine Pasifik kıyılarındaki Oregon eyaletinde başlanmıştır. ⁹⁸.

Kirazın kırmızı, sarı pembemsi, alacalı ve bordo renkleri vardır. Türkiye'de yaygın çeşitleri karabodur, dalbastı ve napolyon'dur. Meyvesi iri ve kabuğu kırmızı olan napolyon; meyvesi çok iri kabuğu çok koyu bordo olan bing; eti açık sarı meyvesi orta irilikte kabuğu koyu ve ince sarı üstüne kırmızı alacalı karabodur, eti krem renginde olan dalbastı en iyi bilinenlerdir.

Süs kirazı olarak tanınan Uzakdoğu kökenli bazı kiraz çeşitleri de harika görünüşleri nedeniyle yaygın olarak süs bitkisi olarak yetiştirilir. Bileşimindeki A ve C vitaminleri, düşük kalori değerleriyle aynı zamanda diyet yapanlarında sofralarından eksik etmemeleri gereken bir meyvedir. Kirazın sapları da halk arasında idrar söktürücü olarak kullanılır.

Kiraz alırken temiz, parlak ve hasarsız olmasına dikkat edilmelidir..Rengi koyu olanlar her zaman daha tatlıdır. Saklarken kirazın saplarını çıkarılmazsa ömrü daha uzun olur. Yıkamadan plastik bir kaba koyup buzdolabında saklanmalı ve daima yemeden hemen önce yıkanmalıdır. Buzdolabından çıkarıp oda sıcaklığında 1-2 saat bekletilirse tadı daha lezzetli olacaktır.

Taze kirazların 2-4 gün içinde tüketilmesi gerekir. Kirazı ayrıca derin dondurucuda da saklanabilir. Bunun için kirazın çekirdeklerini çıkarılması gerekir. Çekirdeklerini çıkarırken çok dikkat edilmeli zira kiraz lekesini çıkarmak zor olacaktır Kirazı genellikle taze olarak tüketilir ancak reçelden kurabiyeye kadar

⁹⁸ Akdeniz İhracatçılar Birliği ,Araştırma Serisi,Dünya ve Türkiye Kiraz Üretimi ve Ticareti,26/05/2008,s.1

birçok tarifte harika biçimi, rengi ve tadı ile farklı güzellikler oluşturulmasını sağlar⁹⁹.

Kiraz çeşitleri, üretildiği ülkelere ve tüketimine ve rengine göre çeşitleri vardır. Bunlar şöyle sıralamak mümkündür:

0900 Ziraat: Kökeni Anadolu'dur. Ağaçları kuvvetli gelişen meyve verimi düzensiz olan bir çeşittir. Ülkemizde oldukça yaygın olup Akşehir Napolyonu(Konya'nın Akşehir ilçesi,Akşehir kirazı adıyla bu kirazın patentini almıştır. Bakınız:Ek:1), Allahdiyen, Malatya Dalbastısı ve Uluborlu gibi isimler alır Meyveleri çok iri, geniş kalp şeklinde, meyve kabuğu koyu parlak kırmızı renkli olup, sap ince ve uzundur. Meyve eti pembemsi kırmızı renkli, çok sert, gevrek sulu ve çok kalitelidir. Çekirdek iri ve ete az bağlıdır. Meyve çatlaması meydana gelmez ve uzun yol taşımacılığına uygundur. Kendi başına üretim yapmaz tozlayıcıları olması gerekir. Tozlayıcıları; B.Gaucher, Jübile, Lambert, Metron Late,Noble, Regina ve Starks Gold'dur¹⁰⁰.

Early Burlat: Kökeni Fransa'dır. Ağaç kuvvetli yarı dik gelişen bir yapıya sahiptir ve çok verimlidir. Çok erkenci (24 Mayıs), meyvesi yuvarlak yassı, iri (6,38 gr.) parlak koyu kırmızı renkte, sert, çok sulu, ince yapılı, çok kalitelidir. Ağaçları çok verimli olup , %25 oranında meyve çatlaması olur. Bu özelliği gereği olgunluğa yakın dönemde yağış olmayan bölgelerde üretimi önerilir. Taşımacılıkta yola dayanıklılığı azdır¹⁰¹.

Lambert: Kökeni İngiltere'dir. Ağaç orta kuvvette ve yarı dik gelişir, çok verimlidir. Meyveleri iri, kalp şeklinde, meyve kabuğu koyu parlak kırmızı renklidir. Meyve eti sert, orta sulu ve serttir. Haziran ayının üçüncü haftası hasat edilir. Aşırı yağışlı yıllarda %18 oranında çatlama meydana gelir. Bu nedenle hasada yakın zamanlarda yağış az alan bölgeler önerilir. Yola çok dayanıklıdır¹⁰².

Karabodur: Orijini Anadolu'dur. Ağaç çok kuvvetli ve dik gelişir, verimi orta derecedir. Meyve çok iri, genişçe kalp şeklinde, meyve kabuğu parlak sarı zemin üzerine kırmızimsı pembe renklidir. Meyve eti krem renginde, sert, sulu, az lifli ve

⁹⁹ Meyve,Karpuz,asp.(www.biglook.com.) Erişim Tarihi.25/01/2006

¹⁰⁰ Gerçekçioğlu,Resul ,Bilginer Şükriye,Soylu ,Arif,Genel Meyvecilik,Nobel Yayın Dağıtım , Ankara, Şubat 2008 , s.322

¹⁰¹ Akdeniz İhracatçılar Birliği ,a.g.e. , s.2

¹⁰² Gerçekçioğlu Resul,...,a.ge.s,323

kalitelidir. Geç olgunlaşan bir çeşit olup %8 oranında meyve çatlaması yapması sebebiyle yola dayanıklıdır. Bütün bölgelerde yetişebilme özelliğine sahiptir¹⁰³.

Stella: Geç mevsim (10 Haziran) ,meyvesi fiçi şeklinde, çok iri(7.29 gr.),parlak koyu kırmızı renkli, çok sert, gevrek ve çok kalitelidir. Ağaçları çok verimli olup ,%9 oranında meyve çatlaması yapar. Başka çeşitler olmadan kendi kendine verim veren bir çeşittir. Yola çok dayanıklıdır¹⁰⁴.

Bigarreau Napoleon: Kökeni Almanya zannedilen bir çeşittir. Ağaç kuvvetli yukarı doğru gelişen çok verimli bir çeşittir. Meyve, iri kalp şeklinde, meyve kabuğu donuk sarı zemin üzerine kırmızı renktedir. Meyve eti sarımsı beyaz, açık renkli, sert, gevrek sulu ve kalitelidir. Çekirdek meyve etine bağlı değildir. Orta geç mevsim çeşitlerinden olup %4 oranında meyve çatlaması yapar. Yola dayanıklılığı iyidir¹⁰⁵.

Van: Kanada kökenli bir kiraz çeşididir. Ağaçları yarı dik, yaygın ve kuvvetli gelişir. 12 Haziran gibi olan geç mevsim kirazıdır. Meyvesi çok iri (7.91 gr.), ağacı süper verimli meyvesi çok iyi, lezzetli, çok sert, parlak kırmızı renkli kalp şeklinde ve çok iyi kaliteli bir çeşittir. Orta mevsimde çiçek açar. Yola dayanıklıdır¹⁰⁶.

Bing: Geç olgunlaşan (13 Haziran) bir kiraz çeşidi olup meyvesi çok iridir(7,28 gr.).Ayrıca çok verimli, meyvesi çok lezzetli, sert ve etli, hemen hemen siyaha yakın parlak koyu kırmızı renkli, kalp şeklinde ve çok iyi kalitededir. Kiraz çekirdeği çok az ete bağlıdır. Orta mevsimde çiçeklenir. Ağaçları çok verimli olup %16 oranında meyve çatlaması yapar. Olgunluğa yakın dönemde yağış az alan bölgeler önerilir. Yola dayanıklıdır¹⁰⁷.

Bigarreau Goucher : Kökeni İngiltere olan bu kirazın ağacı kuvvetli ve dik gelişir. Meyveleri, iri, yuvarlak kalp şeklinde, meyve kabuğu hemen hemen siyaha yakın, oldukça koyu kırmızı renklidir. Meyve eti, koyu kırmızı, sert, gevrek, sulu ve çok kalitelidir. Çekirdek ete az bağlıdır. Orta geççi çeşitlerinden olup %1 oranında meyve çatlaması yapar ve yola dayanıklıdır. Ünlü dörner olup aynı zamanda çiçeklenen bütün çeşitleri dölleri ve onlarla dölleniir¹⁰⁸.

¹⁰³ Kiraz Çeşitleri,(www.gaptarim.com. Erişim Tarihi:01/04/2012)

¹⁰⁴ Types of cherries-Sweet chery Varieties,(www.okaganvacationguide.com.)

¹⁰⁵ Kiraz Çeşitleri ve Kiraz Yetiştiriciliği,([www.bitkiforum](http://www.bitkiforum.com) com.)

¹⁰⁶ Kiraz çeşitleri,([www.bahcesel](http://www.bahcesel.com) com. Erişim Tarihi:02/04/2012)

¹⁰⁷ Akdeniz İhracatçılar Birliği ,a.g.e. , s.3

¹⁰⁸ Bitkisel Üretim,Kiraz ve Vişne Yetiştiriciliği,([www.tarim](http://www.tarim.gov.tr) gov.tr. Erişim Tarihi:02/02/2012)

Lapins: British Columbia'da geliştirilmiştir. Stella çeşidi ile melezlenmesi ile çeşidin kendine verimli olması sağlandığı için tozlayıcıya ihtiyaç duymaz. Çok popüler bir çeşit olup ağaç dik gelişir ve çabuk verime yatar. Meyveleri iri, iyi kaliteli ve çatlamaya dayanıklıdır. Sert ve parlak bir görünüme sahiptir. Kabuk rengi homojen, koyu kırmızı, et rengi biraz daha açık kırmızıdır. Soğuğa dayanıklılığı azdır. Van çeşidinden 3-4 gün önce çiçeklenip Bing çeşidinden 10-14 gün sonra olgunlaşmaktadır¹⁰⁹.

Chelan: Bing çeşidine benzer fakat bu çeşitten iki hafta daha erken olgunlaşır. Meyve çatlamasına dayanıklıdır. Yola dayanıklıdır¹¹⁰.

2.2.1.2.Sanayide Çok Kullanılan Kiraz Çeşitleri

Türkiye' de sanayide kullanılan birt çok çeşidi olmakla beraber en önemli çeşitleri aşağıda verilmiştir.

Hacıömer Karası : Orta mevsim, meyvesi yuvarlak, orta iri (3,38 g), açık kırmızı renkli, çok sert ve orta kalitelidir. Ağaçları çok verimlidir. Kendine kısır olup, dölleyicileri bilinmemektedir.

Siyah Ömeroğlu : Orta mevsim, meyvesi yuvarlak, orta iri (3,15 g), kırmızı renkli, çok sert ve orta kalitelidir. Hiç meyve çatlaması yapmaz ve taşımaya çok uygundur. Ağaçları çok verimlidir. Kendine kısır olup, dölleyicileri bilinmemektedir.

Beyaz Ömeroğlu : Geç mevsim meyvesi yuvarlakça-kalp şeklinde, iri (5,4 g), sarı zemin üzeri pembemsi kırmızı renkli, sert ve orta kalitededir. % 3 oranında meyve çatlaması yapar ve taşımaya çok uygundur. Ağaçları çok verimlidir. Kendine kısır olup, dölleyicileri bilinmemektedir.

Beyaz Kiraz (Starks Gold) : Çok geç, meyvesi yuvarlak, orta iri (3,4 g), sarı renkli, sert ve orta kalitededir. % 3 oranında meyve çatlaması yapar ve taşımaya dayanıklılığı azdır. Ağaçları çok verimlidir. Kendine kısır olup, dölleyicileri 0900 Ziraat ve Bigarreau Gaucher'dir¹¹¹.

¹⁰⁹ Gerçekçioğlu Resul,...a.ge.,s.324

¹⁰⁹ Kiraz Çeşitleri,(www.gaptarim.com, Erişim Tarihi:01/04/2012)

¹¹¹Türkiye Dış Ticaretinde Tarımın Yeri,(www.gap.doğukalkınma.com,Erişim tarihi.12/12/2005),s.

2.2.2.Türkiye Ve Dünya Kiraz Üretimi

Kiraz, üretim aşamalarının hepsinde ekonomik bir faaliyetin tüm özelliklerini gösterir. Bir kiraz bahçesi, basit bir üretim işletmesi olarak düşünülürse, üretim fonksiyonu şu şekilde oluşur.;

$$Q = f (\text{Emek, Sermaye, Doğal Kaynaklar, Müteşebbis}^{112})$$

şeklinde belirtilebilecek tüm değişken faktörler mevcuttur. Kiraz üretimine Q denirse; burada emek değişken faktörü olarak kiraz fidanın dikiminden, budamasına, yetiştirilmesine ve ürünün toplanıp pazarlanmasına kadar önemli bir üretim faktörü olarak görülür. Emek bir kiraz işletmesinin kurulmasında en önemli değişken faktörlerden birisidir.

Sermaye ise kiraz üretim fonksiyonunun da fidanın alınmasında, toplanmasında, para olarak, sulama ve gübrelemede hem para hem de araç olarak, yine budama da araç olarak kullanılan önemli bir üretim faktörüdür.

Doğal kaynak ise kiraz üretiminin yapıldığı toprak ve su iklim şartları olarak nitelenebilir. Burada çiftçi yani üretici ise müteşebbis özelliği gösteren üretim faktörüdür.

Kiraz üretiminin aşamaları:

1. Bahçe Tesisi Aşaması: Bu aşamada kiraz üretimi için en uygun toprak seçimi, fidan maliyeti, dikim maliyeti ve uygun iklim koşulları.
2. Bakım Masrafları: Gübreleme, sulama, budama, hastalık ve zararlılarla mücadele.
3. Ürün ve Pazarlama Masrafları: Ambalajlama, ulaşım, pazarlama masrafları.

2.2.2.1.Üretim Teknolojisi

Kiraz fidanları tohumdan yetiştirilen çöğürler veya vegetatif olarak üretilen anaçlar üzerine kültür çeşitlerinin aşılınması ile elde edilirler. Çöğür anacı olarak kiraz (*Prunus avium* L.), idris (*Prunus mahaleb* L.) ve yabani vişne (*Prunus cerasus* L) kullanılır.

Taban sulanabilen, derin, verimli ve kireç miktarı fazla olmayan yerlerde yabani kiraz, kurak, fakir ve kireç miktarı fazla olan yerlerde idris; çok ağır topraklar

¹¹² TÜRKAY ,Orhan,Mikro İktisat Teorisi,Turhan Kitabevi,Ankara,Ekim 1989

ile çok soğuk yerlerde ise yabancı vişne anaç olarak kullanılır. Bunlardan en çok kullanılanları yabancı kiraz ve idris anaçlarıdır.

Kirazlarda en uygun üretim şekli durgun göz aşısıdır. Bu da ekolojik şartlar ve yıllara bağlı olarak 15 Temmuz- 5 Ağustos arasında yapılır. Göz aşısı tutmamış veya kalınlaşmış olan anaçlara Mart ayı içinde kalem aşısı yapılır.

Budama sistemi olarak değişik doruk dallı" (Modifiye lider) sistem kullanılmaktadır. Ancak, kirazlar yüksek boylu ağaç yaptıklarından kültürel işlemler zorlaşmakta, işçilik ve hasat giderleri artmaktadır. Bu nedenle üreticilere bu sistemin biraz daha iyisi tavsiye edilmektedir. Modifiye-lider sistemden farkı; dikim esnasında fidanların tepesi 90- 20 cm yerine 60-70 cm' den kesilmekte, ana dalların alçaktan oluşması sağlanarak dikim aralıkları 8x 8 m veya 7 x 7 m den 5 x 5 m ye inmektedir. Bunun sonucu olarak da % 30lara varan bir bodurluk sağlanmaktadır ve birim alandan alınan ürün daha da fazla olmaktadır. Ayrıca kültür ve bakım işlemleri daha ucuz ve kolay olmakta, ürün maliyeti düşmektedir. Kirazlar durgun olmamak şartı ile suyu severler. Bu bakımdan yaz boyunca düzenli su isterler¹¹³. Kiraz ağaçları sıcak bir büyüme sezonu, kış mevsiminde belli bir dinlenme, yağmursuz bir çiçeklenme ve hasat dönemini sevmektedir. Kiraz soğuklama ihtiyacı yüksek bir meyve olup,1000 saatin üstünde soğuklama ister. Bu ihtiyaç karşılanmaz ise düzensiz çiçeklenme ve silkmeler görülür¹¹⁴. Tabii drenajı iyi, don tehlikesinin olmadığı, kuzey rüzgarlarına açık olmayan yerler kiraz yetiştiriciliği için çok uygundur. Arjantin, Los Antiguos alanında don olayı az olmakta ki bunun sebebi Buenos Aires gölünün ılımlı etkisi ile olmaktadır. Frost kontrol sistemi oluşmaktadır.¹¹⁵ Kirazlar derin, çok verimli, havalanmaya elverişli ve bir vadinin yamaç kısımlarında çok iyi yetişirler. Yamaç arazilerdeki verim azlığı ve erozyon problemi etkili bir gübreleme ve toprak işleme yoluyla giderilebilir.

2.2.2.2.Üretim Tesisleri

Kiraz üretimi genel olarak kapama bahçeler halinde yapılmaktadır. Bazı yörelerde diğer meyvelerle bir arada karışık dikim şeklinde de tesis edilmektedir.

¹¹³ Burak Mansur, Ergun M.Emin,Yalçınkaya Erol,DPT,Bitkisel Özel İhtisas Komisyonu Raporu,Meyvecilik Alt Komisyonu,Kiraz Raporu,Ankara 2001,s.180

¹¹⁴ Akdeniz İhracatçılar Birliği,a.g.e.s.1

¹¹⁵Eduardo Daniel Cittadini,Sweet Cherries From the end of the World:Options and Constraints for Fruit Production Systems in South Patagonia,Arjantina ,12 October 2007,s.15

Dikim mesafeleri üretim bölgelerine göre değişmekle birlikte anaca, çeşide, arazi yapısına, uygulanan terbiye sistemine ve dikim sistemlerine bağlı olarak da farklılık göstermektedir. Kiraz üretimi daha sık dikimin uygulandığı Kemalpaşa'da 5x5, 6x6 m sıra aralık ve mesafesi ile tesis edilmektedir. Bu durumda dekarda 40 civarında kiraz ağacı bulunmaktadır. Akşehir, Sultandağı, Uluborlu ve Honaz'da dikim mesafesi 7x7, 8x8 m olup dekarda 18-20 ağaç bulunmaktadır¹¹⁶.

Dünya'da birçok ülkede kiraz üretimi yapılması hemen hemen her sezon kirazın tüketilmesini sağlamaktadır. Dünyada kiraz üretim alanı gittikçe genişlemektedir.1985 yılında 288.500 hektar olan kiraz üretim alanı 2005 yılında 401.100 hektara çıkmıştır. Bu alan içinde en fazla üretim alanı 2005 yılı itibarı ile EU-15 ülkeleri 147 000 hektarla sahiptir. Bu ülkeleri son yıllarda Orta Doğu ülkeleri takip etmektedir. Bu ülkelerde üretim alanı 2005 yılı itibarı ile 69 900 hektardır. Doğu Avrupa ülkeleri geçmişteki kiraz üretim alanlarını koruyamamıştır. Dünyada kuzey yarımkürede başlıca üreticiler, Türkiye, ABD, İran, İtalya, Romanya, İspanya, Ukrayna, Fransa, Özbekistan, Rusya, Yunanistan, Suriye, Polonya, Almanya gibi ülkelerdir. Güney yarımkürede başlıca üretici ülkeler ise Şili, Avustralya, Arjantin ve Yeni Zelanda gibi ülkelerdir. Dolayısıyla hasat sezonu açısından her mevsim taze kiraz bulmak mümkündür.

Güney yarımkürede hasat mevsimi kış mevsimine rastlamaktadır. Kuzey yarımkürede kiraz hasadı Mayıs ayında başlar ve Ağustos ayında sona erer. Güney yarımkürede ise Ekim ayı ortasında hasat başlamakta ve ocak ayı sonuna kadar hasat sürmektedir. Bu da göstermektedir ki şubat, mart, nisan aylarında kiraz üretimi yapılamamaktadır. Güney yarımkürede en erken hasada Arjantin başlamaktadır¹¹⁷.

En önemli kiraz üretici ülkeler, kuzey yarımkürede bulunmaktadır. Dünya kiraz üretiminin başında Türkiye yer alır. Türkiye, ekolojik yapısıyla, toprağı ve iklimi ile kiraz üretimine çok uygundur. Kiraz, İç Ege ve Göller Yöresi, Marmara ve İç Anadolu bölgeleri¹¹⁸ başta olmak üzere ülkemizin hemen hemen bütün bölgelerinde yetiştirilmektedir. Türkiye'de iyi bir kiraz ekolojisi vardır. Kiraz memleketimizin her yöresinde az çok yetiştirilmekle beraber; temel geçim kaynağı

¹¹⁶ Burak Mansur,Ergun M.Emin... a.g.e.s.181

¹¹⁷ A publication of Belrose,Inc ,1045 NE Creston Lane,Pulman WA99163-3806,World Sweet Cherry Review U.S.A. 2006 Edition,s.14

¹¹⁸Burak Mansur,Ergun M.Emin... a.g.e.s.178

olduğu illerimizi, Manisa, Mustafa Kemal Paşa (İzmir), Sultandağı, Dereçine (Afyon), Isparta (Uluborlu, Keçiborlu), Bursa, Kocaeli, Sakarya, Akşehir, Hadim (Konya), Artvin, Zonguldak, Kastamonu ve Amasya, Yeşilyurt(Malatya) olarak sıralanabilir. Türkiye'nin en ünlü kirazı 0900 Ziraat diye adlandırılan çeşididir. Bu cinsle Dalbastı, Allahdiyen gibi yerel adlarda verilmektedir. Bunun yanında Lambert, Bodur Kiraz gibi birçok çeşitte yetiştirilmektedir.

Tablo:27:Türkiye Kiraz üretiminin alanı, verimi ve ağaç sayısı:

Yıllar	Dekar	Üretim(Ton)	Verim (kg)	Mey. Ver.A.S.	M.Vermeyen A.S.	Toplam Ağaç S.	Üretim % Artışı
1991	0	150 000	30	5 000 000	1 391 000	6391 000	100
1995	223 830	186 000	31	6 050 000	2 100 000	8150 000	124
2000	290 000	230 000	31	7 450 000	2 515 000	9965 000	133,3
2005	430 000	280 000	30	9 385 000	4 447 000	13832 000	186,6
2006	488 604	310 254	29	10615 900	5 237 000	15853 173	206,8
2007	555 111	398 141	33	12 048 104	6 433 506	18481 610	265,4
2008	597 510	338 361	27	12 542 380	7 001 642	19 544 022	225,5
2009	624 585	417 694	31	13 283 527	6 935 070	20 218 597	278,4
2010	670 459	417 505	28	147 40 131	7 409 434	22 149 565	278

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim Veri Tabanı ,2011

Türkiye 'de kiraz üretim sahasına bakıldığında 1995 yılında 223 830 dekar iken 2000 yılında 290 000 dekara çıkmış ve aynı yükseliş devam ederek 2009 yılında 624 585 dekara çıkmıştır. Kiraz üretim alanındaki bu artışta üretim artışı da aynı şekilde takip etmiştir. 1990'lı yıllarda üretim 150 000 ton iken 2000 yılında %33,3 artarak 230 000 ton, 2005 yılında 280 000 ton ve 2009 yılına gelindiğinde ise 1991'e oranla %178,4 artışla 417 694 ton olarak gerçekleşmiştir. Aynı şekilde ağaç sayısı 1990'lı yıllarda 5 000 000 adet iken 1995 yılında %21 artarak 6 050 000 adet olmuştur. 2000 yılında ise %49 artış ile 7 450 000 adet 2009 yılında ise %165 artış ile 13 283 527 adede çıkmıştır. Bu artışların muhtemel sebepleri;çiftçilerin bilinçlenmesi, zamanında ve gerekli olan ilaç ve gübre kullanımı,iyi bakım ve iklim şartlarının uygun gitmesi sayılabilir.

Kuzey yarımkürenin bir diğer önemli üreticisi konumunda ABD vardır.ABD'nin Washington, California, Oregon, Michigan, New York, Utah, Wisconsin¹¹⁹ gibi eyaletlerinde kiraz üretimi yapılmaktadır. Kiraz hasat sezonu

¹¹⁹ USDA Foreign Agricultural Service ,Horticultural&Tropical Products Division,The U.S.and World Situation:Cherries,s.6

Mayıs ayında erkencilerle başlar, Haziran ortalarında hızlanır ve Ağustos ayı sonunda sona erer. Tatlı kiraz üretimi 100 000 dönümden 115 000 dönüme çıkmıştır, 2004 itibarıyla. En yüksek üretim 29 000 hektar ile Washington eyaletindedir. Bunu California ve Oregon takip eder. Chelan Tieton, Rainer, Bing, Lapins, Skeena ve Sweethart¹²⁰ yetiştirilen başlıca kiraz çeşitleridir.

Güney yarımkürede önemli üretici ülkelerden biri Arjantin'dir. Arjantin'in Los Antiguos, Laver Valley of Chubut River (LVCHR), Sarmiento, Esguel, Comodoro Rivadavia gibi şehirlerinde kiraz yetiştirilmektedir. 2006 yılı itibarı ile 578 hektarda kiraz yetiştiriciliği yapılır. En fazla üretim alanı 255 hektar ile Los Antiguos ve 161 hektar ile LVCHR bölgeleri gelir. Arjantin Güney yarımkürede sezona Ekim ayında başlar. Bu nedenle Bing ve Lapin kiraz çeşitlerinin yanı sıra Royal Daw, Brooks, Santana, Celeste, Chelan ve Stella gibi çeşitlerde üretilmektedir¹²¹.

Güney yarımkürenin bir diğer kiraz üreticisi ülke ise Şili'dir. Şili, 2005 yılı itibarı ile önemli bir artış göstermiş ve üretim alanı 8 000 hektara ulaşmıştır. Bu alanın sadece 1/3'ünde daha yeni verim alınmaktadır ki bu sebeple gelecek yıllarda üretimin artacağı söylenebilir. Şili'de 70 civarında kiraz çeşidi yetiştirilmektedir. Erkenci Burlat ve Bing başta olmak üzere Lapin, Van, Stella ve Summit en fazla yetiştirilen kiraz çeşitlerindedir. İleriki yıllarda daha iyi Şili'ye uyum sağlayan C14, Burlat çeşidinin yerini alabilir¹²². Kiraz hasadı Arjantin'den 2 hafta sonra yani Kasım ayı gibi başlayıp Ocak ayı sonuna kadar devam eder.

Kuzey yarımküredeki geçmişte çok kiraz üreten ülkeler, Almanya, İspanya, İngiltere, Doğu Avrupa gibi bir çok ülkede kiraz üretimi ve alanı azalmıştır¹²³.

Dünyada kiraz üretimi, 1990' lı yıllardan günümüze sürekli artış gösteren bir meyvedir. 1991 yılında 1 538 817 ton olan üretim 2000'li yıllarda 1 799 552 ton olarak gerçekleşmiştir. 2005 yılında ise artış devam etmiştir ve 1 864 338 ton olarak gerçekleşirken 2008 yılı üretimi 2 017 009 tona çıkmıştır. Bu sonuçlar da şunu göstermektedir ki dünya da kiraz üretimi yıllara göre hızla artmaktadır. Bu artışın

¹²⁰ Hayley Boriss, Henrich Brunke, Commodity Profile: Cherries, Sweet And Tart, Agriculture Issues Center University Of California, March 2006, s.2

¹²¹ Daniel Cittadini, a.g.e., s.13

¹²² Akdeniz İhracatçılar Birliği, a.g.e., s.13

¹²³ A Publication Belrose Inc., a.g.e. s.16

sebepleri arasında antioksidan bileşikler içermesi, ağrı kesici özelliği sebebiyle artrit, gut,ve baş ağrısına iyi gelmesi ¹²⁴ sayılabilir. Dünya ülkelerinde talebin artması üretici ülkeleri daha fazla üretime itmştir.

Tablo:28:Yıllar İtibarı İle Dünya ve Ülkeler Kiraz Üretimi: (Ton)

ÜLKELER	1991-1993	2001-2003	2003-2005	2005	2006	2007	2008	2010
Türkiye	153 333	241 667	256 667	260 000	310 254	432 000	440 000	417 905
ABD	158 017	198 824	243 241	250 000	253 286	396 644	321 313	287 305
İran	101 046	220 195	223 333	224 000	224 892	225 000	225 900	255 500
Almanya	154 114	119 000	116 000	120 000	31 637			30 381
İtalya	125 852	115 362	104 059	107 922	110 910			115 476
İspanya	82 400	102 919	86 692	89 300	93 900			80 300
Fransa	66 785	58 395	60 895	73 000	64 744			45 905
Rusya	79 025	87 667	100 000	110 000	47 000	100 000	100 000	59 000
Ukrayna	-----	67 067	80 767	85 000	66 000			73 000
Romanya	79 667	85 333	60 496	32 001	104 791			70 290
Polonya	24 514	43 174	43 855	39 000	38 364			35 462
Yunanistan	42 537	43 160	40 455	31 000	44 135			38 200
Suriye	32 805	43 418	39 710	39 700	39 700			51 193
Şili	14 500	28 817	31 500	33 000	33 000	61 000	59 000	58 100
Özbekistan	18 000	20 467	19 833	20 000	53 605			75 000
Japonya	16 100	20 033	18 033	18 400	17 500	17 000	16 7000	19 700
TOPLAM	1 538 817	1 799 552	1 845 101	1 864 338	1 872 000	1936 047	2017 009	2 102 651

Kaynak:Belrose,Inc,s.20, Fao ,Faostad , USDA verilerinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Dünyadaki kiraz üretim alanlarının genişlemesi ve üretim artışı bu alanda bazı yeni ülkelerin üretimi arttırması ile olmuştur. 1991-1993 arasında yüksek üretime sahip Almanya, İtalya, Fransa, İspanya, Romanya, Polonya, Yunanistan gibi ülkeler 2005 yılında üretim artışı yapamamışlar ve üretim düşüşü yaşanmıştır. Şili, Lübnan, Sırbistan-Karadağ, Bulgaristan, Özbekistan ve Japonya gibi ülkelerde ise üretim artışı yaşanmıştır. Ancak bu ülkelerin üretimi daha 20 000 - 40 000 ton arasında değişmektedir. 2005yılında ilk 3 kiraz üreticisi ülke yerini korudu. Türkiye ilk sırada bunu ABD ve İran takip etti. Bu üç ülke 200 000 ton üretiminin üzerinde üretimini arttırarak yoluna devam etmektedir.¹²⁵ 2010 yılında dünya kiraz üretimi 2008 yılına göre 0,04 artarak (85 642 ton) 2 102 651 ton olarak gerçekleşmiştir. Önemli kiraz üreticileri olan ABD ve Türkiye üretiminde 2010 yılında düşüş yaşanırken İran'da üretim yükselişi görülmüştür.

¹²⁴ Hayley Boriss, Henrich Brunke, a.g.e., s.2

¹²⁵ A publication Belrose Inc, a.g.e., s.20

Tablo:29:Seçilmiş Ülkelerin Dünya Kiraz Üretiminde % payları:

Ülkeler	1991-1993	2001-2003	2003-2005	2005	2006	2007	2010
Türkiye	9,96	13,42	13,91	13,94	16,57	22,31	19,87
ABD	10,02	11,04	13,18	13,40	13,53	20,48	13,66
İran	6,56	12,23	12,10	12,01	12,05	12,05	12,15
Almanya	10,01	6,61	6,28	6,13	1,69	---	0,015

Kaynak:Belrose ,İnc ve Fao verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tabloda görüldüğü gibi Türkiye, ABD, İran 3'lüsü 1990 'lı yıllardan 2007'li yıllara kadar kiraz üretiminde önemini korumuşlardır. Almanya ise diğer AB ülkeleri gibi 1990 'lı yıllardaki üretim paylarını koruyamamışlardır. Türkiye, ABD, İran, Almanya, 1990 'lı yıllarda dünya kiraz üretiminin %27,73'ünü karşılarken 2000'li yıllarda %43'ünü karşılamaya başlamışlar 2007 yılında ise sadece 3 ülke %54,84 'ünü ürettiği görülmektedir. Türkiye kiraz üretiminin dünya üretimi içindeki payı ise 1991-1993 yılında %9,96 iken 2000'li yıllarda %13,91 'lere çıkmıştır. 2007 yılı verilerine göre ise bu oran%20 'lere kadar çıkmıştır. 2010 yılında ise yine Türkiye, ABD ve İran, Dünya kiraz üretiminin %45,68 'ini karşılarken Diğer kısmını diğer üretici ülkeler karşılamıştır.

1996 yılı itibarıyla dünya kiraz ortalama hektar başına verim 5 tondur. Son 10 yıllık sürede bu verim artışı fazla olmamıştır. Sadece 250¹²⁶ ton bir artış gözlenebilir. Hektar başına verim açısından da Türkiye yine birinci sırasını korumaktadır. Uzun yıllar Türkiye, hektar başına 8 tonun üzerinde alırken 2000'li yıllarda bu miktar 9 tonun üzerine çıktığı görülmektedir.

¹²⁶ A publication Belrose İnc,a.g.e.,s.27

Tablo:30:Dünya Kiraz Üreticisi Ülkelerde Verim: (3 yıl ara; Hektar=Ton)

Ülkeler	1985-1987	1988-1990	1991-1993	1994-1996	1997-1999	2000-2002	2003-2005	2010
Türkiye	8.77	8.58	8.90	9.19	9.73	9.04	9.69	9,93
ABD	7.96	8.26	8.53	7.55	8.33	6.82	7.80	8,06
İran	8.25	9.00	8.52	8.79	9.55	8.61	8.71	8,40
Almanya	5.22	5.03	2.53	4.99	3.93	4.24	3.52	5,72
İtalya	6.20	5.12	4.95	5.19	4.48	4.71	3.45	3,84
Rusya	-----	-----	3.16	2.75	2.50	3.27	3.66	-----
İspanya	3.16	2.27	3.17	2.40	2.68	3.47	2.31	-----
Ukrayna	-----	-----	----	2.77	2.48	5.51	5.66	-----
Fransa	5.21	5.09	4.36	4.93	3.48	5.26	4.89	-----
Romanya	4.34	4.25	4.80	5.23	6.16	7.12	6.30	-----
Polonya	2.23	2.18	2.83	3.15	3.11	3.41	4.08	-----
Yunanistan	4.54	4.87	4.51	5.44	5.31	5.35	4.33	-----
Suriye	4.90	4.84	5.44	5.03	5.41	4.59	3.97	-----
Lübnan	10.11	10.73	14.09	15.09	7.85	5.21	4.61	-----
Şili	2.75	4.08	4.76	5.95	5.15	4.79	4.40	4,48
Sırbistan	----	-----	4.54	4.25	3.64	3.42	3.12	-----
Avusturya	7.45	6.99	8.23	8.02	8.36	7.99	7.84	----
Özbekistan	----	-----	3.60	3.79	3.69	5.77	4.76	-----
Bulgaristan	9.01	8.30	5.37	7.02	4.18	3.09	2.79	-----
Japonya	7.42	5.67	4.72	4.13	5.06	4.94	4.35	-----

Kaynak:A Publication Belrose,World Sweet Cherry Review-2006 ,s.27

Sadece Türkiye ve İran'ın kiraz üretimi ortalama verimleri uzun yıllar tutarlı seyretmiştir. ABD, Lübnan ve Avusturya son on yılda 8 ton civarını korudu. Ancak en son 3 yıllık (2003-2005) dönemde İtalya, İspanya, Yunanistan, Suriye, Sırbistan'da son 10 yılda verim düşüklüğü yaşamıştır. Son 3 yılda ise Rusya, Ukrayna, ve Polonya'da ise verimlerde bir iyileşme kaydedilmiştir. Bu ülkelerde yönetim değişikliği, yeni bahçeler, paketleme ve dağıtımda aksamalar giderildikten sonra ilerleme kaydedilmiştir. Bu verimlilik artışında uzun vadeli değişikliklerde geçici hava faktörünün etkisini de göz ardı etmemek gerekir¹²⁷.

Tabloda görüleceği gibi 1985-1987 yıllarında hektar başına yüksek verim alan birçok dünya ülkesi bu durumunu koruyamamıştır. Örneğin; Lübnan, 1997-1999 dönemine kadar hektar başına 10 tonun üzerinde verim alırken bu yıllardan itibaren verim 10 tonun altına düşmüştür.

210 yılında yine Türkiye'de hektar başına verim 9,93 olarak yüksek gerçekleşmiştir. Türkiye'yi ABD, 8,06 ve İran, 8,040 ile takip etmektedir. Güney

¹²⁷ A publication Belrose Inc,a.g.e.,s.27

Yarım Kürenin önemli üreticisi Şili’de hektar başına verim 4,48 ton olarak gerçekleşmiştir.

2.2.3.Dünya Ve Türkiye Kiraz Tüketimi

İnsanlar, meyve ihtiyacını karşılayıp fayda sağlamak için diğer meyveler yanında kirazı da tercih ederler. Bu tüketim başta kiraz üreten ülkelerde fazla olmak üzere tüm dünya nüfusedir.Kiraz üreten ülkelerin dünya nüfusuna oranı %40 ‘lardadır.

Bir ülke kiraz tüketimini hesaplamak için ülkedeki toplam yerli üretime ithalat ilave edilip ihracat çıkarıldıktan sonra ülke toplam nüfuzuna bölümü ile bulunur.¹²⁸ Bu hesaplamalara göre dünya kiraz tüketimi,1985’li yıllarda 539 gr. İken 1990’lı yıllarda 577 gr.’a çıkmıştır. Dünyada nüfus artışı ve üretim artışına paralel olarak 2000’li yıllarda 646 gr’a çıkmıştır. Bu tüketimin çok küçük çıkması dünyanın birçok ülkesinde kiraz üretiminin olmayışı, ekonomik sebepler gibi faktörler sayılabilir. Dünyanın birçok ülkesi açlık ve yoksullukla boğuşmaktadır. Kiraz, temel gıdalardan olmaması sebebiyle tüketimi azdır.

Tablo:31:Türkiye’de Yıllara Göre Kiraz Tüketimi ve Yeterlilik Derecesi:

Yıllar	Toplam Tüketim	Kişi Başına Tüketim	Yeterlilik Derecesi
2000/2001	173 801	2,60	115,74
2001/2002	193 937	2,86	112,78
2002/2003	162 712	2,36	112,92
2003/2004	176 369	2,53	131,46
2004/2005	176 144	2,49	121,69
2005/2006	2004 003	3,48	120,09
2006/2007	209 828	4,51	129,37
2007/2008	287 594	4,07	121,12
2008/2009	266 114	3,72	111,24

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim Denge Tabloları, 2011

Türkiye’de kiraz tüketimine bakıldığında üretime bağlı olarak şekillendiği görülür. 1985-1987 yılları arasında 130 000 ton üretim olurken bunun 2,070 tonu ihraç edilmektedir. Bu dönemde ithalat sıfır iken geri kalan kiraz ülke içinde tüketilmektedir. Tüketim ise 2,415 kg.dır.1993-1995 arasında ise toplam üretim167 000 ton iken ihracat 9.664 ton olmuştur. Ancak bu dönemlerde Türkiye azda olsa

¹²⁸ A publication Belrose Inc,a.g.e.,s.50

kiraz ithalatına başladığı görülür.(39 ton)Kişi başına kiraz tüketimi ise 2.537 kg.dır. 2002-2004 arasında toplam üretim;240 000 ton, toplam ihracat 30 487 ton, toplam ithalat ise 11 ton olarak gerçekleşmiştir. Toplam kişi başına tüketim ise 2,940 kg.dır. 2005 yılı itibarı ile tüketim 3,284 kg. olarak gerçekleşmiştir. 2007 yılıyla birlikte üretim artışına paralel olarak tüketim 5,340 kg.ca yükselmiştir. 2010 yılında ise 4,805 kg.ca gerilemiştir.

Türkiye, kiraz tüketiminde kendine yeten bir ülkedir. Vatandaşlarının ihtiyaçlarını karşılama gücüne sahiptir. Tablodaki rakamlar bunun ispatıdır. Tablodaki veriler hep 100'ün üzerinde olması kendi kendine yeterli olduğunu gösterir. Özetle ülkedeki kiraz arzı talebi karşılayacak seviyededir.

Dünya üretiminde Türkiye'nin en büyük rakibi ABD'nde kişi başına tüketim durumu 1987 yılında 2,2 kg ile doruk noktasına ulaşırken 1991 yılında 1,3 kg'a düşmüştür. 2003 yılında kişi başına tüketim ise 1,8 kg'a çıktığı gözlemlenmektedir. ABD'de popüler meyve tüketimi açısından kiraz tüketiminin artmasında sağlık alanında faydalarının ispatlanması etken olmuştur. Kiraz iyi bir antioksidan kaynağıdır ve ağrı kesici özelliği sebebiyle artrit, gut,baş ağrısına iyi geldiği sağlıkçılar tarafından söylenmektedir.¹²⁹

ABD'de1985-1987yıllarında toplam üretim 146,733 ton iken ihracat 12 992 ton, ithalat 1 637 ton, toplam iç tüketim ise 135 378 ton olarak gerçekleşmiştir.1993-1995 arasında ise toplam üretim 163 717 ton; ithalat, 1.660 ton; ihracat, 27 292 ton; toplam tüketim ise 138 085 ton olarak gerçekleşmiştir.2002-2004 arasında toplam üretim;214762 ton; ithalat, 6 342 ton; ihracat,39 793 ton ve toplam iç tüketim, 181 311 ton olarak gerçekleşmiştir.2007-2008 döneminde ise toplam üretim 396 644 ton; ithalat 15 276 ton; ihracat;51 190 ton ve toplam iç tüketim ise 172 793 ton olarak gerçekleşmiştir.¹³⁰

¹²⁹ Hayley Boriss, Henrich Brunke, a.g.e., s.2

¹³⁰ USDA, Foreign Agriculture Service, Stone Fruit: World Markets and Trade, September 2009, s.3

Tablo:32:Bazı Seçilmiş Yıllarda Bazı Dünya Ülkelerinde Kiraz Tüketimi: (kg)

ÜLKELER	1985-1987	1993-1995	2002-2004
Avusturya	3,150	3,622	3,391
Fransa	1,530	1,142	0,940
Almanya	2,962	1,141	1,607
İtalya	2,291	2,211	1,953
İsviçre	5,593	3,270	2,395
Şili	553	941	1,136
Romanya	3,575	3,377	3,123
Rusya	-----	0,452	0,758
Ukrayna	-----	0,301	1,589
İran	1,380	2,197	3,209
Japonya	0,205	0,233	0,260
Lübnan	10,702	22,458	9,135
Türkiye	2,415	2,537	2,940

Kaynak:A Publicaton Belrose İnc. ‘den faydalanılarak hazırlanmıştır.

Bazı dünya ülkeleri verilerine göre dünyanın birçok ülkesinde kiraz tüketimi çok kısıtlı kalmaktadır. Bilhassa Asya kıtası ülkelerinde üretim sınırlı olması münasebetiyle buna paralel olarak tüketim de kısıtlıdır. Japonya’da kiraz tüketimi 1985’lerden günümüze mütevazı bir şekilde azda olsa artarak devam etmiştir. Dünya kiraz üretiminde ilk sırada olan Türkiye’de bu üretime bağlı olarak kiraz tüketimi artarak devam etmektedir. Yine dünyanın önemi kiraz üreticisi olan ülke, İran, kiraz tüketimi 1985’lerden günümüze istikrarlı bir şekilde artış devam etmektedir.

Doğu Avrupa ülkelerinde 1980’lerde Sovyetler Birliği’nin siyasi ve ekonomik sistemi içinde kilitlendiklerinden dünyanın birçok ülkesi ile sınırlı ticari ilişkileri vardı. Ne zaman ki Sovyetler Birliği dağılma sürecine girdi, merkezi planlama ve Geçiş ekonomilerinde sıkıntı yaşandı ama son yıllarda Avrupa ve diğer ülkeleri ile ticari ilişkiler artmaya başladı. Bunun sonucunda da kiraz tüketimi artmaya başlamıştır. Örneğin; Romanya’da yıldan yıla kiraz tüketimi artmaktadır. Tüketimin artmasında ülkelerin gelişmişlik düzeyi de önemli etkindir.

Rusya ve Ukrayna da aynı şekilde sosyalist sitem yıkılıp ta serbest piyasa ekonomisine geçiş ile birlikte kiraz tüketiminin arttığı gözlenmektedir. Bugün Rusya ve Ukrayna, üretici ülke Türkiye açısından önemli bir Pazar olmuştur.

Hem üretici hem de tüketici konumunda olan Avrupa ülkelerinde 1990’lı yıllardan itibaren tüketim alışkanlıklarının değişmesi sonucunda kiraz tüketimi sürekli azalmıştır. Tabloda görüleceği üzere Avusturya ‘da kiraz tüketimi artış göstererek devam etmektedir. En büyük tüketim düşüşü İsviçre’de yaşandığı

görülmektedir.1985'lerdeki kişi başına kiraz tüketimi 5,593 kg. iken 2000'li yıllarda 2,395 kg.'a kadar düşmüştür. Fransa, İtalya, Almanya gibi birçok üretici konumdaki Avrupa ülkesinde de durum aynıdır. Yani kiraz tüketiminde düşüş yaşanmaktadır.

Lübnan,1985'lerde Ortadoğu'da hem iyi bir kiraz üreticisi hem de iyi bir kiraz tüketicisi iken yıllar geçtikçe hem üretim hem de tüketim azalması görülmektedir.

Şili, Güney Amerika'da iyi bir üretici ülkedir. Ama hiç kiraz ithalatı yapmamaktadır. Yerli üretimin bir kısmı ihraç edilmekte bir kısmı da ülke içinde tüketilmektedir.

2.2.4.Dünya Ve Türkiye Kiraz İç Piyasa Fiyatları

Kiraz fiyatları, üretim aşamasından perakendeci aşamasına kadar çeşitli maliyetler yüklenir. Üretici, komisyoncu, alıcı ve perakende zincirinde her aşamada kar eklemesi yapılır. Bunun yanında tedarik zincirinde her aşamada ulaşım, paketleme, üretici maliyetleri ve hasat maliyetleri gibi maliyetler sonucunda fiyat oluşur.

Tüketici fiyatlarını semt pazarları, ulusal pazarlar ve dış pazarlar diye ayırarak incelemek gerekirse; en ucuz tüketiciye ulaştığı fiyat yetiştığı şehirde kurulan semt pazarlarındaki fiyattır. Burada üretici ürettiği ürünü topladıktan sonra semt pazarına çıkarır ve pazarda oluşacak olan fiyattan satar. Örneğin; Akşehir sebze pazarında 2009 yılı itibarı ile kirazlar çeşidine göre 1 TL. ile 2,5 TL arasında satılmıştır.

Kiraz üretimi olmayan başka şehirlere gittiğinde tüketim fiyatı; komisyoncu masrafı, nakliyat, paketleme gibi maliyetler binecektir. Halci karını ekleyecek perakendeciye satacak, perakendeci de karını ekleyip tüketiciye satacaktır. Manavlarda satılanlar, ihracata giden kiraz kalitesinde olabilir. Ancak şehir semt pazarlarında satılanlar, yani iç piyasada tüketilenler genellikle ihracat dışı kalmış 22 mm, çapın altında kalmış kirazlardır. 0900 Akşehir kirazının 22 mm. çapın altında kalmış ürünleri diğer şehirlerde 5 TL'ye kadar satılmaktadır.

Tablo:33:Bazı Yıllar Üreticinin Eline Geçen Fiyatlar:TL/kg

Yıllar	Üretici Eline Geçen Ort. Fiyat
1980	2,801
1985	161
1990	2,198
1995	37,628
2000	439 589,98
2005	1,81
2006	2,12
2007	2,19
2008	2,36
2009	2,24

Kaynak:TÜİK 2011,Tarımsal Ürünlerde Fiyat

(Tabloda o yıl geçerli TL çevrilmeden alınmıştır. Üreticinin eline geçen fiyatlar, Mayıs, Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarının ortalaması alınmıştır.)

Çiftçi eline geçen fiyatlar ve İstanbul Toptancı Hali fiyatları olarak bir inceleme yapılması gerekirse; üreticinin satış fiyatları ülkemizdeki genel fiyatlar seviyesine bağlı olarak değişir. 1980 yılında üreticinin eline geçen fiyat, 2,801 kuruş iken 1985'te 161 TL/kg olmuştur.1990 yılında 2,198 TL/kg iken 1994 yılında 12 993 TL/kg. çiftçi eline geçen kiraz fiyatı 1998'de 182 916 TL/kg. olarak gerçekleşmiştir. 1994 =100 alınırsa üretici eline geçen kiraz fiyatı 1988 yılında 1407 TL olurken toptan eşya fiyatı 1022 TL olmuştur. ¹³¹ 2000 yılında 439 598,98 TL/kg iken 2005 yılında 1,81 TL/kg olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılında ise üretici eline geçen ortalama fiyat,2,24TL/kg olarak gerçekleşmiştir. Kiraz üreticileri fiyatlar genel seviyesi üzerinde bir gelir elde etmişlerdir. Bu durum diğer yaş meyvelerde olmaz iken kirazda olmasının sebebi ihracattır.

Türkiye'de tüketici fiyatları İstanbul Hal Piyasası fiyatlarına göre belirlenebilir. Ayrıca TÜİK'in yayınladığı TÜFE'ye göre belirlenir. Bu verilere göre bakıldığında tüketiciye ulaşıncaya kadar büyük bir fiyat artışı yaşandığı görülmektedir.

¹³¹ Burak Masum,Ergun M. Emin, a.g.e.s,187

Tablo:34: Türkiye’de Bazı Yıllar Kiraz Tüketici Fiyatları:

Yıllar	Tüketici Fiyatları(TL/kg)
1985	0,35
1990	4,396
1996	79,481
2001	1,021
2004	4,111
2007	4,375
2008	5,000
2009	5,004
2010	3,603

Kaynak:İstanbul Hal Piyasası,2011;TÜİK,2011,TÜFE değerleri.

Kiraz rekoltesinin çok olduğu yıllarda kiraz, tüketiciye daha ucuza ulaşır. Kiraz fiyatlarının tüketiciye ulaşmasında enflasyon ve bilhassa ihracatta önemli rol oynar. Örneğin, 2007 yılında yüksek rekolte kirazın TL/kg fiyatını 4,375TL/kg. düşürmüştür. 2008 yılında ise 5,000 TL/kg olarak gerçekleşmiştir.

Dünyada kiraz fiyatları, tüketicinin perakendeciden alırken ödeyeceği fiyat diğer meyve ve çerez seçeneklerine göre belirlenir. Şayet tüketici, çiftlik kapısında kiraz talep ederse fiyat daha avantajlı olacaktır. Tüketici perakendeciden alırsa üreticiden sonra aracı, depolama ve toptancı, ambalaj, nakliye, kar gibi maliyetlerden sonra kiraz fiyatı oluşur. Bu masraflar genellikle ‘pazarlama marjı olarak alınır.’¹³² Tatlı kiraz dünyada üretilen küçük bir meyve olması sebebiyle fiyatları ve pazarlama marjları hakkında iyi bir veri yoktur. Sadece Fransa en iyi verileri sunmaktadır.

Fransa’da 1993-2005 sezonları arasında her % 10’luk üretici fiyat artışı için pazarlama marjı artışı ve perakendeci fiyat artışı %15 olarak belirlenmiştir. Bu da Fransa’da reel harcanabilir geliri arttırıcı bir etkisi olacaktır. Bu olumlu bir durumdur ancak bu artış üretici fiyatları ile ilgili değildir. Bu arttırıcı etki perakendeci fiyatlarından kaynaklanmaktadır. Fransa’da tatlı kiraza talep diğer meyvelere göre daha azdır.

Farklı ülkelerde toptan piyasa fiyatları incelemek gerekirse ülke içinde ve ülkeler arasında farklılıklar gösterir. Toptan işlemler için üretici ve perakendeciler arasında bir fiyat uygulanır. Bazı ülkelerde ürün birçok farklı tür aracının elinden

¹³² A Publication Belrose,a.g.e.,s.62

geçmiş olabilir. Bu araçlar pazarlamacı, toptancı, komisyoncu olarak sınıflandırılabilir. Ancak burada toptan eşya fiyatı hangisine uygulanacak; önemli sorundur.

Çin ve Japonya, kiraz toptan fiyatlarının önemli ölçüde farklı düzeylerde uygulanan ülkelerdir. Japonya'da 2004 mayıs ve haziran aylarında 80 dolara kadar düşmüştür. Ağustos ayında ise bir iyileşme görülmüştür. Çin'de ise Japonya'ya göre toptan fiyatlar daha düşük seyrediyor. Çin'de haziran ayında fiyatlar düşük temmuz ve ağustos ayında iyileşme olur.¹³³

ABD'nde toptan fiyatlar dolu kutu bazında değerlendirilir. Kutular 20 kg'dır. Bing hala ABD'de önemli kiraz çeşididir. 2001'de kutusu 26.03 dolar iken 2003'de 24.83 dolara düşmüştür. Ancak 2005 yılı itibarı ile 35.79 dolara çıkmıştır. Rainier çeşidi en pahalı kiraz çeşididir denebilir. 2001'de 49.05 dolar iken 2005'de 55.19 dolar olmuştur. Bunları lapin, sweetheart gibi çeşitler takip eder. Sweet, Lambert, chelan, vans gibi çeşitler ise 2004'ten itibaren üretilmeye başlanmıştır.¹³⁴

AB'nde kiraz fiyatları 1984'ten 1992'ye kadar statik artış varken bu yıl hızlı bir artış göstermiştir buda bir nevi AB 'nde enflasyonun etkisini de hesaba katmak gerekir. 1999-2000 yılında ise 1984 seviyesinin altına düşmüştür.2000-2005 arasında ise %60 üzerinde artmıştır. Böylece son yıllarda kiraz pazarlamacılarına kazandırmıştır. Reel olarak artış tüm AB ülkelerinde %19,1'dir. Avusturya, Portekiz, İngiltere'de artış %20 iken Belçika, Yunanistan ve İtalya'da %30 bir artış yaşanmıştır. Almanya'da ise hem üretimde hem de kiraz fiyatlarında 2005 gelindikçe bir düşüş yaşanmıştır¹³⁵. Bunun muhtemel nedeni tüketici alışkanlıklarındaki değişikliktir.

2.2.5.Dış Ticaret

Kiraz dış ticareti, üretimi yapılmasından itibaren dış pazarlarda satışı gerçekleşmemiştir. Dış pazarlarda satılma imkanı bulması 1980'li yıllardan itibaren dir. Dış pazarların bu yıldan sonra geliştiği ve arttığı görülür.

a-Kiraz ihracatı: Kiraz ihracatı taze ve işlenmiş olarak yapılmaktadır. Fakat dünyada genellikle taze kiraz tüketimi daha fazla talep bulmaktadır. Kiraz ihracatının

¹³³A Publication Belrose, a.g.e., s.64

¹³⁴ USDA, Foreign Agriculture Service, World Markets and Trade, August 8, 2007, s.2

¹³⁵ Mollie Woods, a.g.e., s.18.

Türkiye ve kiraz üreticisi diğer ülkeler açısından döviz kazandırıcı bir faydasının olmasını beraberinde getirir. Ayrıca üreticiler iç piyasaya göre daha fazla gelir elde edeceklerdir. Kiraz ihracatının olması dış talebin olmasından kaynaklanır. Dış talebi olmayan bir ürün ihraç edilemeyecektir. Kirazın sağlık yönünden öneminin anlaşılması yanında tüketim alışkanlığı, ihracatçı firmaların yapmış oldukları reklam ve promosyonlar da dış talep bulmasında önemli etkenlerdendir. İhracatta en önemli belge GLOBALGAP sertifikasıdır.

Türkiye, son yıllarda ve uzun yıllardan beri dünyanın bir numaralı kiraz üreticisi olması yanında en önemli tedarikçilerinde yine birinci sırada yer alır. Üretimin artmasında dış talep en önemli etkendir. İhracatın artabilmesi için bunun dış talebin oluşmasının sağlayacak ambalajlama teknikleri, ürünün raf ömrünü arttıracak tekniklerin kullanılması, fiyatı, kullanılan tarımsal ilaçların insan sağlığına olumsuz etki yapmaması ve kalitesi gibi faktörler sayılabilir. Bu saydığımız faktörlere Türkiye kirazı sahiptir. Başta ülkemizin coğrafi konumu ve iklimi kiraz üretimini erkenciden geççiye olumlu etkileyerek dış talebin istediği kalitede olmasını sağlar. Kiraz ihraç edilirken minimum büyüklük,22 mm.çaplı olmasıdır ki bu dış talebin istediği en küçük kiraz büyüklüğüdür. Esas dış talep gören 26 mm. ve üzeri büyüklüğündeki kirazlardır¹³⁶. Bu yönden Türkiye büyük avantaja sahiptir. Yine taze kirazın tat ve aroması yönünden de Türkiye kirazı dünya ülkelerinin kirazından daha kalitelidir. Bu özellikleri sebebiyle örneğin; İngiltere’de Marks&Spenser, Waitrose, Sainsbury, Almanya’da Rewe, Metro, Edeka, Belçika’da Carrefour, Avusturya’da Spar¹³⁷ gibi büyük marketler Türkiye kirazı talep etmektedirler.

Kiraz ihracatında önemli bir konuda fiyatlar ve maliyetlerdir. Kiraz üretiminde çok yoğun el emeği ihtiyacı söz konusu olup kg. başına işçilik maliyetleri düşük olması münasebetiyle maliyet azalmakta buda Türkiye’nin diğer rakipleri karşısında elini kolaylaştırmaktadır. Kiraz fidesinin dikiminden budamasına ve bilhassa toplanmasına kadar her aşamada emek yoğun bir üretimdir. Kirazların toplanırken sapsız toplanmaması, iç kurdu ve ezik olanlarının seçilmesi, paketlenmesi, yüklenmesi işlemleri hep emekle olan işlemlerdir.

¹³⁶ UİB,Kiraz Sektörü Haber ve Yorum Bülteni,Bursa 2008,s.6

¹³⁷ Taner Kerim,Kralların Kirazı Türkiye’den,İhracat Dünyası,03/07/2003 ,s.1

Dünya kiraz ihracatında sağlam pazarlar; Rusya, Batı Avrupa, Avustralya, Asya'da ise Japonya, Taivan, Güney Kore, Honkong ¹³⁸ sayılabilir. Türkiye açısından bu ülkelerin çoğunun yakınlığı ve ticari, siyasi, ekonomik ilişkilerinin olması kiraz ihracatında bir avantaj olarak görülmektedir.

Ülkeler bazında kiraz ihracatı incelendiğinde dünyanın en büyük ihracatçısı ABD'nin 2006 yılı ihracatını %4.8 arttırarak 216 milyon dolar seviyesine çıkardığı görülmektedir.2006 yılı itibarı ile ülkemiz ise 2005 yılına göre %2,3 arttırarak 115 milyon dolarlık ihracat yapmıştır.

---

¹³⁸ Desmont O'Rourke ,Belrose İnc,World and National Trends in the Sweet Cherry Industry:Meeting Future Challenges Head-on,Mid-Colombia Cherry Day,Feb2,2010,s.11

Tablo:35:Yıllar İtibarı İle Dünya Kiraz İhracatı: (000 Ton,000 000 dolar)

ÜLKELER	1985		1990		1995		2000		2005		2006		2007		2008		2010	
	Ton	Gelir	Ton	Gelir	Ton	Gelir	Ton	Gelir	Ton	Gelir	Ton	Gelir	Ton	Gelir	Ton	Gelir	Ton	Gelir
ABD	6637	12449	22948	68297	26286	137407	36502	158764	48394	217871	42804	205927	54935	274817	71201	298897	42804	205927
Almanya	7409	4497	7337	10485	2399	4039	3656	3873	3530	8610	4610	10778	7418	14612	5028	14882	4610	10778
Türkiye	1942	839	5445	6933	13126	22667	11940	23652	34793	92146	53867	101981	57019	106666	28559	113457	53867	101981
İtalya	18951	22608	4646	15798	9739	26135	11295	22914	11671	36064	6436	22048	8216	37135	9370	49851	6436	22048
Fransa	13206	15035	11771	31578	6640	19095	7677	16763	8485	25445	8515	28778	3730	16466	3745	16407	8515	28778
Belçika	5105	3730	3117	3946	2461	5691	2346	5546	3629	14212	4885	19799	4095	20683			4885	19799
Yunanistan	3060	3464	9341	22241	8739	15080	4898	7039	4439	7843	3728	8727	6439	15506	10273	35051	3728	8727
Bulgaristan	4941	3200	5391	5391	876	621	630	503	258	629	220	543	281	252	106	183	220	543
Şili	1133	2001	4030	6863	4731	11962	6927	18637	17916	56044	22462	74307	26885	107516	51865	169609	22462	74307
Hollanda	553	433	2730	4034	1877	4593	2998	6985	4565	12765	3859	14339	5383	20444	6253	25711	3859	14339
Danimarka	1432	318	3009	2747	----	-----	-----	----	----	-----	-----	-----					-----	-----
İsviçre	606	596	537	1363	487	1182	-----	----	-----	-----	-----	-----					-----	-----
Macaristan	593	361	1700	1200	9740	8227	16944	18476	1702	4386	2098	5742	1670	4886	26832	24460	2098	5742
Y. Zelanda	53	214	236	1078	655	3924	382	2174	1096	9228			667	6033	1522	11495		
Avustralya	---	----	232	1045	626	2341	1084	4345	1457	10009	1055	6326	1235	10786	1696	14950	1055	6326
İspanya	595	519	352	817	8226	22376	13623	21782	13676	39127	22117	64461	8401	30223			22117	64461
Lübnan	3000	910	2791	710	2800	870	-----	-----	4255	1986	4355	5877	4029	4808	3640	2089	4355	5877
Suriye	----	---	901	650	6324	10180	9108	8285	7110	5743	9512	5355	3639	3097			9512	5355
İngiltere	120	171	111	340	----	-----	----	----	---	-----	-----							
Arjantin	40	84	---	---	-----	-----	890	3526	2283	5531	2387	6886	2127	7610	47	98	2387	6886

Kaynak:FAO,Faostad; UN Comtrade,un data verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır

Tablodan da görüleceği gibi Türkiye, uzun yıllar boyu üretimde olduğu gibi ihracatta da liderliğini sürdürmektedir. 1985 yılında ABD ihracatı en düşük seviye olan 6 637 ton iken 1990'da 22948 ton, 1995'te 26286 ton, 2000 yılında ise 36 502 ton olmuştur. Bu yükseliş 2005'te devam ederek 48394 tona çıkmıştır. 2006 yılında 6000 tonluk bir düşüş yaşamış 2007'de ise tekrar artarak 54935 tona çıkmıştır. 2005'ten 2007'ye kiraz ihracatındaki artış oranı %13,5'tir.

Türkiye ise 1985'te 1942 ton olan kiraz ihracatı, 2007 yılına kadar sürekli artarak gelmiştir. 1990 yılında 5 445,1995 yılında 13 126 iken 2000 yılında 11 940'a düşmüştür ama gelen yıllarda artış devam etmiştir. 2005 yılında 34 793 ton olan kiraz ihracatı 2007 yılında zirve yaparak 57019 tona çıkmıştır. 2005'ten 2007'ye kiraz ihracatındaki artış %63,8 olmuştur.

1985 yılında dünyanın 2. kiraz ihracatçısı olan İtalya bu konumunu koruyamamıştır. 1985 yılında kiraz ihracatı 18951 ton iken 1995 yılında 9739 tona düşmüş,2000 yılında 11295 tona çıkmıştır.2005 yılında 11671 ton olan kiraz ihracatı 2007'de % 42 azalışla 8216 tona düşmüştür.

1985'li yıllarda önemli kiraz ihracatçısı Almanya, bu yılda 7409 ton ile ilk sıralarda gelirken 10 yıl sonra 1995 yılında aşırı bir düşüş yaşadığı görülmektedir. Bu düşüş üretim azalışından da kaynaklandığı söylenebilir. 2005 yılına kadar bu düşük seviye 3530 ton ile devam etmiştir ama 2007 yılında 1985 yılındaki tonajı tutturmuştur. 2005'ten 2007 'ye artış oranı %109 olmuştur.

Dünya kiraz ihracatçısı ülkelerden son yıllarda önem kazanan bir ülke de İspanya'dır. İspanya, 1985'li yıllarda 595 ton gibi çok düşük ihracat yaparken kiraz üretimini arttırmak yoluyla 1995 yılında kiraz ihracatını 8226 tona çıkarmıştır. Bu artış 2000 yılında da devam etmiş ve ihracat 13623 ton olmuş ve dünya da 3.ülke sırasına girmiştir. 2006 yılında devam eden artış 2007 yılında düşmüştür. 2005 yılından 2007 yılına düşüş oranı %62 olmuştur.

Avrupa'da birçok ülkede kiraz üretimi ve tüketimi yaygındır. Türkiye'nin tüm sınır komşularında az veya çok kiraz üretilip ihraç edilmektedir. Yunanistan, yine doğu Avrupa da önemli üreticilerden biri konumundadır. Yunanistan, 1985 yılında 3060 ton kiraz ihraç ederken bu 1990 yılında 9341 tona çıkmıştır. 1995 yılında 8739 ton olarak gerçekleşmiş bu yıldan sonra bir ihracat azalışı

gözlemlenmektedir.2005 yılında 4439 ton olarak gerçekleşen kiraz ihracatı 2007 yılı itibarı ile % 45 artarak 6439 tona çıkmıştır.

Türkiye 2010 yılında 2008 yılına göre ihracat, 36 735 000 ton artarak 65 294 000 tona çıkmıştır. Dünya kiraz ihracatında birinci sıradadır. Ama gelir artışı buna paralel olmamıştır, 2008 yılında 113 457 milyar dolar iken 2010 yılında 34 373milyar dolar artarak 147 828 milyar dolar olmuştur. Rakip ABD’nde 2008 yılından 2010 ‘a 6 896 000 ton azalış yaşanmış ama gelirden 2008 yılında 298 897 milyar dolar iken 2010 yılında 57 570 milyar dolar artarak 356 467 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Bu ülkeler yanında kuzey, güney ve doğu Avrupa da birçok ülke az da olsa kiraz ihracatçısı konumundadır. Bunlar, Hollanda, Belçika, Romanya, Polonya, İsviçre, Danimarka, Bulgaristan, İngiltere, Avusturya gibi Avrupa ülkeleri sayılabilir.

Bu ülkeler, dünyanın kuzey yarım küredeki önemli kiraz üreticisi ve ihracatçısı ülkeler olarak sayılabilir.

Güney yarımkürede ise 1. sırada Şili yer alır. Bu ülkeyi Avustralya, Yeni Zelanda, Arjantin gibi ülkeler takip eder. Bu ülkeler, dış ticarete Türkiye’ye rakip değillerdir. Çünkü bu ülkelerde kiraz hasadı ekim ayından başlayarak ocak ayının sonuna kadar devam etmektedir.

Ortadoğu açısından ise yine Türkiye’nin komşusu olan Suriye, İran ve Lübnan önemli kiraz ihracatçısı ve üreticisi ülkelerdir.

b-Kiraz İhraç Fiyatları: Kiraz fiyatlarının dış ticarete oluşması şu şekildedir. Kiraz ihraç eden ve ithal eden ülkeler bu ürünün fiyatının oluşmasında etkindir. İhracat ve ithalat fiyatlarının oluşmasında arz–talep koşulları etkindir. İhracatın fazla olması iç piyasada da fiyatları arttırır. Buna karşılık ithalatçı ülke ithalat fiyatları ile ihracat fiyatları farkı kadar ulaşım gibi tüm aktarım maliyetlerine de katlanacaktır. Bu aktarım maliyetleri ulaşım yanında yükleme ve boşaltma, sigorta, tarifeler vs. sayılabilir. Hemen beraberindeki konuda bu ayrıntılı anlatılacaktır. Burada 2004 yılı itibarı ile bir fiyat karşılaştırması yapmak gerekirse; Türkiye 1 ton kirazı 2,970 dolardan ihraç ederken İngiltere , 1 ton kirazı 3,594 dolara ithal etmektedir.

Kiraz ihraç eden ülkeler, ihracat fiyatlarını oluştururken üreticiye ödenen bedel, aracılarca ödenen komisyonlar, seçme ve şoklama masrafları, taşıma masrafları

ve kar marjını ekleyerek bir rakam bulunur. Bu rakamın dünya piyasalarındaki diğer ülkelerin fiyatından aşağı olması gerekir ki rekabet edilebilsin.

Tablo:36:Seçilmiş Yıllarda Ülkelerin Kiraz İhracat Fiyatları: (Dolar/Ton)

Ülkeler	1985	1990	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2010
ABD	1876	2976	5227	4350	4502	4811	5003	4190	5543
Türkiye	432	1273	1721	1981	2648	1893	1871	3970	2264
Almanya	607	1429	1684	1059	2439	2338	1970	2950	2865
İtalya	1193	3400	2684	2029	3090	3426	4520	5320	4419
Belçika	731	1478	2312	2364	3916	4053	5051		3657
Fransa	1139	2683	2876	2184	2999	3380	4414	4380	2608
İspanya	872	2321	2720	1599	2861	2915	3598		2783
Yunanistan	1132	2381	1726	1437	1767	2341	2408	3400	2726
Bulgaristan	648	1125	709	798	2437	2468	896	980	1805
Hollanda	783	1478	2447	2330	2796	3716	3798	4115	4169
Macaristan	609	706	844	1090	2577	2737	2926	911	932
İsviçre	983	2538	2427	-----	-----	-----	-----	-----	5307
Şili	1766	1703	2528	2690	3128	3308	3999	3270	6787
Avustralya		4504	3740	4008	6870	5996	8734	8810	11842
Y. Zelanda	4038	4568	5991	5693	8420	6342	9045	7554	11311
Arjantin	2100			3962	2423	2885	3578	2085	3827
Lübnan	303	254	311		467	1349	1193	573	426
Suriye		721	1610	910	808	563	851	-----	-----

Kaynak:FAO,Faostad; UN Comtrade,un data verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Kuzey yarımkürede 1985 yılından günümüze en büyük ihracatçı olan ABD, kiraz ihracat fiyatları, ton başına 1876 dolardan başlayıp 1995 yılında 5227 dolara çıkmıştır.2007 yılında 5003 dolar olan kiraz ihracat fiyatı 2008 yılı itibarıyla 4190 dolara düşmüştür. Bu yüksek fiyatlara rağmen dünya da kiraz ihracatında birinciliğini korumaktadır.2010 yılında ise ton fiyatı 5543 dolar olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye ise 1985 yılında kirazın tonunu 432 dolardan ihraç ederken yıllara göre hem üretim artmış hem de ihracat artmış buna paralel olarak da ihracat fiyatları artmış 2005 yılı itibarıyla tonu 2648 dolara kadar çıkmıştır. 2006 ve 2007 yıllarında tonu ise 1900 dolara kadar düşmüştür. Ama bu fiyat düşüşü ile Türkiye kiraz ihracatında birinci sırayı almıştır. 2008 yılında ise ihracat fiyatları 3970 dolara çıkmıştır ve bunun sonucunda da ihracatımız düşmüştür. 2010 yılında ise kiraz fiyatları düşerek 2264 dolar olarak gerçekleşmiştir.

1985 yılı itibarıyla en pahalı kiraz ihraç eden ülkelere Fransa, İtalya ve Yunanistan 1000 doların üzerinde tonunu satmışlardır. Bu zaman sürecinde artış devam etmiş 2007 yılı itibarıyla Fransa, kirazın tonunu 4414 dolara ihraç etmeye

başlamıştır.2008 yılında ise bu rakam, tonu 4380 dolardır. İtalya’da aynı şekilde ihracat fiyatları artarak 2007 yılında 4520 dolar, 2008 yılında ise 5320 dolar olmuştur. Türkiye’nin komşusu Yunanistan için de durum aynı seyretmiştir. 2007 yılı itibarıyla bir ton kirazı 2408 dolara satmaya başlayan Yunanistan, 2008 yılında tonunu 3400 dolara ihraç etmeye başlamıştır. Yalnız bu ülkeler 1985 ve 1995 yılları arasındaki ihracat paylarını koruyamamışlardır. Yine 1985 -1995 yılları arasında önemli ihracatçı ülkelere Almanya ve Belçika, zaman içinde hem üretim azalışı hem de ihracat payları düşmüştür. İhracat fiyatları ise yükselmiştir. Almanya 1985 yılında kirazın tonunu 670 dolardan satarken 2007 yılında 1970 dolar, 2008 yılında ise 2950 dolardan satmaya başlamıştır. Belçika’da da durum aynıdır. 1985 yılında 731 dolar olan kirazın tonu sürekli yükselerek 2007 yılında 5051 dolar olmuştur.

Doğu Avrupa ülkelerinde ise ihracat fiyatları yıllara göre artmıştır. Ama sürekli diğer ihracatçı ülkelere göre düşük seyir izlemiştir. Örneğin; Bulgaristan, 1985 yılında kirazın tonunu 648 dolardan satarken 2007 yılında 896 dolar, 2008 yılında ise 980 dolardan satmıştır. Bulgaristan’ın en iyi fiyata sattığı yıllar 2005 ve 2006 yılları olmuştur. 2006 yılında kirazın tonunu 2408 dolara kadar ihraç etmiştir. Macaristan’da da durum aynı seyir izler. 1985 yılında 609 dolara ihracat yapan Macaristan 2007 yılında kirazın tonunu 2926 dolara ihraç etmiştir Ama bu yükseliş uzun süreli olmamış, 2008 yılında tekrar düşmüş ve tonu 911 dolara ihraç edilmiştir.

Güney Yarım Küre ‘ye bakıldığında kiraz ihracat fiyatlarının yüksek olduğu görülür. Bunun da muhtemel sebepleri, kuzey yarımküreye oranla üretim alanlarının ve üretimin az olması ve hasat döneminin kış aylarına rastlaması söylenebilir. Ekim ayından ocak ayının sonuna kadar kuzey yarım kürede turuncgiller haricinde çok az taze meyve bulunur. Bu durumlar sebebiyle kiraz ihracat fiyatları yüksek seyretmektedir. Örneğin; Şili, ABD ve Türkiye’nin yarısı kadar 26885 ton ihracat yapabilmektedir. Fiyatlar ise 1985 yılında tonu 1766 dolar iken 2007 yılında tonu 3999 dolar olmuş 2008 yılında 3270 dolara yükselmiştir. 2010 yılında ise 6787 dolara çıkmıştır. Avustralya ise 2007 yılında 8734 dolara kiraz ihraç ederken 2008 yılında 8810 dolara kiraz ihraç etmiştir. 2010 yılında tekrar yükselerek 11 842 dolara çıkmıştır. Yeni Zelanda için de aynı durumların geçerli olduğunu söylemek mümkündür.

Ortadoğu kiraz ihraç eden iki ülke Lübnan ve Suriye örnek alınırsa Lübnan,1985 yılında kirazın tonunu 303 dolardan ihraç ederken 2007 yılında ihracat fiyatı 1193 dolara çıkmıştır.2008 yılında ise tekrar düşüş yaşayarak 573 dolara düşmüştür. Suriye ise 1990 yılında 721 dolara kirazın tonunu ihraç ederken 2007 yılında 851 dolara satmıştır. Suriye en iyi fiyatla 1995 yılında 1610 dolarda kirazı sattığı görülmektedir.

Her ne kadar kirazın ihracat fiyatı düştüğünde fazla ihracat yapılabilirse de tek faktör bu değildir. Bu faktörün yanında kalite, reklam ve promosyonlar da önemli yer tutar.

c-Türkiye'nin Kiraz İhracat Pazarı

Kiraz ihracatı yönünden yıllarca en iyi pazarın Türkiye açısından Avrupa ülkeleri olduğu görülür. Son yıllarda bunu Rusya takip eder.¹³⁹ Diğer dünya ülkeleri açısından kiraz ihracatı fazla yoğun değildir veya hiç yoktur.

Tablo:37:Yıllar itibarı ile Türkiye'nin Kiraz İhraç Ettiği Bazı Ülkeler:

ÜLKELER	1995		2005		2006		2007		2009	
	Ton	1000D.	Ton	1000D.	Ton	1000D.	Ton	1000D.	Ton	1000D.
Almanya	7935	13656	16049	35 032	15108	42948	19142	48994	14708	45702
Rusya	-----	-----	1 317	1 359	20329	28948	12788	14149	12586	17712
Belçika	736	1267	2969	11260	2731	11215	2958	10178	1208	6926
İtalya	558	960	2 289	7151	2681	9722	3608	11746	3180	10704
Hollanda	1697	2 920	2 329	6741	2809	9269	3423	10161	2381	9290
Fransa	660	1135	232	649	1218	4385	294	867	505	1582
Bulgaristan	-----	-----	425	296	2514	4265	611	542	8830	16681
İsveç	100	172	511	1737	830	3127	743	2540	634	2347
Avusturya	485	834	1 224	2 749	799	2509	1159	2912	386	1260
K.K.T.C	-----	-----	383	759	388	896	393	766	403	930
Letonya	-----	-----	234	429	376	802	164	270	31	60
İspanya	-----	-----	283	802	91	364	262	867	75	359
Yunanistan	-----	-----	139	228	15	76	621	1365	523	1717
İngiltere	1321	2273	6 743	23 431	0,5	2	6942	24958	3125	13044
Makedonya	-----	-----	115	164	-----	-----	-----	-----	-----	-----
Diğerleri	237	407	2768	3201	21318	31217	8743	1918		
Toplam	14291	24594	35 796	93 594	57056	144203	48918	115276	72 722	132 939

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı İstatistikleri, 2010

Türkiye kiraz ihracatı açısından en iyi müşteri ülkesi Almanya'dır. Almanya 1995 yılında 7935 ton kiraz alarak 13 135 656 dolar ihracat geliri sağlamıştır. Almanya bu birinciliğini 2005,2006 ve 2007 yıllarında da korumuştur. 2007 yılı itibarı ile Almanya'ya ihraç edilen kiraz miktarı 15 108 tona çıkmış ve 42 948 bin dolar ihracat geliri elde edilmiştir. 2006 yılı itibarı ile bu rakamlar 19 142 ton ve 48

¹³⁹ ÜİB.,a.g.e.9

994 bin dolar ihracat geliri olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılında ise yine Almanya'ya 14780 ton kiraz ihracı gerçekleşmiştir.

1995 yılına kadar kiraz ihracatının fazla olmadığı Rusya, Türkiye açısından ikinci Pazar ülke konumuna geldiği görülmektedir. 2005 yılında 12317 ton ve 1359 000 dolar ile başlayan ihracatımız 2007 yılında 20 329 tona çıkmış elde edilen ihracat geliri ise 28 948 000 dolara yükselmiştir. Rusya 1991 yılında dağılmasından sonra uzun süre yeni ekonomik sistemini kurmaya çalışmış Rus halkı belirli ekonomik sıkıntılar yaşamıştır. Son yıllarda Türkiye ile Rusya arasında siyasi, ticari ve ekonomik ilişkilerin güçlendiğini görmek mümkündür. Bu gelişmeler kiraz ihracatını da etkilemiştir. 2009 yılında kiraz ihracatı 12 586 ton olarak gerçekleşmiştir.

1995'li yıllarda kiraz ihracatında ikinci sırada yer alan İngiltere'yi 2007 yılı itibarı ile kaybettiğimizi tablodan görmek mümkündür. 2009 itibarı ile tekrar İngiltere'ye ihracat 3125 ton olarak yükselmeye başlamıştır.

Avrupa ülkelerinden Hollanda, Türkiye'nin kirazının en iyi ve istikrarlı müşterilerinden biri olduğu görülmektedir. 2005 yılı itibarı ile 2 329 ton ve 6 741 000 dolar kiraz ihracatı yapılan Hollanda'ya 2007 yılında ise 2 809 ton ve 9 269 000 dolar ihracat yapılmıştır. Avrupa'da bu ülkeleri, Belçika ve İtalya izlediği görülmektedir. 2007 yılında Belçika'ya 2 731 ton (11 215 000 dolar) kiraz ihraç edilirken aynı yıl İtalya'ya 2 681 ton (9 722 000 dolar) kiraz ihracatı yapılmıştır. Avusturya'da Türkiye'nin iyi müşterilerindedir. 2005 yılında 1 224 ton(2 749 000 dolar) kiraz ihraç eden Türkiye 2007 yılında bu rakamı koruyamamıştır ve 799 tona (2 509 000 dolar) ihracatı düşmüştür. İsveç yine son yıllarda Türkiye'nin kiraz ihracatının artış gösterdiği ülkelerden biridir.2005 yılında 511 Ton (1 737 000 dolar) olan kiraz ihracatı 2007 yılında 830 tona (3127 000 dolar) çıkmıştır.

1995 yılında Türkiye'nin hiç kiraz ihracatının olmadığı Bulgaristan, Letonya, Ukrayna, Makedonya gibi ülkelere kiraz ihracatının 2005 yılında yapıldığı görülmektedir. Bu da Türkiye'nin yeni pazarlar oluşturması açısından önemlidir.

Türkiye, Asya ve Ortadoğu'ya da kiraz ihraç edebilir. Yukarıda bahsedildiği üzere Asya'da Japonya, Tayvan, Hongong gibi ülkeler kiraz ihracatının olabileceği ekonomisi güçlü ülkelerdir. Türkiye hala üretiminin büyük bir kısmını iç tüketimde tüketmektedir. Türkiye'nin 2007 üretimi 432 000 ton iken ihracatı 35 738 ton olarak

gerçekleşmiştir. Bu da toplam üretimin %8,33 kadardır. Türkiye'nin kiraz üretimini iyi değerlendiremediğinin bir göstergesidir.

2009 yılında Türkiye, bazı ülkelere kiraz ihracatını arttırdığı görülebilir. Bunlar; Irak, B.Arap Emirlikleri gibi Ortadoğu ülkeleridir.

d-Dünya ve Türkiye Kiraz İthalatı: Dünya kiraz ithalatında AB ülkeleri en önemli talepçi durumunda olduğu görülür. 1985-1987 yılları arasında dünya kiraz ithalatının %79'u AB-15 ülkesine gerçekleşmiştir. Dünyanın kiraz ithalatçısı ülkeleri ise Kuzey Amerika ve Asya'daki belli ithalatçı ülkeler olarak kiraz ithalatının %10'nunu gerçekleştirmişlerdir. Ancak 1993-1995 yılları arasında AB-15 ülkelerinde kiraz ithalatında bir düşüş yaşanmıştır ve dünya kiraz ithalatının %57'si yine bu bölgeye gerçekleşmiştir. 2002-2004 yılları arasında AB-15 kiraz ithalatında iyileşmeler görülmüştür ama yine de azalma devam ederek %48'lere kadar düşmüştür

Dünyanın diğer kiraz ithalatçı bölgelerinde ithalat büyüme hızı düzensiz olarak gerçekleşmiştir. 1985-1987 yılları arasında Kuzey Amerika ülkelerinde kiraz ithalatında büyüme oldukça düşüktür. 1993-1995 ile 2002-2004 yılları arasında yine en hızlı ithalat büyümesi Diğer Avrupa ve Kuzey Amerika'da olduğu görülür. 2002-2004 arasında dünya kiraz ithalatında Asya'nın payı %23.7 Kuzey Amerika'nın payı %16.3 ve diğer Avrupa'nın payı ise %10,7 olarak görülür.

Kiraz ithalatında yıllar itibarı ile tutarsızlıklar görülür. Örneğin;2004 yılı itibarı ile Rusya en büyük ithalatçı seçilmiştir. Fakat ithalat fiyatı düşük olduğu için değerinde dünya ithalatında dokuzuncu sıraya yerleşmiştir. İkinci sırada Avusturya, üçüncü sırada ise Almanya gelmiştir.¹⁴⁰

Kiraz ithal eden ülkelere bakıldığında genellikle vatandaşlarının kirazı bilen ülkeler olduğu görülür. Burada kiraz tüketimi alışkanlığa bağlı olarak yapılmaktadır. Diğer bir etken ise gelişmiş ülkeler kiraz ithalatı daha fazla yapmaktadır. Çünkü gelişmiş ülkelerde kişi başına MG fazla ve refah seviyesi yüksektir.

¹⁴⁰ A Publication Belrose,a.g.e.,s.36

Tablo:38:Bazı Yıllar Dünya Kiraz İthalatı:

Ülkeler	1990		1995		2000		2002		2004		2006		2007	
	Ton	Değer	Ton	Değer	Ton	Değer	ton	Değer	Ton	Değer	Ton	Değer	Ton	Değer
Almanya	99	652	297	2063	554	2711	693	3454	189	1470	120	1050	125	1253
Hollanda	99	446	131	731	349	1234	101	573	72	473	126	1122	137	1011
İspanya	----	-----	8	32	54	156	9	40	17	111	44	237	72	425
Rusya	----	-----			6	6,5	4	3,5	31	30,5	52	63,7	62	100
İtalya	6	27	295	1283	179	592	156	551	146	716	84	337	73	309
El Savla.	767	1913	4250	8161	168	65,7	32,5	52	10	44	7,3	36	6,2	39,6
Botsvana	---	----	----	-----	56	63,7	47	49,5	8,6	30	2140	827	7	14,4
Kostarika	384	3971	753	3757	957	3561	79	335	-----	----	27	104	52	189
Avustur.	---	---	3,7	4,6	324	2111	8	37	27	118	5	31	7	151
Belçika	28	94	192	797	7	28	24	115	3	13	38	156	4	27
İngiltere	37	187	493	2462	349	1234	337	1720	202	987	159	574	15	113
Moğolistan	---	----			2	8	4	28	33	42	172	406	251	856
Portekiz	---	---	12	67	1,1	5	7	37	11	140	9	130	25	215

Kaynak:FAO,Faostad; UN Comtrade,un data verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Ülkeler bazında dünya kiraz ithalatına bakıldığında 1990'dan 2007'ye bazı değişiklikler yaşansa da ilk sıraları Avrupa ülkeleri almıştır. Bu ithalatçı ülkelerin başını da Almanya çekmektedir. Almanya,2006 yılında 1 050 bin dolarlık ithalat yaparken 2007 yılında kiraz ithalatı 1.253 bin dolara çıkmıştır. Bu ithalatta artış oranı %4,1'dir. Almanya'yı Hollanda takip etmektedir. Hollanda,2006 yılında 1.122 bin dolarlık kiraz ithal ederken 2007 yılında bunu %8.7 arttırarak 137 tona çıkarmış ama değerinde 1.011 bin dolar olarak gerçekleştirmiştir. Bu ülkeleri İngiltere İtalya, Belçika, Avusturya, Danimarka, İsveç gibi Avrupa ülkeleri takip eder.

1990'lı yıllardan itibaren Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte sosyalist ekonomi yönetimini benimseyen ülkeler, serbest piyasa ekonomisine geçmişlerdir. Bu geçiş tamamlandıktan sonra bu ülkeler iyi birer kiraz ithalatçısı görüntüsü vermektedirler. Bu ülkelerin başında da Rusya gelir. 1990 ve 1995 yıllarına bakıldığında Rusya'nın hiç kiraz ithalatı görülmezken 2000'li yıllardan itibaren kiraz ithalatı artarak devam edegelmiştir. 2006 yılında 63 700 bin dolarlık 52 bin ton kiraz ithal ederken 2007 yılında bunu %9,5 arttırarak 62bin ton ve 100 milyon dolara çıkarmıştır. Yine Ukrayna, Litvanya, Bulgaristan gibi bir çok ülke kiraz ithalatına başlamıştır.

Moğolistan ise 1990'lı yıllarda kiraz ithal etmez iken 2000'li yıllardan itibaren önemli bir kiraz tedarikçisi haline gelmeye başladığı söylenebilir. 2006

yılında 9 000 ton kiraz ithalatı yapan Moğolistan 2007 yılı itibarı ile bu tutarı 25 000 ton ve 215 000 dolar değere çıkarmıştır.

Dünya da 1990'lı yıllarda bazı önemli kiraz ithalatçısı ülkelerde ise bugün aynı hız görülmemektedir. Bu ülkeler El-Salvador, Kostarika, Botsvana gibi ülkelerdir. Bu ülkelerin 2000'li yıllardan itibaren kiraz ithalatının azaldığı görülür.

Uzak Doğu Ülkeleri kiraz ithalatında güçlü Pazar olacağını söylemek yanlış olmaz. Bu ülkeler, Japonya, Çin, Tayvan, Hongong¹⁴¹ gibi ülkelerdir. Japonya'nın 2005 yılı kiraz ithalatı, 12.362 ton (95 046 000 d.) iken 2006 yılında ise %50 azalarak 6.947 ton ve 61 193 000 dolar olarak gerçekleşmiştir.

Dünyada önemli kiraz üreticisi ülkeler, ABD, Türkiye, İran, Şili gibi ülkelerde ise kiraz ithalatı ya hiç yok ya çok düşük olarak seyretmektedir.

Kanada ise yine önemli kiraz ithalatçısı olabilecek ülkelerden birisi olarak gözükmektedir. Kanada,2006 yılında 82 265 000 dolarlık 19 805 ton kiraz ithal ederken 2007 yılında 108 465 000 dolar ve 25 496 tona arttırarak kiraz ithal etmiştir.¹⁴²Dünyada önemli bir kiraz pazarı olacağı görünmektedir.

Bu tablo da şu durumu görmek mümkündür. Tüketici yaş meyve tüketme alışkanlıkları zaman içinde değiştirebilir. Geçmişte çok iyi ithalatçı görünen bir çok ülke şu anda son sıralarda yer almaktadır. Ayrıca kiraz fiyatlarının da maliyetler azaltılarak düşük tutulması talebi etkileyecek en önemli faktörlerdendir. Avrupa Birliği ülkeleri için EUROGAP belgesi ithalatta aranan önemli belgelerdendir. Bu şartlar yanında reklam ve tanıtım pazarlamacılıkta önemli etkenlerden birisidir. Bu kiraz ithalatını etkileyen faktörler sağlandıktan sonra gelecekte yeni pazarların bulunacağı ve ithalatın artacağı öngörülebilir.

e. Kiraz İhracatının Ödemeler Bilançosuna Etkisi

Kiraz ihracatı ve ithalatını karşılaştırmak gerekirse kiraz ticaretinin dış ticaret dengesine etkisi görülebilir. Ülkenin diğer kalemlerinin ihracat ve ithalat kalemlerinin sabit varsayımı altında sadece kiraz ihracat ve ithalatı yapıldığı varsayılırsa Türkiye'nin dış ticaret fazlası verdiği görülür. Buda göstermektedir ki kiraz dış ticareti dış ödemeler dengesine uzun yıllar pozitif etki yapmıştır. Uzun

¹⁴¹ DesmontO'Rourke,Belrose Inc,a.g.e.,s.11

¹⁴² UİB.,a.g.e.,s.4

yıllar boyu kiraz ihracatı ithalatından kat kat fazla gerçekleşmiştir. Bu durum dış ticaret dengesine olumlu katkı demektir.

Türkiye 1990 yılında 7 082 175 dolar dış fazla vererek ödemeler bilançosuna pozitif etki yapmıştır. Aynı pozitif etki 1995 yılında 8 838 677 dolar olarak devam etmiş ve 2000 yılında 8 028 609 dolar olarak gerçekleşmiştir. 2001 yılı itibarı ile cari fazla 11 116 729 dolara çıkmış ve artış 2003 yılında 13 052 227 dolara çıkmıştır. 2005 yılında ise 9 675 989 dolara gerilemiş, 2006 yılında 7 811 631 dolara gerileme devam etmiştir. 2007 yılında ise tekrar artış devam ederek 18 210 577 dolar olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılında ise bir gerileme ile dış fazla 13 666 897 dolar olmuştur. Bu rakamlar da gösteriyor ki kiraz dış ticareti açısından Türkiye önemli dış fazla oluşturmaktadır.

Tablo:39:Yıllar İtibarı İle Türkiye – Almanya Kiraz Dış Ticaret Dengesi Karşılaştırması: (Dolar)

Ülkeler	1990	1995	2000	2001	2003	2005	2006	2007	2008
Türkiye	+7082175	+8838677	+8028609	+11116729	+13052227	+9675989	+7811631	+18210577	+13666897
Almanya	+6685000	+1976000	+1162000	-27744000	-52676000	-69401000	-53665000	-75651000	-72500000

Kaynak :UNComtrade Databas verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Türkiye'nin kiraz dış ticaret dengesinin fazla vermesi dünya da kiraz üreten birçok ülkede vardır. ABD, İran, Şili, Yeni Zelanda, Avustralya, Arjantin gibi ülkelerde kiraz dış ticaret fazlası söz konusudur.

Avrupa'daki birçok kiraz üreticisi konumundaki birçok ülkede ise yıllar içinde durum tersine dönmüştür. Bu ülkelere en güzel örnek Almanya'dır. Almanya 1990 yılında 6 685 000 dolar kiraz dış fazla varken bu etki 2000 yılına kadar azalarak devam edegelmiş 2000 yılında 1 162 000 dolar dış fazla oluşmuştur. 2001 yılından itibaren ise kiraz dış açığı -27 774 000 dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu kiraz dış açığı günümüze kadar devam etmiştir. 2003 yılında 52 676 000, 2005 yılında 69 401 000, 2006 yılında 53 665 000 ve 2008 yılında ise -72 500 000 dolar olarak gerçekleşmiştir.

2.2.6.Kiraz İhracatının Büyümeye Etkisi

Tarım dışı sektörlerin büyüme hızının, tarım sektörünün büyüme hızının üstünde olması tarımsal gelirin milli gelir içindeki payının azalması sonucunu doğurmuştur. Burada kiraz ihracat geliri olarak GSYİH'ya etkisi vardır, fakat azdır.

Ama gelecekte üretim artışı ve talebi de artarken GSYİH'ya katkısının artacağını belirtmek mümkündür

Türkiye'nin kiraz ihracat gelirleri yıllar itibarı ile artmıştır. Kiraz ihracat gelirlerinin artması ülke GSYİH'na yüzde pay olarak az görünse de önemli katkısı olduğu söylenebilir. Kiraz ihracatının artması ülkeye döviz girdisi sağlayacak ve ülke dış ticaret dengesi ve milli geliri iyileştirici etkisi olacaktır. Bu alanda üretim yapan kişilerin geliri artacak ve öncelikle o yöreye sonra da ülke ekonomisine canlılık getirecektir. Yalnız bu katkı mevsimsel bir katkıdır. Kiraz hasat mevsimi olan Mayıs, Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında kiraz dış ticareti ülke ekonomisine katkı yapmaktadır.

Yukarıdaki bölümlerdeki kiraz ihracatı ve GSYH verilerini dikkate alarak Kiraz İhracatı/GSYH oranlaması yapılırsa, kiraz ihracatının GSYH içindeki % payını görmek mümkündür.

Tablo:40:Yıllar İtibarı ile Kiraz İhracatı/GSYH Oranları: (%)

Yıllar	Kiraz İhracatı/GSYH
1990	0,0034
1995	0,001
2000	0,089
2005	0,019
2006	0,019
2007	0,016
2008	0,040
2009	0,0122
2010	0,020

Kaynak: TÜİK , Bitkisel Üretim İstatistikleri 2011 ; TÜİK ulusal hesaplar, 2011 ve FAO Faostad verilerinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Türkiye'de kiraz ihracatı /GSYH oranı 1990 yılında on binde 34 katkı yaparken 1995 yılında bu oran 0,001 'e çıkmıştır. 2005 yılında ise bu katkı oranı on binde 89'e yükselmiştir. 2006 ve 2007 yıllarında ise bu yükseliş devam ederek binde 19 kadar çıkmıştır. 2008 yılında ise kiraz ihracatının düşüşüne paralel olarak bu

katkıda da düşüş olmuştur. 2008-2009 yılı dünya ekonomik krizinin etkilediği yıllardır. Dış talep diğer ürünlerde olduğu gibi kiraz ihracatında da daralmaya sebep olmuştur.2010 yılında ise toplam katkı binde 20 oranındadır.

2.2.7.Kirazın İstihdama Etkisi

Kiraz hasadı fazla işgücü isteyen bir iştir. Geniş bahçelerde hasat konusu önceden planlanmalı ve zamanında bitirilmelidir. Bazen hasadın iki defada yapılması da gerekebilir.

Meyve özelliği bakımından kiraz ne erken ne de geç hasat edilebilir. Erken hasat edildiğinde açık renkli, az tatlı ve küçük meyve elde edilir. Geç kalındığında ise, kirazın dayanıklılığı azalır, meyve yumuşar, kararır ve sapları kurur. Bu yüzden tam zamanında hasat edilmelidir. Bakım şartları iyiye, hasattan önceki 8-10 gün içerisinde çok önemli miktarlarda irilik, miktar artışı sağlanabilir. Biriktirme kasaları bahçenin en gölge ve serin yerinde olmalı, toplanan meyveler güneşte bırakılmamalıdır. Seçim ve ambalajlama bahçede yapılacaksa, uygun olmayan meyveler hemen ayıklanmalıdır.¹⁴³

Kiraz üretimi için gerekli işgücü isteğinin hesaplanmasında meyve veren yaştaki ağaçlar için ağaç başına 0.60 işgünü, meyve vermeyen yaştaki ağaçlar için 0.25 işgünü ihtiyacı olduğu kabul edilmiştir. Buna göre, 1 998 yılı için 4.725.000 gün¹⁴⁴ istihdam sağladığı hesaplanmıştır. 2005 yılında ise meyve veren kiraz ağacı açısından 5 631 000 işgünü, meyve vermeyen ağaç açısından 1 111 750 işgünü toplamda ise 6 742 750 işgünü istihdam oluşturduğu görülmektedir. 2008 yılında ise işgünü açısından bir artış olduğu görülür. Rakamlara bakıldığında kiraz meyvesi veren ağaç sayısı açısından 7 525 428 işgünü, meyve vermeyen ağaç sayısı açısından ise 1 750 410 işgünü toplamda ise 9 275 838 işgünü istihdam sağlanmıştır.

Profesyonel tarım sektörünün işsizlik sorunu olan Türkiye için yeni bir iş kapısı olacağını iddia eden Alara firması, Bursa, Konya, Afyon, Gaziantep, Kahramanmaraş ve Tokat gibi Türkiye'nin hemen her bölgesinde binin üzerinde köyde, 10 binden fazla üretici ile çalıştıklarını, her üreticinin 4-5 kişiyi çalıştırdığı

¹⁴³ 920-Doğu Kiraz, a.g.e.s.30

¹⁴⁴ Burak Masum,Ergun M. Emin, a.g.e.s,189

düşünüldüğünde de 50 bin kişilik bir istihdamı bulduklarını belirtmiştir. Alara'nın kendi içinde de 3 bin işçi, 125 uzman personel istihdam edilmektedir.¹⁴⁵

Türkiye’de kiraz üretim ve ihracatı istihdama mevsimsel de olsa katkı sağlamaktadır. Kiraz hasat sezonu içinde yani mayıs ve ağustos ayları arasında mevsimsel olarak istihdama katkısı büyüktür. Yukarıda da belirtildiği üzere 9 275 838 işgünü işsizlere iş imkanı sağlanmaktadır. Kiraz istihdamının önemli yanı evde istihdama katılmayan ev kadınları ve çocuklar buralarda çalışarak ev geçimine katkıda bulunmalarıdır. Kiraz toplama işleminin çoğunluğu kadın ve 18 yaş altı çocuklar tarafından yapılır. Kiraz mevsimi boyunca üretimi yapılan ilçe ve köylere önemli bir katkısı vardır.

Ayrıca Akşehir ilçe tarım müdürlüğünün yaptığı anketlerde dekar başına ortalama 10 işçi ile 5 işçi arasında değişen istihdam durumunun olduğu belirlenmiştir. Burada işçi sayısının dekara göre değişmesi kiraz ağaçlarının yetişkinliğine göre olmaktadır. Yaş olarak daha genç kirazlarda işçi istihdamı daha azdır. Bu verilere göre Türkiye’de 2008 yılı itibarıyla 8430 dekar kirazlık mevcuttur. Bu alanda her yıl 60 000 civarında işçi istihdam edilmektedir.

Yalnız tarımsal istihdamın en önemli sorunlarından birisi kayıt dışı olması ve hiçbir sosyal güvencenin bulunmamasıdır. Çoğu zaman iş kazaları olmakta ve işçiler mağdur olmaktadır. Yani kiraz hasadında çalışan işçilerin hiçbir sosyal güvencesi yoktur. Her yıl kiraz sezonunda birçok işçi ağaçtan düşüp sakatlanmaktadır. Kiraz sezonu boyunca aldığı ücret muayene masraflarına yetmemektedir. Bu tür iş kazalarında tarla sahibinin hiçbir yasal yükümlülüğü yoktur.

Tabii ki burada sadece emek yönünü düşünmemek gerekir. Kiraz üretimi ve ihracatının bulunduğu bölge ekonomisine katkısı büyüktür. 60 günlük sürede elde edilen paralar bölgesinde tasarruf edilip yatırıma dönüştürülebilir. Bölge ekonomisine katkıda bulunur. Örneğin; Akşehir’de sanayi fazla gelişmemiştir. Ama gelir seviyesi bakımından iyi bir ilçedir. Buda tamamen kiraz gibi tarımsal ürünlerle finanse edilmektedir.

---

¹⁴⁵ Taner,Kerim, Yeni şafak Gazetesi, AB'nin Meyve Bahçesi Olabiliriz., 04/04/2005,s.7

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE KIRAZ ÜRETİMİNİN ARZ – TALEP VE İHRACAT FONKSİYONUNUN TÜRETİLMESİ

Fonksiyon, bağımlı değişkeni etkileyen bağımsız değişkenlerin belirlenerek etkilerinin yönü ve derecesinin matematiksel ve istatistiksel olarak ortaya konması işlemidir. Bu bölümde öncelikle Türkiye kiraz üretiminin arz-talep ve ihracatına ilişkin iktisadi analizler yapılmıştır. Çünkü iktisadi bir olaya ilişkin teorik tahliller yapmak ilgili değişkenlerin ve bunlar arasındaki ilişkilerin ortaya konması, ekonometrik analizin temelini oluşturur. Daha sonra arz-talep ve ihracata ilişkin veriler iktisadi analiz kısmında oluşturulmuştur.

Kiraz üretiminin arz-talep ve ihracat fonksiyonu türetilirken teorik bilgilerden sonra model kurulması aşaması önem arz eder. Bu aşamada incelenen kiraz üretiminin arz-talep ve ihracatının matematiksel bir kalıba sokulmasıdır. Model kurulması aşamasında arz-talep ve ihracat bağımlı değişkenlerdir. Önemli olan bunların açıklayıcıları olan bağımsız değişkenlerin tespitidir. Bu tespit işleminden sonra değişkenler arasındaki ilişkiyi en iyi temsil edecek matematiksel kalıp seçilir. Kiraz üretiminin arz–talep ve ihracat fonksiyonları türetilirken bağımsız değişken, fiyat değişkeni olarak alınmış ve tek denklemlilik model kurulmuştur. Bu denkleme basit regresyon modeli de denir.

3.1.Araştırmanın Amacı Ve Önemi

Ülke ekonomilerinin büyümesi ve kalkınması üç sektördeki gelişmelere bakılarak değerlendirilebilir. Bunlar, tarım, sanayi ve hizmet sektörüdür. Bu sektörlerden tarım, en eski ekonomik faaliyettir. Makro ekonomiye katkısı açısından son sırada yer alsa da gerek insanların biyolojik ve fizyolojik ihtiyaçlarını karşılaması, gerekse sanayiye hammadde temini gibi katkıları açısından önemli bir ekonomik faaliyettir.

1970’li yıllarda Avrupa’nın yaşadığı ekonomik krizle birlikte 1980’li yıllardan itibaren dünyada ve Türkiye’de ekonomide serbestleşme ve dışa açık ekonomi anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu ekonomik anlayış sonucunda, ülke ekonomileri tek bir ekonomik sistem gibi yönetilmeye başlamış ve bir ekonomideki kriz diğer

ülkelerin ekonomisini etkilemeye başlamıştır. Bu yıllardan itibaren ülkelerin ekonomilerinde dış ticaret önemli bir kalem olmuştur. Ülkelerin ekonomilerinde, başka ülkelere mal satma ve ihtiyacı olan malları dışarıdan temin etme yani ihracat ve ithalat önemli bir yere sahip ekonomik değerler olmuştur. GSYH içinde dış ticaretin payı önem kazanması sebebiyle ülkeler üretmiş olduğu her türlü ürünün iç talep fazlasını satma ve uluslararası piyasalarda daha fazla pazar bulma yarışına girmişlerdir. Bu gelişmeler sadece sanayi ürünlerinde değil tarım ve hizmet sektöründe de devam etmiştir.

Türkiye'ye tarımsal açıdan bakıldığında önemli bir avantaja sahip olduğu görülür. Kriz dönemleri dahil olmak üzere uzun yıllar tarım sektörünün cari fazla verdiği görülür. Daha fazla tarımsal ürün ihracatı dış ticaret açığının azalmasına etki edecektir. Ancak tarımdaki bazı sorunlar bu olumlu etkiyi azaltıcı etki yapar. Bu sorunlar verim düşüklüğü, pazarlama sorunları, kalite, AB'nin istediği EUROGAP standartlarına uymada eksiklik ve yanlış tarımsal ilaçları kullanma gibi nedenler sayılabilir. Bu eksiklikler giderildiğinde tarımın GSYH'ya katkısı da büyüyecektir.

Bu çalışma da amaç; tarım sektörünün ülke ekonomisine katkılarını kısaca ortaya koyduktan sonra, tarımsal üretim içinde pay olarak fazla büyük olmayan ama dış ticaret geliri açısından çok önemli yeri olan kiraz meyvesinin üretim, tüketim ve dış ticaretinin geçmişi ve bugünkü veriler toplanarak fonksiyonlarını türetmek ve ülke ekonomisine katkısını ortaya koymak olacaktır. Bu fonksiyonların ortaya konması iktisadi karar birimlerine (kiraz üreticileri, hane halkı, devlet ve dış dünya) yol gösterici olması anlamında önemli bir çalışma olacaktır.

Kiraz üretimi açısından Türkiye, Dünya kiraz üretiminde önemli yere sahiptir. Dünyadaki konumu sayısal verilerle ispat edilmiş ve zaman serileri oluşturularak Türkiye kiraz arz fonksiyonu türetilmeye çalışılmıştır. Böylece kısıtlı verilerle de olsa Türkiye kiraz arzını etkileyen temel değişkenlerin etki derecesi belirlenmeye çalışılmıştır. Bu çalışma gelecekte kiraz arzının nasıl olması gerektiği sorusuna cevap olması açısından önemli bir çalışma olacaktır.

İç talepte, toplam tüketim, kişi başına tüketim ve talebi etkileyen temel faktör fiyat verileri toplanmış ve zaman serileri elde edilmiştir. Bu serilerle iç talep fonksiyonu elde edilmiştir. Bu fonksiyon, kirazın iç talebini belirleyen temel değişkenler ortaya konularak kiraz arzına yol gösterici olması ve piyasa dengesi

açısından önemli bir çalışmadır. Dış talepte ihracat verileri toplanarak, rakip ülkelerin de ihracat verileri elde edilerek zaman serileri bulunmuş, devamında ise ihracat fonksiyonu türetilmeye çalışılmıştır.

Türkiye kirazının fonksiyonlarını türetme, kiraz arz-talep dengesini vermesi, dış ticarete katkısı ve Türkiye ekonomisine katkısı açısından önemlidir. Böylece bir üretim- tüketim planlaması yapılarak talep fazlası üretimin oluşmamasının sağlaması makro ekonomik denge açısından önemli olacaktır. Kiraz, çok yıllık bir bitki olması, arz-talep dengesini bir yıl içinde sağlanmasını zorlaştırır. Onun için gelecekte kiraz üretimi ve tüketimi nasıl değişmeli sorusuna cevap vermesi açısından önemli bir çalışma olacaktır.

3.2.Verilerin Toplanması Ve Kısıtlıklar

Kiraz üretimi, tüketimi ve ihracatına ilişkin veriler toplanırken temel kaynaklar; TÜİK, FAO ve Dünya Ticaret Örgütü ile DPT verilerinden alınmıştır.

Kiraz üretiminde veriler, TÜİK ve FAO Faostad verileri dikkate alınarak hazırlanmıştır. Tarımsal GSYH deflâtörü, DPT verilerinden faydalanılarak üreticinin eline geçen fiyatlar reel fiyatlara dönüştürülmüştür.

İç tüketime ilişkin veriler ise İstanbul Hal Piyasa verileri, TÜİK verilerindeki TÜFE değerlerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

İhracat verilerine ilişkin temel kaynak ise FAO; Faostad ile UN Comtrade verileridir. Bu kaynaklardaki veriler dikkate alınarak zaman serisi oluşturulmuştur. Dünya kiraz ticaretinde Türkiye'nin en önemli rakibi ABD'dir. Türkiye kiraz ihracat fiyatları, ABD kiraz ihracat fiyatları ile oranlanarak göreceli ihracat fiyat serisi oluşturulmuştur.

Bu çalışmada temel kısıtlama bazı verilerin elde edilememesidir. Çünkü arzı, talebi ve ihracatı açıklayan bazı değişkenlerin yıllık verilerine ulaşamamıştır. Bilhassa arz fonksiyonuna ilişkin maliyet faktörünün verileri bulunamamıştır. Onun için tek açıklayıcı değişken kullanılmıştır. Kiraz üretim maliyetlerine ilişkin sadece son bir-iki yıla ilişkin veriler mevcuttur. Ayrıca iç tüketimde de veriler, İstanbul Hal Piyasa'sının piyasaya sattığı çıkış fiyatları ile TÜİK'in TÜFE verileridir. Pazarda kirazın ortalama bu fiyatların üzerinde satıldığı bir gerçektir. Çünkü buradan alan

satıcı karını ekleyip satacaktır. Birde pazardaki talep durumuna ve kiraz ürününün az veya çok olmasına göre fiyatlar değişecektir.

İhracat verilerinde ise kısıtlılık, 1985 yılı öncesi verilerinin bulunmamasıdır. Temel veri kaynağı olan UN Comtrade, FAO ve TÜİK sitelerinde 1985 öncesi veriler yoktur.

Gerek iç tüketimde gerekse ihracatta veriler 25 yıl ile sınırlı kalmıştır. Zaman serilerinde, verilerin 30 yılın üzerinde olması analizin güvenilirliğini arttırmaktadır.

3.3.Araştırmada Kullanılan Yöntemler

Bu çalışmada zaman serileri analizi yapılarak fonksiyonlar türetilmiştir. Araştırmanın uygulamasında E-VIEWS paket programı kullanılarak E.K.K yöntemi fonksiyonel ilişkiler kurulmuştur. Bu çalışmada, Türkiye kiraz üretiminin arz-talep ve ihracat fonksiyonları oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu ekonometrik ilişkilere ulaşılrken zaman serilerinde sahte regresyon sorununu aşmak için üretim ve iç tüketim de birim kök analizleri yapılmıştır.

3.3.1.Zaman Serisi Analizi

Zaman serisi, bir değişkenin zaman içindeki, aylık, üç aylık, yıllık hatta haftalık değişme hareketlerinin bir kümesidir. Zaman serisi ile ilgili bu analizin amacı, gözlem kümesince temsil edilen gerçeğin anlaşılması ve zaman serisindeki değişkenlerin gelecekteki değerlerinin doğru bir şekilde tahmin edilmesidir.¹⁴⁶

Metodolojide seriler, trend, mevsimsel, dalgalı ve düzensiz unsurlardan oluşur.¹⁴⁷ Bunlar;

1-Trend: Zaman serilerinin uzun sürede düşme ve yükselme süreçlerinden oluşan kararlı durumdur. Y_t gibi bir seri; $T_t = \beta_1 + \beta_2 t$ formüle edilebilir.

2-Mevsimsel: Zaman serilerinde mevsimlere göre değişmeyi ifade eder. Mevsimsel etkiler sebebiyle zaman serileri bazı dönemlerde diğer dönemlere göre farklılıklar gösterir.

$S_t = \beta_1 \sin(t\pi/2)$ şeklinde formüle edilebilir.

¹⁴⁶ Allen,R.G.D.Statics for Economists, Mc- Millan,UK,1964,s,133

¹⁴⁷ Kutlar,Aziz,Ekonometrik Zaman Serileri,Gazi Kitabevi,Birinci Baskı,Ankara,2000,s.8

3-Dalgalı: Ekonomide, konjonktürel hareketler sonucunda kısa süreli oluşan genişleme ya da daralma durumu olarak tarif edilebilir.

4-Düzensiz: Diğer faktörler gibi belirlilik özelliği göstermeyen hata terimi ile ifade edilebilecek değişimlerdir.¹⁴⁸ $I_t = \beta_1 I_{t-1} + u_t$ şeklinde formüle edilebilir.

Eğer bir zaman serisi analizinde tek değişkenin zaman içindeki hareketi inceleniyorsa tek değişkenli zaman serisi, birden fazla değişkenin birlikte zaman içindeki değişimi inceleniyorsa çok değişkenli zaman serisi denir. Kiraz üretiminin arz-talep ve ihracat fonksiyonlarının türetilmesinde tek değişkenli zaman serisi analizi yapılmıştır.

Zaman serilerinde belirli bir çözümle elde edilen katsayılar yerine, daha sık gecikme işlemcileri veya gecikme operatörler kullanılmaktadır. Doğrusal gecikme operatörü kısaca,

$L^k y_t = y_{t-k}$ şeklinde¹⁴⁹ ifade edilebilir.

Bir zaman serisinin deterministik ya da stokastik özelliklerinin incelenerek dikkate alınması önemlidir. Deterministik özellikler; sabit katsayı, trend ve mevsimselliği ortaya koyarken, stokastik özellik değişkenin durağanlığı¹⁵⁰ ile ilgilidir. Zaman serilerinin durağan olması, zaman içinde varyansın ve ortalamasının sabit olması ve gecikmeli iki zaman periyodundaki değişkenlerin co-varyansının değişkenler arasındaki gecikmeye bağlı olup zamana bağlı olmamasıdır.¹⁵¹ Zaman serilerinin durağan olmaması durumunda zaman serileri trend içerir. Bu da zaman serilerinin kullanılacağı öngörüleme ve regresyon denklemlerinde sahte regresyon durumunu ortaya çıkaracaktır. Sahte regresyon, bir zaman serisinin diğerine göre regresyonu hesaplanırken iki değişken arasında ilişki olmasa bile R^2 yüksek çıkacaktır. Bir zaman serisinin durağan olup olmadığı çeşitli şekillerde test edilir. Bunlardan birisi de birim kök analizidir.

¹⁴⁸ Newbold,Paul,İşletme ve İktisat İçin İstatistik,Çev.Ümit Şenesen,Litaretür yayıncılık,İstanbul 2000,s.785

¹⁴⁹ Kutlar,Aziz,a.g.e.,s.8

¹⁵⁰ Zaman Serileri Ekonometrisi 1:Durağanlık,Birim Kökler,2011,s.4,(www.yildiz.edu.tr/taştan/teaching)

¹⁵¹ Gujarati,Domador N,Basic Econometrics,Thrid edit, MC-Graw-Hill,İnc.,USA,1995,S.712

3.3.1.1. Birim Kök Testi

Araştırmadaki zaman serilerinin durağan olup olmadığının tespitinde birim kök testi ile durağanlık sınaması yapılmıştır. Çünkü zaman serileri durağan değilse, güçlü genel eğilimler (trend) taşıyacak ve ilişki gerçek olmaktan çok, sahte regresyon şeklinde ortaya çıkacaktır. Regresyon sonuçlarına bakıldığında R^2 yeterince yüksek ve t istatistikleri anlamlıdır. Ancak Durbin-Watson istatistik değeri küçük çıkar. Bu durumda da t, F ve ki-kare gibi geleneksel sınamalar kuşkulu hale gelecektir.¹⁵² Ayrıca Granger ve Newbold, u_t hata teriminin duyarlı olmadığı ortaya çıkarsa, regresyon sonucunun ekonomik anlam taşımadığını ortaya koymuşlardır. Böyle bir durumda t arttıkça hata teriminin varyansı artar. Böylece hata terimi sürekli unsur haline gelir ki testlerde kabul edilen aykırı bir varsayım durumu ortaya çıkar. Eğer stokastik süreç durağan değil ise, serinin davranışı sadece ele alınan tahmin dönemi için geçerli olacak, diğer gelecek dönemler için bir genelleme yapılamayacaktır.¹⁵³

Bir seride trendin olup olmadığı ACF değerlerinin yavaşça azalmasından anlaşılır. Ancak bir seride birim kök ve birim köke yakınlık arasındaki farkı ACF değerleri ile fark etmek pek mümkün olmamaktadır¹⁵⁴. Birim kökün varlığını ispat için kullanılan Dickey-Fuller testidir. Dickey-Fuller'in ortaya koyduğu üç denklem şekli vardır:

-Sabitli ve trendsiz: $\Delta Y_t = \gamma Y_{t-1} + u_t$

-Sabitli ve trendsiz: $\Delta Y_t = a + \gamma Y_{t-1} + u_t$

-Sabitli ve trendli: $\Delta Y_t = a + bt + \gamma Y_{t-1} + u_t$

Sabitli ve trendsiz, Dickey-Fuller testi süreci aşağıdaki gibi işler¹⁵⁵;

Model: $Y_t = pY_{t-1} + u_t$ (u_t : Hata terimi) Bu eşitlik şu şekilde gösterilebilir:

$Y_t - yt-1 = (p-1)yt-1 + u_t$ Denklemin her iki tarafından $yt-1$ çıkarılıp, $(p-1)=y$ olursa;

$\Delta y_t = \gamma y_{t-1} + u_t$ şeklini alır.

$H_0: p=1, H_1: p<1.$

¹⁵² Uzgören N., Ceylan G., Uzgören E., Yönetim ve Ekonomi Celal Bayar Ü.İ.İ.B.F., Sayı:2, Cilt:14, 2007 Manisa, s.249

¹⁵³ Durağanlık analizi, Birim Kök Testleri ve Trend, 2011, s.8. (www.deu.edu.tr/onder.hanedar/dosyalar)

¹⁵⁴ Kutlar, Aziz, a.g.e.s.154

¹⁵⁵ Durağanlık analizi, Birim Kök Testleri ve Trend, 2011, s.8. (www.deu.edu.tr/onder.hanedar/dosyalar)

$(p-1)=0$ veya $\gamma=0$ durumunda yt serisi birim kök içermektedir. Ancak $p<1$ olursa seri durağan olur. p 'nin sıfırdan farklı olup olmadığının tespiti için t testine başvurulur. Burada Dickey-Fuller'in Monte Carlo uygulamasında ortaya çıkardığı T (τ)¹⁵⁶ istatistiği kullanılır. Bunlara MacKinnon Kritik değerleri denmektedir. t istatistiğinin mutlak değeri, MacKinnon mutlak değerinden küçükse serinin durağan olmadığı büyükse serinin durağan olduğu sonucuna varılır.

3.3.2.Çift Logaritmik Yöntem

Arz fonksiyonunun tespitinde çift logaritmik yöntem kullanılarak anlamlılık testleri yapılmıştır. Bu yöntemin en önemli, özelliği; β katsayısının Y 'nin X 'e göre esnekliğini göstermesidir. Bu yöntem ile kirazın arz esnekliği bulunur. Yöntemin işleyişi aşağıdaki gibidir.

$Y=f(X)$ için çift-logaritmik kalıp;

$\log Y = \mu + \beta \log X$ şeklindedir.¹⁵⁷

3.3.3.Yarı Logaritmik Yöntem

Ekonomik olayı açıklayan X ve Y değişkenlerinin verilerinin biri aritmetik diziliş diğeri geometrik diziliş¹⁵⁸ gösteriyorsa yarı logaritmik yöntem kullanılır. Türkiye kiraz ihracat verilerinde bu özellik olduğu için bu yöntem uygulanmıştır. Yöntemin işleyişi aşağıdaki gibidir.

$\text{Log} Y = \gamma_0 + \gamma_1 X$ şeklindedir.

3.4.Türkiye Kiraz Arz Fonksiyonu

Arz, sunmak ve satmak anlamına gelen bir kelimedir. Kiraz arzı, belirli bir zaman diliminde belirli fiyatlardan satılmak istenen miktarlarına denir. Türkiye kiraz arzı dendiğinde her bir kiraz üreticisinin arzının yatay toplamı anlaşılır. Belirli bir ürünün arz miktarı, üretimde kullanılan girdi fiyatlarına, ürün fiyatına, varsa rakip ve tamamlayıcı ürünlerin fiyatına, üretici firma sayısındaki değişmeye, teknoloji kullanım düzeyine ve üreticilerin geleceğe yönelik fiyat beklentilerine bağlı olarak değişir. Kiraz arzında da bu faktörler temel etkenlerdendir. Ancak kiraz meyvesinin kendisine has özellikleri sebebiyle rakip ve tamamlayıcıları yoktur. Bu çalışmada

¹⁵⁶ Ertek,Tümay,Ekonometriye giriş,BETA,2.Baskı,İstanbul,2000,s.147

¹⁵⁷ Ertek ,Tümay,a.g.e.s,387

¹⁵⁸ Tarı,Recep,Ekonometri ,ALFA,2.Baskı,,İstanbul,2002.,s.145

üretimde kullanılan girdi fiyatlarının bulunamayışı en önemli eksikliklerdir. Kiraz arzını etkileyen temel faktör, üretici fiyatları alınmıştır. Tek değişkenli basit regresyon modeli uygulanmıştır. Diğer değişkenlerin değişmediği varsayımıyla kiraz arz fonksiyonu;

$Q=f(P)$ şeklinde oluşturulmuştur.

Kiraz arz fonksiyonuna ulaşmak için zaman serilerinin durağanlıklarının test edilmesi gerekir. Öncelikle birim kök analizleri yapılır.

3.4.1. Birim Kök Analizi

Zaman serisi analizlerinde sahte regresyon sorununu aşmak için değişkenlerin durağan olup olmadıkları tespit edilmelidir. Çünkü sahte regresyon, t ve F gibi istatistiksel değerleri kuşku hâle getirecektir. Birim kökün varlığının sınanması için iki hipotez oluşturulur. Bunlar:

H1: $\gamma < 0$ ($p < 1$) Seride birim kök yoktur. Seri durağandır.

H0: $\gamma = 0$ ($p = 1$) Seride birim kök vardır. Seri durağan değildir.

Dickey–Fuller testinin uygulanmasında $\Delta y_t = \gamma y_{t-1} + u_t$ regresyonunda yer alan γ parametresinin sahip olduğu t değerinin, Dickey-Fuller 'a özel olarak hazırlanan T tablo değeri ile karşılaştırılarak önceden hazırlanan H_0 ve H_1 hipotezlerine göre birim kökün varlığı tespit edilmelidir.¹⁵⁹

Bu amaçla kiraz üretimi (q) ve kiraz fiyatı (p) değişkenleri için tanımlanan biçimlerinde (logaritmik formda) durağanlık testleri yapılmıştır. Önce kiraz üretiminin birim kök analizi yapılmıştır. SIC kriterine göre bir gecikme alınarak test edilmiştir.

¹⁵⁹ Durağanlık analizi, Birim Kök Testleri ve Trend, 2011, s.8. (www.deu.edu.tr/onder.hanedar/dosyalar)

Tablo:41:Kiraz Üretimi Birim Kök Analizi:

İddia Hipotezi: D(LQ) Birim köke sahiptir.

Dışsal Değişken: Yok

Gecikme uzunluğu: 0 (Otomatik Schwarz kriterine göre, max gecikme=1)

	t-İstatistiği	Olasılık
Genişletilmiş Dickey-Fuller test istatistiği	-7.723519	0.0000
MacKinnon Kritik Değerleri		
1% level	-2.647120	
5% level	-1.952910	
10% level	-1.610011	

*MacKinnon (1996) tek yanlı p değerleri.

Genişletilmiş Dickey-Fuller Test Denklemi

Bağımlı Değişken: D(LQ,2)

Metod: En Küçük Kareler

Tarih: 09/22/11 Saat: 15:58

Örneklem (Ayarlanmış): 1982 -2010

Gözlem sayısı: 29 (ayarlamadan sonra)

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
D(LQ(-1))	-1.361031	0.176219	-7.723519	0.0000
R ²	0.680557	Bağımlı Değ. Ort.		0.000206
Düzeltilmiş R ²	0.680557	Bağ. Değ. Standart Sap.		0.226983
Regresyonun standart hatası	0.128289	Akaike bilgi kriteri		-1.235189
Reg. Hata kareler top.	0.460826	Schwarz kriteri		-1.188041
Logaritmik olasılık	18.91024	Hannan-Quinn kriteri.		-1.220423
Durbin-Watson istatistiği	1.767770			

Elde edilen regresyon şu şekildedir.

$$\Delta \text{Log } Q_t = -1,361033 \text{ Log } Q_{t-1}$$

$$(-7.723519)$$

Bulunan t istatistiği tau istatistiği olarak işlem görür. Bulunan ADF Test istatistiği 7,723519 olup bulunan bu değer, MacKinnon Kritik değerlerine sırasıyla %1,%5ve %10 tablo değerleri ile karşılaştırılır. Bu karşılaştırma; %1 kritik değeri – 2,647120, %5 kritik değeri -1,952910 ve %10 kritik değeri – 1,610011 ile yapılır. Sonuca bakıldığında t istatistiğinin mutlak değeri MacKinnon kritik değerlerinin mutlak değerinden büyük çıkmıştır. Bu sonuç, H1: $\gamma < 0$ ($p < 1$) hipotezinin kabulüdür.

Yani kiraz üretim serisi birim kök taşımaz. Seri, bir gecikme alınarak durağanlaştığı için birinci dereceden durağandır.

Sonra kiraz üreticisinin eline geçen fiyatlardan oluşan zaman serisinin logaritmik formda durağanlık testi yapılmıştır. Kısaltma olarak PTL simgeleri kullanılmıştır. Üretici fiyatları tarımsal GSYİH deflâtörü ile oranlanarak reel fiyatlar oluşturulup işleme konmuştur. Yine serinin bir gecikmeli operatörü alınmıştır.

Tablo:42:Kiraz Üretici Fiyatlarının Birim Kök Analizi:

İddia Hipotezi: D(LRPTL) Birim Köke Sahiptir.

Dışsal Değişken: Yok

Gecikme Uzunluğu: 0 (Otomatik Schwarz Kriterine göre,, max gecikme=1)

	t-istatistiği	Olasılık
Genişletilmiş Dickey-Fuller test istatistiği	-3.583578	0.0008
MacKinnon Kritik değer.: 1% level	-2.647120	
5% level	-1.952910	
10% level	-1.610011	

*MacKinnon (1996) tek yanlı p değerleri.

Genişletilmiş Dickey-Fuller Test Denklemi

Bağımlı Değişken: D(LRPTL,2)

Metod: En Küçük Kareler

Tarih: 09/22/11 Saat: 15:59

Örneklem (Ayarlanmış): 1982 -2010

Gözlem Sayısı: 29 (ayarlamadan sonra)

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık.
D(LRPTL(-1))	-0.626716	0.174886	-3.583578	0.0013
R ²	0.310561	Bağımlı Değ. Ort.		-0.074205
Düzeltilmiş R ²	0.310561	Bağımlı Değ. S. Sapması		1.004968
Reg. Standart hatası	0.834450	Akaike bilgi kriteri		2.509785
Reg. Hata Kareler Top.	19.49657	Schwarz kriteri		2.556934
Log. Olasılık	-35.39189	Hannan-Quinn kriteri		2.524552
Durbin-Watson istatistiği	1.964398			

Bilgisayar çıktısına göre elde edilen regresyon şu şekildedir:

$$\Delta \text{LogPTL}_t = -0,626716 \text{ LogPTL}_{t-1} \\ (-3.583578)$$

Tablodan görüleceği üzere ADF test istatistiği (t istatistiği) -3,583578 olup %1, %5 ve %10 MacKinnon kritik değerlerinin (sırasıyla -2,647120, -1,952910 ve -1,610011) mutlak değerlerinden daha büyüktür. Bu sonuçlarda göstermektedir ki

H1: $\gamma < 0$ ($p < 1$) hipotezi kabul edilir. Bunun anlamı, PTL zaman serisi birim kök taşımaz, birinci dereceden durağandır.

3.4.2: Türkiye Kiraz Arz Fonksiyonu

Üretim ve fiyat değişkenlerinin logaritmik formlarda durağan oldukları tespit edildikten sonra, çift logaritmik yöntem ile arz fonksiyonu türetilmiştir.

Tablo:43:Türkiye Kiraz Arz Fonksiyonu:

Bağımlı Değişken: LQ
Metod: E.K.K.
Tarih: 09/22/11 Saat: 16:00
Örnek Aralığı: 1980- 2010
Gözlem Sayısı: 31

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık
C	12.11097	0.025410	476.6292	0.0000
LRPTL	0.092156	0.005011	18.39052	0.0000
R ²	0.921026	Bağımlı Değ. Ort.		12.03836
Düzeltilmiş R ²	0.918303	Bağımlı Değ. S. Sapması		0.488956
Reg. Standart hatası	0.139757	Akaike bilgi kriteri		-1.035486
Reg. Hata Kareler Top	0.566427	Schwarz kriteri		-0.942970
Log. Olasılık	18.05003	Hannan-Quinn kriteri		-1.005328
F-istatistiği	338.2111	Durbin-Watson istatistiği		0.966585

Tablodaki bu regresyon değerlerine göre kiraz arz modeli;

Log Q=12,11097+0,092156 Log PTL olarak tespit edilmiştir.

(476,6292) (18,39052)

Regresyon modelinin parametrelerinin işaretleri teorik beklentilere uygundur. Temel arz kanuna göre kirazın fiyatı arttıkça arz edilen miktarın artması gerekir. Yani arz eğrisi pozitif eğimli bir yapıya sahiptir. Regresyon modeli parametrelerinin işaretleri pozitif çıkmıştır.

Ayrıca parametreler istatistiksel olarak anlamlıdır. Olasılık değerlerinin 0.000 çıkması t- istatistiği regresyon katsayılarının %99 oranında anlamlı olduğunu gösterir.

Şöyle ki;

Standart Hata: Burada 12,11097 değeri ana kütle parametresi olan b_0 'ın ve 0,092156 değeri de b_1 'in tahminidir. Bulunan bu tahmin değerlerinin ana seri parametrelerinin güvenilir tahminleri olup olmadığının araştırılması gerekir. Yani tahminin, gerçek değere ne kadar yakın olup olmadığının anlaşılması gerekir.

İstatistikte bir tahminin güvenilirliği onun standart hata ve varyansının küçüklüğüne bağlıdır. ¹⁶⁰ Hesaplama standart hatalar 0,025 ve 0,005 olarak bulunmuştur. Bu değerler çok küçük çıktığından bağımlı değişken tahminleri (Q) bağımlı değişken (Q)'ye o derece yaklaşmakta ve regresyon doğrusu verilere uygun olmaktadır.

Düzeltilmiş R²: 0,918303. Bağımlı değişkende (Kiraz üretimi: Q) meydana gelen değişmelerin 0,92'sinin bağımsız değişkende (Üretici fiyatları: PTL) meydana gelen değişmelerle açıklandığını gösterir. Çünkü çıkan sonuç 1'e çok yaklaşmıştır. R² değeri, 0 ile 1 arasında yer alır. 0'a yaklaştıkça bağımlı değişkendeki değişmeyi bağımsız değişkendeki değişmeler açıklayamaz. 1 ve bire yaklaştığında ise bağımlı değişkendeki değişmeyi bağımsız değişkendeki değişmeler etkiler. Üretici fiyatlarındaki artışlar, iktisadi anlamda kiraz arzını artırır. Yıllara göre üreticinin eline geçen fiyatlara bakıldığında her yıl arttığı gözlemlenebilir. Düzeltilmiş R² sonucu da bunu desteklemesi yönünden anlamlıdır.

R² Büyüdükçe (veya s² küçüldükçe) bağımsız değişken (PTL)'in bağımlı değişken (Q)'yü açıklama gücü artmakta, R² küçüldükçe (veya s² büyüdükçe) bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni açıklama gücü azalmaktadır. ¹⁶¹ Araştırmada R² büyük çıkmakta yani 1'e yaklaşmakta standart hata ise çok küçük çıkmaktadır. Bu rakamlarda göstermektedir ki kiraz üretimini üreticinin eline geçen kiraz fiyatları açıklamaya yeter.

t-testi:18,39052 olarak bulunmuştur. İstatistikte bir tahminin güvenilirliği yani ana kütle değerine yakınlığı onun standart hata veya varyansının küçüklüğüne bağlıdır. ¹⁶² Bu duruma göre kiraz arz fonksiyonunun standart hatası küçük çıkmıştır. Buna ilaveten ana kütle tahminciye ne kadar yakın olduğunu bulabilmek için ana kütle güven aralıkları bulunur. En yaygın kullanılan güven düzeyi %95'tir. Ana seriden çekilebilmesi mümkün örneklerin tahminci katsayılarının %95' i bu sınırlar içinde bulunmalıdır. Araştırma regresyon sonuçlarına bakıldığında t_{hesaplanan} > t_{tablo} değeri olduğu görülür. t_{hesaplanan}=18,39052 > t_{tablo}=2,045 olarak çıkmıştır. Bu sayıların anlamı, üretici eline geçen kiraz fiyatları (PTL), kiraz üretimini (Q) pozitif yönde etkileyen önemli bir değişkendir. Modeldeki tek değişken olan fiyat (PTL), kiraz

¹⁶⁰ Tari, a.g.e., s.43

¹⁶¹ Akaya Ş., Pazarlıoğlu M.V., Ekonometri 1, Berk Masa Üstü Yayıncılık, 4. Baskı, İzmir 2000, s.88

¹⁶² Ertek, Tümay, a.g.e.s, 123

arzının en önemli belirleyicisidir. Tablodaki verilere bakıldığında kiraz fiyatları arttıkça sürekli Türkiye’de kiraz üretiminin arttığı görülür.

F Testi: 338.2111. F testi, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerinde etkili olup olmadıklarını anlamak için kullanılır. $R^2 = 0$ iken $F=0$ olurken R^2 arttıkça F değeri de artmakta ve $R^2 = 1$ olduğunda F değeri sonsuz olmaktadır. $F_{\text{hesaplanan}} < F_{\text{tablo}}$ çıkarsa esas hipotez kabul edilir. Araştırmada $F_{\text{hesaplanan}} = 338,21$ çıkarken $F_{0,5} (1,28) = 4,17$ çıkmıştır. Bu sonuç göstermektedir ki üreticinin eline geçen kiraz fiyatları (PTL) yani bağımsız değişken bağımlı değişken olan kiraz arzı (Q) üzerinde büyük etkiye sahiptir. Çünkü $F_{\text{hesaplanan}} < F_{\text{tablo}}$ çıkmıştır.

Durbin –Watson d Testi: Otokorelasyon ekonometride istenilmeyen bir durumdur. Hata teriminin birbirini izleyen değerleri arasında ilişki bulunması haline otokorelasyon denir. Bu durum doğrusal regresyon modelinin önemli bir varsayımından sapmadır. Varsayım gereği hata terimleri arasında bir ilişki yoktur.¹⁶³ Otokorelasyon daha çok zaman serilerinde ortaya çıkar. Otokorelasyonun olup olmadığını tespit edebilmek için Durbin –Watson testi kullanılır. Bilgisayar çıktısına bakıldığında Durbin-Watson istatistiği 0,966585 olarak hesaplanmıştır. Bu rakam da 0’dan uzak 1’e yakın olduğu için pozitif otokorelasyondan bahsedilir. Durbin –Watson tablo değerleri ile değerlendirilecek olursa $0 < 0,966585 < 1,36$ olduğu gözlemlenir. Tablo değerine bakılırken $k=1$ açıklayıcı değişken, $n=31$ ve $\alpha = 0,05$ şeklinde tabloya bakılmıştır. Buna göre alt sınır $d_1 = 1,36$ ve üst sınır $d_u = 1,50$ olduğu için modelde otokorelasyon vardır.

Otokorelasyon varsa bunun düzeltilmesi gereklidir. Bunun çözümü ise otokorelasyonun nedenine bağlıdır. Eğer modele alınmayan bir değişkenden veya matematiksel kalıbın yanlış seçilmesinden kaynaklanıyorsa bu hataların düzeltilmesiyle bu sorun giderilir. Bu sebeplere bağlı bir otokorelasyon değilse yani gerçek bir otokorelasyon ise hata teriminin E.K.K varsayımlarına uyacak biçime dönüştürülmesidir.

Akaike bilgi kriteri; açıklayıcı değişkenlerin sayısını tespit etmek için yaygın olarak kullanılır. -1,035486 olarak çıktıdan anlaşılmaktadır. R^2 değeri yüksek AIC kriteri düşüktür.

¹⁶³ Tarı, a.g.e., s.192

Scwars Kriteri (SIC); model seçiminde kullanılan bir kriterdir. SC kriterinin azalışına göre model seçimi yapılmaktadır¹⁶⁴. Bilgisayar çıktısında SC kriteri -0,942970 olarak hesaplanmıştır.

3.4.3.Değerlendirme

Kiraz arzını etkileyen bağımsız değişken, üreticilerin eline geçen fiyat olduğu fonksiyonel ilişki modellenerek kanıtlanmıştır. Fonksiyon türetmede kullanılan matematiksel ve istatistiksel parametreler anlamlı çıkmıştır. Çift logaritmik yöntem uygulanmasının sebebi, kiraz arz esnekliğine ulaşmaktır. Uygulamada arz esnekliği 0,9 hesaplanmıştır. Model bulgusuna göre, reel fiyattaki yüzde birlik bir artış arzı yüzde 0.9 oranında artırmaktadır. Esneklik katsayısı düşük çıkmıştır. Bu oranda iktisat teorisindeki esneklik değerlerine uygundur. Çünkü tarımsal ürünlerdeki fiyat artışına uyum en erken bir yılda gerçekleşir. Kiraz çok yıllık bir meyve olması sebebiyle fiyat artışlarına tepki 5 yılda bir gerçekleşebilir. Çünkü bir kiraz ağacının verim verme süresi asgari 5 yıldır.

3.5. Türkiye Kiraz Talep Fonksiyonu

İstek, arzu anlamına gelen talep, bir zaman diliminde tüketicinin, bir malın değişik fiyatlarından almak istediği miktara denir. Kirazın toplam talebi, bireysel taleplerin yatay toplamından ibarettir.

Toplam talebi etkileyen faktörler; başta ürünün kendi fiyatı, rakip malların fiyatı, tamamlayıcı malların fiyatı, gelir, nüfus, tüketici tercihleri ve beklentiler gibi faktörlerdir. Kiraz ürününün talebi analizinde inceleme sadece kendi fiyatı ile olacaktır. Çünkü rakip ve tamamlayıcıları olan meyveler yoktur. Ayrıca ceteris-paribus yapılarak, gelir, nüfus değişiklikleri ve beklentiler gibi faktörleri sabit varsayılmıştır. Buna göre talep fonksiyonu;

$D=f(P)$ şeklindedir.

Pratikte tarım ve gıda ürünleri için talep, mikro ekonominin tüketici fayda teorisinden hareketle tanımlanır. Buna göre, tüketici bütçe ve ürün fiyatları veri iken fayda maksimize etmeye çalışır. Tüketicinin n maldan hangi miktarda tüketeceğini

¹⁶⁴ Akkaya Ş.,Pazarlıoğlu M.V.,a.g.e.,s,307,308

malların fiyatları veri iken bütçe sınırlar. Tüketici dengesi, ürünlerin marjinal ikame oranlarının fiyat oranına eşit olduğu noktada dengelenir¹⁶⁵.

Türkiye kiraz tüketimine ilişkin fonksiyonel ilişkilere ulaşmak için önce durağanlık testlerinin yapılması gerekir.

3.5.1.Birim Kök Testi: Zaman serileri durağan değilse, güçlü genel eğilimler (trend) taşıyacak ve ilişki gerçek olmaktan çok sahte regresyon şeklinde ortaya çıkacaktır. Regresyon sonuçlarına bakıldığında R^2 yeterince yüksek ve t istatistikleri anlamlıdır. Ancak Durbin-Watson istatistik değeri küçük çıkar. Bu durumda da t, F ve ki-kare gibi geleneksel sınamalar kuşkulu hale gelecektir. Birim kökün varlığının sınanması için iki hipotez oluşturulur.

Bunlar:

H1: $\gamma < 0$ ($p < 1$) Seride birim kök yoktur. Seri durağandır.

H0: $\gamma = 0$ ($p = 1$) Seride birim kök vardır. Seri durağan değildir.

Önce tüketim serisinin durağanlık testi yapılmıştır. Sonuçlarında birim kök taşıyıp taşımadığına karar verilir.

---

¹⁶⁵ DPT,Dokuzuncu Kalkınma Planı,Bitkisel Üretim Özel İhtisas Komisyonu Raporu,s.83

Tablo:44:Kiraz Tüketimi Birim Kök Analizi:

İddia Hipotezi: LC Birim köke sahiptir.
 Dışsal değişken: Sabit ,Lineer Trend
 Gecikme süresi: 0 (Otomatik SIC kriterine göre, max gecikme=1)

	t-İstatistikleri	Olasılık
Genişletilmiş Dickey-Fuller test istatistiği:	-3.264545	0.0953
MacKinnon Kritik		
Değerleri:	1% level	-4.374307
	5% level	-3.603202
	10% level	-3.238054

*MacKinnon (1996) tek yanlı p değerleri.

Genişletilmiş Dickey-Fuller Test Denklemi
 Bağımlı Değişken: D(LC)
 Metod: E.K.K.
 Tarih: 09/22/11 Saat: 18:07
 Örneklem (Ayarlanmış): 1981 - 2005
 Gözlem Sayısı: 25 (Ayarlamadan Sonra)

Değişkenler	Katsayılar	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
LC(-1)	-0.584669	0.179097	-3.264545	0.0035
C	6.683103	2.043590	3.270277	0.0035
@TREND(1980)	0.031820	0.009477	3.357505	0.0028
R ²	0.339913	Bağımlı Değ. Ort.		0.044666
Düzeltilmiş R ²	0.279905	Bağımlı Değ. Stan. Hatası		0.125290
Regresyonun Stan. Hata.	0.106319	Akaike Bilgi Kriteri		-1.532585
Reg. Hata Kareler Top.	0.248681	Schwarz Kriteri		-1.386319
Log Olasılık	22.15731	Hannan-Quinn Kriteri		-1.492017
F-istatistiği	5.664465	Durbin-Watson d İst.		2.277109
Olasılık(F-istatistiği)	0.010366			

Elde edilen regresyon şu şekildedir:

$$\Delta LC_t = 6,683103 + 0,031820t - 0,584669 LC_{t-1}$$

Bu durağanlık testinde trend söz konusudur. Zaman serileri durağan olmaması durumunda trend içerir. Ancak seri üzerinde uzun dönemde deterministik bir trendin varlığı ile düzensiz modellerde zaman içinde ortaya çıkan ve bir müddet sonra kaybolan trendler birbirinden farklıdır. Zaman serisine yapılacak doğrusal trend ilavesi ile yani trendsizleştirme sonucunda eğer zaman serisi durağan hale geliyorsa bu zaman serisi deterministik bir trende sahip olduğunu ancak eğer doğrusal trend ilavesi ile zaman serisi durağan hale gelmiyorsa bu durumda fark

alınarak zaman serisi durağan hale getirileceğinden stokastik bir trend geçerlidir¹⁶⁶. Türkiye kiraz tüketim serisinde trend mevcuttur. Bu trend durumu doğrusal trend ilavesi ile zaman serisi durağan hale getirilmiştir. Bu seride deterministik bir trend süreci geçerlidir.

Dickey-Fuller test istatistiği sonucu $-3,264545$ dir. Bu MacKinnon Kritik değerleri ile karşılaştırılır. MacKinnon Kritik değerleri sırasıyla %1 ($-4,374307$), %5 ($-3,603202$) ve % 10 ($-3,238054$) olarak hesaplanmıştır. Çıkan bu sonuçlara göre %1 ve % 5 MacKinnon Kritik değerleri Tau mutlak değerlerinden büyük çıktığı için reddedilir. %10 MacKinnon Kritik değerinin mutlak değer sonucu, Dickey-Fuller test istatistiğinin mutlak değer sonucundan küçük olduğundan bu kabul edilir.

($-3,264545 > -3,238054$) Bu sonuca göre kiraz tüketimi zaman serisinin durağan olduğu sonucuna varılır.

---

¹⁶⁶Durağanlık analizi, Birim Kök Testleri ve Trend, 2011, s.8. (www.deu.edu.tr/onder.hanedar/dosyalar)

Tablo:45:Tüketici Fiyat değişkeninin durağanlık testi sonuçları:

İddia Hipotezi: PC Birim Köke sahiptir.
 Dışsal Değişken: Durağan
 Gecikme uzunluğu: 0 (Otomatik SIC kriterine göre, max gecikme=1)

	t-istatistiği	Olasılık
Genişletilmiş Dickey-Fuller test istatistiği	-6.783796	0.0000
MacKinnon Kritik Değerleri:		
1% level	-3.737853	
5% level	-2.991878	
10% level	-2.635542	

*MacKinnon (1996) tek yanlı p değerleri

Genişletilmiş Dickey-Fuller Test Denklemi
 Bağımlı Değişken: D(PC)
 Metod: E.K.K
 Tarih: 09/22/11 Saat: 18:54
 Örneklem (Ayarlanmış): 1987 -2010
 Gözlem Sayısı: 24 (Ayarlamadan Sonra)

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
PC(-1)	-1.364745	0.201177	-6.783796	0.0000
C	75290.23	29474.59	2.554411	0.0181
R ²	0.676565	Bağımlı Değ. Ort.		-3691.542
Düzeltilmiş R ²	0.661864	Bağımlı Değ. Stan. Hatası		228123.8
Regresyonun Stan. Hata	132652.8	Akaike Bilgi Kriteri		26.50851
Reg. Hata Kareler Top	3.87E+11	Schwarz Kriteri		26.60668
Log Olasılık	-316.1022	Hannan-Quinn Kriteri		26.53456
F-İstatistiği	46.01988	Durbin-Watson d İst.		1.743403
Olasılık(F-istatistiği)	0.000001			

Fiyat değişkeninin (PC) durağanlık testi denemesinde Dickey-Fuller testi sonucunun mutlak değeri MacKinnon kritik değerlerinin mutlak değerinden düşük çıkmasına rağmen seri durağan değildir. Zaman serisi trend taşımaktadır. Bu durum sahte regresyona sebep olmaktadır. R² yeterince yüksek t ve F değerleri anlamlıdır. Ancak serinin durağan olmaması bu geleneksel değerlendirmeleri kuşkulu hale getirir. Trendi ortadan kaldırmak ve seriyi durağan hale getirmek için fiyat değişkeninin birinci farkı alınarak durağanlaştırılmıştır. Bu şekilde birinci farkı alınarak serinin durağanlaştırılmasına stokastik trend süreci denmektedir. Bu şekliyle regresyon modeline konmuştur.

Tablo:46: Tüketici Fiyat değişkeninin durağanlık testi sonuçları:

İddia Hipotezi: D(P) Birim Köke sahiptir.
 Dışsal Değişken: Durağan
 Gecikme uzunluğu: 0 (Otomatik SIC kriterine göre, max gecikme=1)

	t-İstatistiği	Olasılık
Genişletilmiş Dickey-Fuller test İstatistiği	-6.451333	0.0000
MacKinnon Kritik		
Değerleri:		
1% level	-3.769597	
5% level	-3.004861	
10% level	-2.642242	

*MacKinnon (1996) tek yanlı p-değerleri.

Genişletilmiş Dickey-Fuller Test Denklemi
 Bağımlı Değişken: D(P,2)
 Metod: E.K.K.
 Tarih: 09/22/11 Saat: 18:57
 Örneklem (Ayarlanmış :1989-2010
 Gözlem Sayısı: 22 (Ayarlamadan Sonra)

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
D(P(-1))	-2.531198	0.392353	-6.451333	0.0000
D(P(-1),2)	0.401399	0.203566	1.971832	0.0634
C	-7.838078	10.15203	-0.772070	0.4496
R ²	0.927282	Bağımlı Değ. Ort		3.727273
Düzeltilmiş R ²	0.919627	Bağımlı Değ. Stan. Hatası		166.5731
Regresyonun Stan. Hata	47.22358	Akaike Bilgi Kriteri		10.67379
Reg. Hata Kareler Top.	42371.26	Schwarz kriteri		10.82257
Log. Olasılık	-114.4117	Hannan-Quinn kriteri		10.70884
F-İstatistiği	121.1415	Durbin-Watson d ist.		2.015285

Elde edilen regresyon modeli şu şekildedir:

$$\Delta P_t = -7,838078 - 2,531198t + 0,401399t_{-1}$$

Dickey-Fuller'in t testi (-6,451333) sonucunun mutlak değeri, MacKinnon kritik değerleri olan %1 (-3,769597), %5 (-3,004861) ve % 10 (-2,642242)' luk değerlerinin mutlak değerlerinden büyük çıktığı için birim kök taşımaz. Yani kirazın tüketici fiyatları serisi durağandır.

3.2.2.Türkiye Kiraz İç Talep Fonksiyonu

Talep fonksiyonu yurtiçi tüketimdeki yüzde değişme ve fiyattaki yüzde değişme değişkenlerinden yola çıkılarak modellenmiştir. Tüketim değişkeni

tanımlandığı biçimde durağan iken, fiyat değişkeninin birinci farkı durağandır ve bu değişken birinci farkı alınarak regresyon modeline konmuştur. Modeli bulguları aşağıdaki tablodadır.

Tablo :47:Kiraz Tüketim Fonksiyonu Model Bulguları:

Bağımlı Değişken: LC

Metod: E.K.K.

Tarih: 09/22/11 Saat: 19:08

Örnekleme (Ayarlanmış): 1987- 2010

Gözlem Sayısı: 24 (Ayarlamadan Sonra)

Değişkenler	Katsayı	Standart H.	t-İstatistiği	Olasılık
C	52741.03	27647.14	1.907648	0.0696
DP	-493.8336	326.6936	-1.511611	0.1449
R ²	0.094090	Bağımlı Değ. Ort		54181.38
Düzeltilmiş R ²	0.052912	Bağımlı Değ. Stan. Hatası		139092.2
Regres. Stan. Hata	135362.3	Akaike Bilgi Kriteri		26.54895
Reg. Hata Kareler Top	4.03E+11	Schwarz kriteri		26.64712
Log. Olasılık	-316.5874	Hannan-Quinn kriteri		26.57500
F-istatistiği	2.284967	Durbin-Watson d ist.		2.480115
<u>Olasılık(F-istatistiği)</u>	<u>0.144865</u>			

Regresyon bulgularına göre tüketim fonksiyonu:

$$C=52741,03-493,8336 DP$$

$$(1,907648) (-1,511611)$$

Regresyon bulgularına göre, talep fonksiyonunun parametreleri teorik beklentilere uygundur. Olasılık değerinin 0,0696 çıkması %95 ihtimalle katsayının verilen model için anlamlı olduğunu gösterir. Olasılık değerinin 0,1449 çıkması fiyat değişkeninin anlamlı olmadığını gösterir. Ancak fiyat değişkeninin parametresi istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu durum yurtiçi kiraz talebinin fiyat duyarlılığının yüksek olmadığı anlamına gelir. Düzeltilmiş R²: 0,052 çıkmıştır. Bu istatistiksel değer, kiraz talebini, bağımsız değişken fiyatın ancak %5'ini belirlediğini gösterir. Kiraz hasat döneminde pazarlardan tüketiciler, fiyatı ile fazla ilgili olmadan tercih ederler. Kiraz talebini etkileyen esas faktörler zevk ve tercihler ile tüketici geliri olarak söylenebilir. Kiraz talebinde tüketiciler, marjinal faydalarını fiyata eşitlediklerinde tüketici dengesi gerçekleşir. Kiraz tüketiminde tüketicilerin fayda maksimizasyonu geçerlidir. Ayrıca parametreler istatistiksel olarak anlamlıdır.

Düzeltilmiş R^2 , t değeri, F İstatistiği, Durbin-Watson d değeri gibi istatikselsınamalar anlamlı çıkmıştır.

3.6. Türkiye Kiraz İhracat Fonksiyonu

İhracat fonksiyonu için yarı logaritmik bir model hesaplanmıştır. Bağımlı değişken ihracatımızın logaritmik formu iken, bağımsız değişken Türkiye'nin ihracat fiyatının ABD'nin ihracat fiyatına oranı olarak tanımladığımız görelı ihracat fiyatıdır. Log-doğ modelinde bağımsız değişkenin (ihracat fiyatları) zaman (ay, yıl) alınması halinde b_2 katsayısı bağımlı değişkenin (ihracat) zamanın herhangi bir noktasındaki artış hızını gösterir¹⁶⁷. Türkiye kiraz ihracatında böyle bir modelin kullanılması kiraz ihracatında yıllık artış hızını göstermesi bakımından önemlidir. Bir de modelin istatiksels anlamda anlamlılıkları test edilmesi gerekir.

Tablo:48: İhracat Fonksiyonu Model bulguları:

Bağımlı Değişken: LXTR

Metod: E.K.K.

Tarih: 09/22/11 Zaman: 16:51

Örneklem (ayarlanmış): 1980 2005

Gözlem Sayısı: 26 (ayarlamadan sonra)

Değişkenler	Katsayılar	Standart		Olasılık
		Hata	t-istatistiği	
C	7.946514	0.747311	10.63347	0.0000
RXP	3.579876	1.653800	2.164636	0.0406
R^2	0.163345	Bağımlı Değ. Ort Bağımlı Değ. Stan.		9.499435
Düzeltilmiş R^2	0.128484	Hat.		1.143163
Regres. Stan. Hata	1.067200	Akaike Bilgi kriteri		3.041758
Reg. Hata Kareler	27.33400	Schwarz kriteri		3.138535
Top		Hannan-Quinn kriteri		3.069626
Log. Olasılık	-37.54286	Durbin-Watson ist.		0.491652
F-istatistiği	4.685649			
Olasılık(F-istatistik)	0.040583			

¹⁶⁷ Akaya Ş, Pazarlıoğlu M.V., a.g.e.s.212

Model bulgularına göre ihracat fonksiyonu:
Log XTR=7,946514+3,579876 XP elde edilir.
 (10,63347) (2,164636)

Olasılık değerinin 0,0000 çıkması katsayının verilen model için %99 ihtimalle anlamlı olduğunu gösterir. Ayrıca parametreler istatistiksel olarak anlamlıdır. Düzeltilmiş R², t değeri, F İstatistiği, Durbin-Watson d değeri gibi istatistiksel sınamalar anlamlı çıkmıştır.

3.6.1.İhracat Fonksiyonu

Modelin parametrelerinin işaretleri teorik beklentilere uygundur. Göreli ihracat fiyatındaki 1 dolarlık bir artış, kiraz ihracatını yüzde 3.6 oranında artırmaktadır.

3.7. Değerlendirme Ve Sonuç

Yukarıdaki iki model bulgularının otaya koyduğu en önemli sonuç, Türkiye’de kiraz arzının fiyat esnekliğinin düşük olmasına karşın, ihracatın görece ihraç fiyatına esnekliği oldukça yüksektir. Bunun anlamı Türkiye’de kirazın giderek yerli tüketimden çok ihraç amacıyla üretiliyor olmasıdır. Kısaca araştırmanın sonucu, kiraz, bir ihraç ürünü niteliği taşımaktadır.

Sonuç

Türkiye'nin ekolojik sistemi kiraz üretimine çok uygundur. Bu uygunluk üretim rakamlarına da yansımıştır. Türkiye, 39 054 000 hektar tarım alanına sahip ve bunun içinde 3 053 000 hektarı çok yıllık bitkilere, bunun da 1 749 000 hektarı yaş meyve arazilerine aittir. Yaş meyve arazileri içerisinde 670 459 hektarı kiraz bahçelerinin bulunduğu arazileridir. Bu alan yaş meyve alanının %38'ini kapsar. 2010 yılı verilerine göre 22 149 565 bin adet kiraz ağacı mevcut ve bu ağaçların 14 740 131 adeti meyve vermektedir. 7 409 434 adedi ise meyve vermeyen ağaçlardan oluşmaktadır. 1990 'lı yıllardan 2010 yılına %178 bir artış olduğu gözlemlenir. 20 yıllık sürede 2 kat bir artış olduğu görülmektedir. Kiraz üretiminde ekolojik sistemin uygunluğu sebebiyle büyük artışlar olmuştur. Bu artışların temelinde ihracata yönelik olması sonucunda gelirinin iyi olmasıdır.

Verim açısından da Türkiye çok iyi durumdadır. 2010 yılında Türkiye'de hektar başına verim yaklaşık 10 ton iken ABD ve İran'da 8 tonun üzerindedir. Güney yarım küre ülkesi Şili'de ise 4,48 tondur.

Dünya'da en fazla kiraz üretimi kuzey yarım kürede gerçekleşmektedir. Türkiye, ABD ve İran'ın üretim toplamı dünya üretiminin yarısını karşılamaktadır. Kiraz dünya üretimi 2 102 651 ton iken bunun %20 'si Türkiye, %14'ü ABD ve %12'si İran tarafından üretilmektedir. Türkiye kiraz üretimi 417 000 ton ile dünyada ilk sırada gelir. ABD'nin üretimi ise 2010 yılında 287 305 ton ve İran'ın 255 000 ton olarak gerçekleşmiştir. Güney yarım kürede ise Şili, Arjantin, Avustralya, Yeni Zelanda gibi ülkeler önemli üreticilerdir. Şili'de 2010 yılı üretimi 58 100 ton olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye, dünya kiraz üretimi içinde ilk sırada iken bu üretimin büyük bir kısmı ülke içerisinde tüketilmektedir. 2009 yılı itibarı ile kişi başına tüketim 3,72 kg.dır. Dünya ortalaması ise 2 kg. civarındadır. En fazla kiraz tüketen ülkeler yine kiraz üreticisi ülkeler olarak görülür. Tüketimde, tanıma, gelir, marjinal fayda, zevk ve tercihler daha fazla rol oynar. Kalkınmış ülkeler daha fazla meyve tüketen ülkeler olarak görülür. Ayrıca tıp bilim adamlarının sağlığa faydalarını ortaya koymaları kiraz tüketimini arttıran önemli faktörlerdendir.

Türkiye, dünyada kiraz üretiminde ilk sırada iken aynı şekilde ihracatta da birinci sıradadır. Ancak üretimin %16' sını ihraç edilebilmektedir. Geri kalanı iç

tüketimde kullanılmaktadır. 2010 yılında 65 294 ton ile birinci sıradadır, ama gelir artışı buna paralel olmamıştır, 2010 yılında 147 828 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Rakip ABD’nde 2010 yılında 64 305 ton olarak ihracat gerçekleşmiş, gelirden ise Türkiye’den daha fazla gelir (356 467 milyon dolar) elde etmiştir. İhracat fiyatları açısından 2010 yılında Türkiye kiraz kg. fiyatı 2,264 dolar iken, ABD’i 5,543 dolara ihraç etmiştir. Kg. fiyatı olarak en iyi satışı güney yarım küre ülkeleri elde etmektedir. Şili kg.ını 6,687 dolardan ihraç ederken Avustralya ve Yeni Zelanda kg.ını 11 doların üzerinde satmaktadır. Bunun da sebebi kuzey yarım kürede kış olması ve bu dönemde kiraz hasadı yapmalarıdır.

Bölgesel olarak Akşehir ve yöresi Türkiye kiraz üretimi içerisinde %2,5’lik bir paya sahiptir. Kiraz üretimi 10 470 ton olarak 2010 yılında gerçekleşmiştir. 1990’lı yıllarda önemli bir konuma sahip iken son yıllarda yeni üretici şehirlerin ve bölgelerin olması bu oranı düşürmüştür. Örneğin; Konya’nın Hadim, Taşkent gibi ilçelerinde üretim yapılması. Alan olarak 8 734 hektar bir alanda kiraz üretimi yapılmaktadır. Toplamda 137 580 kiraz ağacı mevcuttur. Bunun 134 938 adedi meyve veren niteliktedir. Akşehir 0900 kirazının patentini almıştır. Çünkü Akşehir yöresi kirazının Akşehir gölünün klimatolojik etkisi, toprak yapısı gibi eko sistem yapısı diğer bölgelere göre tad, aroma bakımından farklı kılmaktadır. 2010 yılı itibarı ile verim Türkiye ortalamasının çok üzerindedir. Türkiye ortalaması 28 kg. iken Akşehir bölgesinde 78 kg. olarak gerçekleşmiştir.

Akşehir bölgesinde üretilen kirazın ihracatı Türkiye ortalamasının üzerinde gerçekleşmektedir. Akşehir bölgesinde üretilen kirazın ortalama %70’i ihraç edilmektedir. Oysa Türkiye kiraz üretiminin %16’lık kısmı ihraç edilebilmektedir. Akşehir bölgesi 7 329 tonluk kiraz ihracatı ile Türkiye kiraz ihracatının %11,3’lük kısmını karşılamaktadır.

En fazla ihracata konu olan Türkiye kirazı 0900 Ziraat çeşididir.

Ekonometrik çalışma ile Türkiye kiraz üretimi arzının temel belirleyicisi, üretici eline geçen fiyatlar olduğu anlaşılmıştır. Çünkü üretici, diğer birçok meyve ve tarımsal ürüne göre daha fazla kazanmaktadır. Üretici eline geçen fiyatlar, yıllara göre değişmekle birlikte ortalama 2 ve 2.5 TL civarında seyrettiği görülür. Bu fiyatta üretici için iyidir. Ayrıca üretici gelir elde ettikçe üretimini artırır. Bunun bir

göstergesi de her yıl Türkiye’de ağaç sayısının artması gösterilebilir. Temel arz kanununa göre satılan malın fiyatları arttıkça üretim artar.

İç tüketimde de yeterlilik vardır. Arz-talep dengesi sağlanmış hatta fazla vermektedir. İç talebin belirleyicisi sadece malın fiyatı değildir. Ekonometrik analizde kiraz ürününün talebinin fiyat duyarsızlığı ortaya çıkmıştır. Tüketiciler malın fiyatı ile marjinal faydasını eşitlediklerinde tüketimde bulunurlar. Tüketimi etkileyen faktörlerden birisi gelirdir. Gelir arttıkça kiraz tüketimi artar. 2008 ekonomik krizinin olduğu dönemde Türkiye’nin ihracatı 28 000 tona gerilemiştir. Bu da kiraz talebinin gelir ile bağlantısını ortaya koyar.

Türkiye’de kiraz arzının fiyat esnekliğinin düşük olmasına karşın, ihracatın görelî ihraç fiyatına esnekliği oldukça yüksektir. Araştırmanın en önemli sonucu, Türkiye’de kirazın giderek yerli tüketimden çok ihraç amacıyla üretiliyor olmasıdır. Türkiye kiraz ihracat verilerine bakıldığında 1985 yılında 1942 ton ihracat yapılır iken 1990 yılında 5 445 tona, 2000 yılında ise 11 940 tona çıkmıştır. Geçen 10 yıl içerisinde 2010 yılında 53 867 tona çıkmıştır. Kiraz ihracatında sürekli artış vardır. Bu rakamlar da gösteriyor ki kiraz meyvesinin sürekli dış talebi söz konusudur. Bu durum tarım üreticilerinin kiraz meyvesi üretimini teşvik etmektedir. Türkiye’de yıllar gectikçe yeni kiraz bahçeleri kurulumu devam etmektedir.

Ekonometrik çalışma da çıkan sonuca göre kiraz, genellikle ihracat için üretilen ve gelir yüksek olan bir meyvedir. Türkiye’de kiraz üretimi, ihracatı, tüketimi, toplam ağaç sayısı ve dikim alanları düzenli artmaktadır. Bundan sonra yapılacaklar şöyle sıralanabilir:

1-Kiraz üretiminde verim ve kalite artışına önem verilmelidir. Verimi ve kalitesi düşük olan bölgelerde kiraz üretimi başka meyvelerin üretimine kaydırarak teşvikler yapılmalıdır. Ayrıca kalitesi yüksek, talep gören 0900 Ziraat çeşidinin üretimine önem verilmeli, bu çeşidin özelliklerini bozacak çeşitlerin üretiminden kaçınılmalıdır.

Kiraz bahçeleri kurulurken ekonomik olmasına önem verilmelidir. Buda tozlayıcı çeşit seçimi olarak önem arzeder. Çünkü kirazın çoğunluk çeşidi kendi kendine kısırdır. Mutlak bir dölleyiciye ihtiyaç duyar.

2-Analiz sonucu ve sayısal verilerin verdiği sonuç, kirazın iç ve dış talebinin önü açıktır. Bunun için dış talebin istediği kalite ve standartlarda üretimin yapılması

için çalışmalar yapılmalıdır. Üreticiler, eğitim verilerek bilinçlendirilmeli ve AB standartları olan HACCP ve GAP ilkelerine uygun ilaçlama ve üretim yapılması teşvik edilmelidir.

3-Türkiye kiraz üretiminde dünya’da birinci sırada iken ihracatın düşük olması en önemli sorunlardan biridir. Önemli olan yeni pazarların olmasıdır. Dünyada birçok tropikal ülke kiraz üretmemektedir. Dünya nüfusu hızla artmaktadır. Çin ve Hindistan’ın 1 milyardan fazla nüfuzu mevcuttur. Her iki ülkede de büyük şehirler mevcuttur. Bunun yanında düzenli gelir artışı ve modern perakendecilik genişlemektedir. 2008 krizinden ekonomileri güçlenerek çıkan Çin, Hong-Kong, Güney Kore, Tayvan gibi Asya’da ülkeler mevcuttur. Bu ülkeler kiraz pazarı olabilir. İhracat pazarı için hedef ülkeler, Brezilya, Hindistan, Rusya, Vietnam, Endonezya, Meksika gibi ülkeler olabilir.¹⁶⁸ Eskiden de iyi pazar olan Almanya, İngiltere, Hollanda ve Fransa gibi AB ülkeleri Pazar olma önemini korumaktadır. Ayrıca Türkiye için Ortadoğu ülkeleri, Suudi Arabistan, Katar, Irak gibi ülkeler önemli pazarlar olabilir. 2009 yılı ihracat rakamlarında görüldüğü üzere Türkiye, Irak’a 900 ton kiraz ihraç etmiştir.

4- İhracatta hedef pazarlar iyi seçilmeli ve ambalaj, kalite, depolama iyi yapılmalıdır. Çünkü kiraz çabuk bozulabilen bir meyvedir. Onun için taşımada soğuk zincir ve kargo uçaklarının kullanılması tüketiciye ulaşması anlamında çok önemlidir.

5-Dünyada kiraz üreten ülkeler çoğalmaktadır. Bilhassa Türkiye’nin komşuları Gürcistan, Azerbaycan gibi ülkeler ile Özbekistan gibi Orta Asya ülkeleri gelecekte önemli üretici ülkeler haline gelebilir. Onun için Türkiye verim ve üretim açısından iyi durumdadır. Bundan sonra genel bir üretim planlaması yapılarak yeni ve verimi düşük alanlarda üretime sınır koyması önemli olacaktır.

---

¹⁶⁸ DesmontO’Rourke,Belrose İnc,a.g.e.,s.11

Kaynakça

- AKBAY, Cuma-CANDEMİR Serkan-ENVER Orhan. (2005). *Türkiye’de Yaş Sebze ve Meyve Üretimi ve Pazarlaması*, KSÜ.,Fen ve Mühendislik Dergisi,8(2).
- AKDER,A.Halis, *Türkiye Tarım Politikasında Destekleme Reformu*, (2008), (www.arip.org.tr/document/ raporlar ve makaleler)
- Akdeniz İhracatçılar Birliği, (26/05/2008). *Dünya ve Türkiye Kiraz Üretimi ve Ticareti*, Araştırma Serisi.
- Akşehir İlçe Tarım Müdürlüğü Verileri
- ALLEN, R.G.D, (1964). **Statics for Economists**, Mc- Millan,UK.
- ARMAĞAN, G. (2011) *Türkiye’ de Tarımın Yapısı ve Üretim*, (www.adu.edu.tr/akademik) Erişim Tarihi: 15/05/2011
- AYSU, Abdullah (Aralık 2005). *Türkiye Tarımı Çökerken ABD Tarım Tekellerini Zengin ediyoruz*. (sendika.org) Erişim Tarihi: 15/01/2011
- BALIKÇIOĞLU, F. (1988). *Türkiyenin Dış Ticaret Hadlerindeki Değişmeler ve Gelir Etkisi*, Ankara.
- BAŞKAYA,Y.S.-GÜRGÜR,T-Öğünç, F. (2008), *İşlenmiş Gıda Fiyatlarını Belirleyen Faktörler*, T.C.Merkez B.Araştırma ve Para Politikası Genel Müdürlüğü Yayınları
- BEDESTENCİ, Çetin, CANITEZ, Murat. (2004). **Dış Ticaret İşlem ve Uygulamaları**, 3. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Bitkisel Üretim, Kiraz ve Vişne Yetiştiriciliği*, (www.tarim.gov.tr Erişim Tarihi: 02/02/2012)
- BURAK Mansur, ERGUN M.Emin, YALÇINKAYA Erol. (2001). DPT, *Bitkisel Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Meyvecilik Alt Komisyonu, Kiraz Raporu*, Ankara.
- DESMONT O’Rourke, BELROSE Inc,(2010). *World and National Trends in the Sweet Cherry Industry: Meeting Future Challenges Head-on*, Mid-Colombia Cherry Day, Feb2.
- DTM(2009),*Dış Ticaret Müsteşarlığı İstatistikleri*, 2008.
- DİNLER, Zeynel (2000). **Tarım Ekonomisi**, Bursa: Ekin Kitapevi.
- DPT, *Bitkisel Üretim Özel İhtisas Komisyon Raporu*, 9.Kalkınma Planı/2007-2013)
- DPT, (2008) *Temel Tarımsal Göstergeler*,2008

- DPT, (2007) Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, *Gıda Güvenliği, Bitki ve Hayvan Sağlığı Özel İhtisas Komisyon Raporu*, Ankara
- DPT, (2008), 1950-2006 *Dış Ticaret Göstergeleri*,
- DPT, (2001) 8.5 Yıllık Kalkınma Planı, *Bitkisel Üretim Özel İhtisas Komisyonu, Meyvecilik Alt Komisyon Raporu*, Ankara,
- DURA, Cihan. (1987) **Tarımın Türk Ekonomisinin Gelişmesine Katkısı Bugün ve Yarını**, ENKA Spor, İstanbul: Eğitim ve Sosyal Yardım Vakfı Yayını.
- Durağanlık analizi, Birim Kök Testleri ve Trend, 2011, (www.deu.edu.tr/onder.hanedar/dosyalar); (Erişim Tarihi: 13-11-2011)
- EDUARDO Daniel Cittadini.(October 2007). *Sweet Cherries From the end of the World: Options and Constraints for Fruit Production Systems in South Patagonia*, Arjantina.
- EREN .Aslan. (2006). **Türkiye Ekonomisi**, Bursa: Ekin Kitapevi.
- ERTEK, Tümay, (2000), **Ekonometriye giriş**, 2.Baskı, İstanbul: BETA.
- EXPORT&IMPORT, Taking *Western Australian Agriculture to the World*, (www.farmguide.com.au.) (Erişim Tarihi: 13-11-2011)
- Export and Import of Agri Products, (2002), (indabudget.nic.in/es 2001-2002)
- EUROPEN COMMISSION, DIRECTORATE - *General for agriculture and Rural Development, Agricultural Commodity Markets Past Developments: Fruits and Vegetables*, (www.ec.europa.eu/.../trade pol/world Markets/fruit)
- FAO,(2008), Agriculture World: towards 2015-2030, *Prospect by Major Sector*,
- FAO, (2008), Agriculture World:towards 2015-2030, *Food and Agriculture in National and International Setting*,
- FAO, (2008),World Agriculture: Towards 2015-2030, *Table A8: Yield and harvested land for selected crops*,
- FAO,(2008) Agriculture World= Towards2015-2030, *Long-term Perspectives The Outlook For Agriculture*.
- FAO,(2008) , World Agriculture: towards 2015-2030, *Summary Report. Table A3: Per capita food consumption and undernourishment*.
- FAO,(2008) ,Agriculture World: towards 2015/2030, *Food an Agriculture in National an International setting, 2008*
- FAO, *Production of cereals and share in world*, Table B.1 (www.fao.org)
- FAO: *Prodstat verileri* (www.fao.org.)

- GERÇEKÇİOĞLU, Resul, BİLGİNER Şükriye, SOYLU, Arif. (2008) **Genel Meyvecilik**, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- GUJARATİ, Domador N, (1995) **Basic Econometrics**, Thrid edit, MC-Graw- Hill, Inc., USA,
- GÜRAN, Sevgi, (1989). **Ekonomik Analize Giriş**, İstanbul: Der Yayınevi.
- HAYLEY Boriss, HENRICH Brunke. (March 2006)., *Commodity Profile: Cherries, Sweet And Tart*, Agriculture Issues Center University Of California.
- İstanbul Hal Piyasası, 2011.
- ITC Trademap, 2008.
- KARAKAŞ, Eser, *Yeni İstihdam Verileri*, Referans Gazetesi, 26 Nisan 2006
- KARAKAYALI, Hüseyin, (2009), **Türkiye'nin Ekonomik Yapısı ve Değişimi**, Manisa: Genişletilmiş 3. Baskı.
- KARLUK, Rıdvan. (2002)., **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: BETA.
- KEPENEK, Yakup, YENTÜRK, Nurhan.(2000). **Türkiye Ekonomisi**. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- KILIÇBAY, Ahmet. (1999) **Türk Ekonomisi**, İstanbul: Bilim ve Teknik Yayınevi.
- Kiraz Çeşitleri,(www.gaptarim.com Erişim Tarihi: 01/04/2012)
- Kiraz Çeşitleri ve Kiraz Yetiştiriciliği, (www.bitkiforum.com Erişim Tarihi: 01/04/2012)
- KOÇ, Dilek. (2005). *Yaş Sebze –Meyve*, İGEME, Ankara.
- KOÇ SUBAŞI, Dilek (2009) *Yaş Meyve Sebze*, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İGEME, Ankara.
- KUTLAR, Aziz, (2000), **Ekonometrik Zaman Serileri**, Birinci Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi.
- KUYUCUKLU, Nazif. (1986) **Türkiye İktisadı**, İstanbul: BETA Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- MOLLIE Woods. (2005). *EU Tree Fruit Production and Trends*, Department of Agricultural MSU West Central Spring Horticulture Meeting, February 24.
- MAP (December 2007), (*Monitoring Agri-Trade Policy, India's Role in World Agriculture*, No.03/07.
- MARIO Ritter, Agriculture Report: *World Grain Supplie*, Expected to Shrink, 27 April 2004 s.1 (www.voanews.com)

- MARISA C. Guaderrama and NEIL.(1997) *Meyer, Agriculture in a World Economy*, Adapted From the Southern Series.
- NEWBOLD, Paul, (2000), **İşletme ve İktisat İçin İstatistik**, Çev. Ümit Şenesen, İstanbul: Litaretür yayıncılık.
- NDIAMI DIOP And STEVEN M.JAFFE, *Fruit and Vegetables: Global Trade and Competition in Fresh and Processed Product markets*, (www.siteresources.worldbank.org/GAT chapte)
- RESMİ GAZETE, *Coğrafi İşaretlerin Korunmasına İlişkin Tescil Talep İlanı*, 11/Nisan/2004, Sayı:25430.
- R.Dornbuch-S.Fischer. (1998). **Makro ekonomi**. İstanbul: McGraw-Hill-Akademi Yayını.
- Selçuk Üniversitesi Öğrencileri ve Mezunları Formu,(2009), *Konya'nın Ürettiği Meyveler, 2009*. (www.concert.net)
- SEYİDOĞLU, Halil.(2003) **Uluslararası İktisat, Teori Ve Politika**, 7. Baskı, İstanbul: Gizem Yayınları.
- STEPHANIE, Barrientos, *Female Employmentin AgricultureGlobal Challenges and Global Responses, Commonwealt Secretariat*, 2007. Employment for Rural Youth: Change of Priorities Essential, www.way.org.my, 2009
- ŞAHİN, Hüseyin. (2000). **Türkiye Ekonomisi**, Bursa: Ezgi Kitapevi.
- TANER Kerim, (03/07/2003), *Kralların Kirazı Türkiye'den, İhracat Dünyası*,
- TANER, Kerim, (04/04/2005), *AB'nin Meyve Bahçesi Olabiliriz*, Yeni şafak Gazetesi
- TARI, Recep, (2002).*Ekonometri*, 2.Baskı, İstanbul: Alfa Yayınevi
- TEAE,(2007), **Ekonomik Göstergelerle Türkiye'de Tarım**, TEAE Yayını, Kasım 2006, Ankara,
- TEAE,(2008), **Ekonomik Göstergelerle Türkiye'de Tarım**, Ankara, 2007
- TEAE,(2010) **Ekonomik Göstergelerle Türkiye'de Tarım**, 2009
- TECER, Meral.(2005) **Türkiye Ekonomisi**, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Başkanlığı, Ankara.
- Types of cherries-Sweet chery Varieties, (www.okaganvacationguide.com. Erişim Tarihi: 03/04 /2011)
- TUNCER, Haydar Oğuz. (1990).**Tarımın Türkiye Ekonomisine Katkısı**, TOBB yayınları, Ankara.

- TÜİK, (27 Mart 2008), Haber Bülteni, *Bitkisel Üretim 2007*, Ankara, Sayı: 53,
- TÜİK, Haber Bülteni,(28 Mayıs 2008), **Hayvansal Üretim 2007**, Ankara, Sayı: 88,
- TÜİK, Haber Bülteni, (23 Temmuz 2008), *Su Ürünleri 2007*, Ankara, Sayı:122,
- TÜİK,(2006), *Hane Halkı Tüketim Harcaması Anketi Sonuçları*, Çeşitli Yıllar
- TÜİK,(2010), *Ulusal Hesaplar*, 2009
- TÜİK ,(2010), *Dış Ticaret İstatistikleri*, 2009
- TÜİK 2011, *Tarımsal Ürünlerde Fiyat*
- TÜRKAY, Orhan. (1989). **Mikro İktisat Teorisi**, Ankara: Turhan Kitabevi.
- United States Department of Agriculture,Foreign Agricultural Service, (2009), *Fresh Deciduous Fruit (Apples,pears, Grapes): WorldMarkets and Trade*.
- UİB, (2010),*Kiraz Sektörü Haber ve Yorum Bülteni*, Bursa
- UN Comtrade, *un data*
- USDA, Foreign Agriculture Service,(August 8, 2007), *World Markets and Trade*, (www.clover.okstade.edu/fourth/ait)(Erişim Tarihi:03/03/2008)
- USDA, Foreign Agriculture Service,(September 2009), *Stone Fruit:World Marketsand Trade*,
- USDA, Economic Researchn Service, (February2009), *Agricultural Baseline Projections: Global Agriculture Trade, 2009-2018*, USDA Foreign Agricultural service, Horticultural&Tropical Products Division, The U.S. and World Sitution:
- UZGÖREN N., CEYLAN G., UZGÖREN E., (2007), *Türkiye’de Kredi Kartı Kullanımını Etkileyen Faktörleri Belirlemeye Yönelik Bir Model Çalışması*, Celal Bayar Ü. İ.İ.B.F., Yönetim ve Ekonomi Sayı: 2, Cilt:14, Manisa,
- World Bank,(2007), *2006/World Development Indicators, Growth of output*.
- World Bank, (2009),*World Development Report 2008*.
- World Bank,(2011), *World Development Report 2010*.
- World Bank,(2008), *Turkey at a Glance 2007*.
- WORLD BANK,(2007), *2006/World Development Indicators, Structure of Output Ravallion, Chen, Sangraula, World Bank 2006y*.
- YAVUZ, Fahri. (Aralık 2005). **Türkiye’de Tarım**, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ankara.
- Avrupalılar Akşehir’in Kirazına Doyacak* , (05/06/2007),Yeni Şafak Gazetesi,

- YÜCEOL, Mualla Hüseyin. (2005). *Bir Politika Değişkeni Olarak İşsizliğin Ölçülmesi Sorunu ve Türkiye’de gerçek İşsizlik Oranı*, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi.
- ZACAREE, Sugg. (April 2008) *Food Price Crisis Trigger Question About Global Food Security.*, World Resources Institute.
- ZAİM, Sabahattin, (1986). **Çalışma Ekonomisi**, 7.Baskı, İstanbul: Filiz Kitapevi.
- Zaman Serileri Ekonometrisi 1: *Durağanlık, Birim Kökler*, (2011), (www.yildiz.edu.tr/taştan/teaching)

Ek -1: Akşehir Kirazına ait Coğrafi İşaret - Tescil Belgesi

T. C.
TÜRK PATENT ENSTİTÜSÜ

**COĞRAFI İŞARET
TESCİL BELGESİ**

Tescil No	: 75
Başvuru Tarihi	: 14.11.2003
Başvuru No	: C 2003/025
Yayın Tarihi	: 11.04.2004
Türü	: Menşe Adı
Başvuru sahibinin Kimliği	: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Akşehir İlçe Müdürlüğü
Başvuru Sahibinin Adresi	: Akşehir KONYA
Coğrafi İşaret	: AKŞEHİR KIRAZI
Coğrafi Sınırları	: Akşehir – Konya ve Sultandağı - Afyon
Kullanılacağı Ürün	: Kiraz

Teknik özellikleri ve denetim biçimi ekte verilen coğrafi işaret 11.04.2004 tarih ve 25430 sayılı Resmi Gazete'de ilan edilmiş ve 555 sayılı Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkındaki Kanun Hükmünde Kararname'nin 12 nci maddesi gereğince 11.04.2004 tarihinden geçerli olmak üzere tescil edilmiştir.

Doç. Dr. Yusuf BALCI
ENSTİTÜ BAŞKANI

TÜRK PATENT ENSTİTÜSÜ

Başvuru Tarihi	: 14/11/2003
Başvuru No	: C 2003/025
Başvuru Sahibi	: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Akşehir İlçe Müdürlüğü
Adresi	: Akşehir/KONYA
Ürünün Adı	: Kiraz
Coğrafi İşaretin Türü	: Menşe Adı
Coğrafi İşaret	: Akşehir Kirazı
Kullanım Biçimi	: Markalama
Üretim Alanı	: Konya – Akşehir ve Afyon – Sultandağı
Sinonimi	: Akşehir Napolyonu
Kökene	: Allahdiyen
Gelişme Özellikleri	: Kuvvetli ve yaygın dallı gelişen, uzun ömürlü bir çeşidimizdir.

Sınıf : Bigarreau,

Olgunluk Zamanı: Mevsimsel özelliklere göre değişmekle beraber genellikle 20 Haziran – 20 Temmuz tarihleri arasında hasat periyodu olan geç olgunlaşan bir çeşittir.

Meyve Sapı: 48-50 mm. uzunluğunda, ince bir sap yapısına sahiptir.

Şekil: Geniş kalp şeklindedir.

İrilik: Çok iri, 9-13 Gr. ağırlığındadır. Eni 26.50-32 mm, boyu 27-29 mm'dir.

Renk: Parlak, koyu kırmızıdır.

Meyve Eti: Çok sert, gevrek, sulu, çok lezzetli ve özel bir aromaya sahip çok kaliteli bir çeşittir. Meyve eti kabuk rengine göre daha açık renklidir.

Çekirdek: Ortalama 0,3-0,4 Gr. ağırlığında olup ete çok az bağlıdır.

Dölleyicileri: Kendine kısır olup mutlaka yabancı tozlaşma ve döllemeye ihtiyaç duymaktadır. Starks Gold, Merton Late, Lambert, Bigarreau Gaucher, Noble, Jüblee ve Akşehir bölgesinde yetişen yerli çeşitlerimizden Gilli gibi çeşitler dölleyiciler arasında yer almaktadır.

2.3.2.1.Diğer özellikler: Konya-Akşehir ve Afyon-Sultandağı İlçelerinde yetiştirilen bu çeşidimiz meyve çatlaması yapmadığı gibi uzun yol koşullarına çok dayanıklıdır. Meyve sapı tüketiciye ulaşıncaya kadar uzun süre canlılığını korumakta ve yeşil kalmaktadır. En x Boy 26.50 x 27.83 mm, Et/Çekirdek Oranı % 16.98, Kg'da Dane Sayısı 87 adet, renk parlak koyu kırmızı, Asitlik % 0.57, Ham Protein %

1.77, Ham Yağ % 0.35, Toplam Şeker % 14.86, Metabolik Enerji 71.69kcal/100 g, Vitamin C 9.43 mg/100g, Çinko 2.50 mg/kg, Demir 2.59 mg/kg, Kalsiyum 29.25 mg/Kg, Magnezyum 73.22 mg/Kg, Potasyum 1166.27 mg/kg, Sodyum % 33.21'dir. Ayırt Edici Özelliği: İklim etmenlerinin bitki örtüsünün sahaya yerleşmesini, gelişmesini ve büyümesini doğrudan etkilediği, dolaylı olarak çözülme ve toprak oluşumunda önemli rol oynadığı bilinmektedir. Bu nedenle Akşehir Kirazını diğer yöre kirazlarından ayırt eden faktörler çevresel ve niteliksel özellikleriyle maddeler halinde aşağıda belirtilmiştir.

- 1** - Akşehir Kirazının çapı 26 mm.'den büyüklük oranı % 80-90 aralığındadır.
- 2** - Akşehir Kirazı; bölge adaptasyonu, fizyolojik gelişimi ve ekonomik ömrü üst seviyelerde olan bir ürünümüzdür. Periyodisite göstermez ve genellikle istikrarlı bir verim sürecine sahiptir.
- 3** - İlçenin kuzeyinde yer alan Akşehir Gölü ve kuzeybatısındaki Eber Gölü ile güneyindeki Sultan Dağlarının oluşturduğu mikroklima iklimi nedeniyle Akşehir Kirazının istediği uygun ortam oluşmakta (ısı, nem, yağış, güneşlenme, soğuklanma isteği ve don zararı gibi) ve Akşehir Kirazından kendine has bir aroma, tad ve lezzete sahip, en iyi kalitede meyve alınmaktadır.
- 4** - Bölgede yaz aylarında nem oranı %60'dan aşağı düşmemekte ve yeterli derecede nemli bir ortam olduğundan Kirazın olgunlaşma dönemindeki sıcaklarda meyvenin su kaybı minimum seviyede kalmakta ve ani olgunlaşma riski ortadan kalkmaktadır. Bu riskin en az seviyede olmasıyla kiraz meyvesinin şeker oranı düşük, asiditesi normal seviyelerde kalmaktadır. Meyve etinin gevrek bir yapıya sahip oluşu, sertliği, sululuğu ve hafif mayhoşumsu özelliğiyle tüketiminde ve damak tadı olarak çok kaliteli bir çeşittir.
- 5** - Mikro-klima özelliği, merkezde yer alan Akşehir'de üst düzeyde etkisini hissettirir. Bu özellik Akşehir Kirazı'nın istediği uygun ortamı fazlasıyla sağlar. İlçemizde Atakent, Gölçayır, Değirmenköy, Yeniköy, Saray, Ulupınar, Engili, Gedil, Ilıcak ve Çakıllar gibi kasaba ve köylerimizde temel ürün olarak yetiştirilmektedir.
- 6** - Akşehir kirazının yaşam alanını oluşturan topraklar ise verimli fraksiyona sahip topraklardır. Yaklaşık olarak eşit oranlarda kum, kil ve şilt içeren, su tutma ve hava kapasitesi iyi, drenajı, su geçirgenliği yeterli olan (tınlı) topraklardır. Bu verimlilik Akşehir'de uygun iklimle birleşince sık bitki örtüsünü desteklemekte ve organik

maddece zengin, madde çevrimi yüksek dengeli bir ekosistem oluşmaktadır. Bölgemize ait uzun yıllar yağış ortalaması 550-610 mm. arasında değişmektedir.

7 - Bölgemizdeki kiraz yetiştiriciliğinde ticari (kimyevi) gübre mümkün olduğunca kullanılmamakta olup her yıl düzenli, ağırlıklı ve dengeli bir çiftlik (hayvan) gübresi kullanımı sayesinde toprağın organik maddece zenginleştirilmesi düzenli, kaliteli bir verimle lezzet ve aromaca farklı bir kiraz ürünü alınmasında anahtar rol oynamaktadır.

2.3.2.2.Denetim : Tarım ve Köyşleri Bakanlığı, Akşehir İlçe Müdürlüğü koordinatörlüğünde, Akşehir Ziraat Odası temsilcisi, Akşehir Ticaret ve Sanayi Odası temsilcisi, TKB Akşehir İlçe Müdürlüğü'nden uzman bir teknik eleman, Akşehir Sağlık Grup Başkanlığı Temsilcisi ve Bölge üreticilerinden, ilgili kooperatiflerden ve/veya Üretici Derneklerinden bir temsilci olmak üzere Komisyon Başkanı hariç en az 3 kişiden oluşacak Komisyon tarafından amaç ve usulüne uygunluk denetimi yapılır. Denetim sırasında prosedüre uymadığı ortaya çıkan kişi ve kurumlar hakkında gerekli yasal işlemin yapılması için ilgili mercilere başvurmak üzere denetim raporu komisyon tarafından tanzim edilir. Rapor sonucuna göre ilgili yerlere gerekli müracaatları yapmakla TKB Akşehir ilçe Müdürlüğü yükümlüdür. Denetimlerde gerekli görülen Laboratuvar analizleri, T.K.B. Bursa Gıda Kontrol ve Merkez Araştırma Enstitüsü Müdürlüğünde yapılabilir. ¹⁶⁹

Yukarıda bahsedilen Komisyon, yılda en az 3 kez denetim yapar. Bu denetimlerin en az ikisi Akşehir Kirazının hasat ve ihracatının yapıldığı Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında gerçekleştirilir. Coğrafi işaretin Üreticiler, Üretici kuruluşlar, Pazarlamacı ve İhracatçı Firmalar tarafından kullanılması için T.K.B. Akşehir İlçe Müdürlüğüne müracaat edilir. Coğrafi işaretin amacına uygun ve iyi niyetli olarak kullanılacağına dair ikili protokol yapılarak coğrafi işaretin şekli ilgili ürün ambalajı üzerinde kullanılabilir.

---

¹⁶⁹ Resmi Gazete, Coğrafi İşaretlerin Korunmasına İlişkin Tescil Talep İlanı, 11/Nisan/2004, Sayı: 25430, S. 60.

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Özgeçmiş

Adı Soyadı	Yılmaz UZER
Doğum Yeri	AKŞEHİR
Doğum Tarihi	22/01/1968
Medeni Durumu	Evli
Öğrenim Durumu	Yüksek Lisans

Derece	Okulun Adı	Programı	Yer	Yıl
İlköğretim	Beşkavak İlkokulu		Akşehir	1975-1980
Ortaöğretim	Akşehir İ.H.O.		Akşehir	1983
Lise	Akşehir İ.H.L.		Akşehir	1987
Lisans	İ.Ü.Siyasal Bilgiler F.	Kamu Yönetimi	İstanbul	1991
Yüksek Lisans	Selçuk Ü. S.B.E.	İnsan Kaynak. Yönetimi	Konya	2003
Becerileri	Tarımsal Üretim, Spor			
İlgi Alanları	Tarımsal Üretim, Araştırma			
İş Deneyimi	16 yıl			
Aldığı Ödüller	-			
Hakkımda Bilgi almak için önerebileceğim şahıslar	Prof. Dr. Hamza ATEŞ Prof. Dr. Fatih SEMERCİÖZ			
Tel	0543 53 10 788			
E-Posta	yuzer@selcuk.edu.tr			
Adres	Selçuk Üniv. Akşehir Meslek Yüksek Okulu			